T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBN İSHÂK VE İBN HİŞÂM'IN SÎRELERİNİN MUHTEVÂ AÇISINDAN MUKÂYESESİ

Ramazan AKIN

Danışman
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ

İZMİR-2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın Sîrelerinin Muhtevâ Açısından Mukâyesesi" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…../…. /2019

Ramazan AKIN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın Sîrelerinin

Muhtevâ Açısından Mukâyesesi

Ramazan AKIN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslâm Tarihi ve Sanatları Programı

Bu araştırmada, İslâm Tarihi'nin ilk siyer kaynaklarından biri olan İbn İshâk'ın eseri, bu eserden yola çıkarak onu yeniden inşâ eden İbn Hişâm'ın eseriyle karşılaştırılmıştır. Araştırma bir giriş ve eserin içinde yer alan tüm rivâyetlerin senedlerine göre yapılan bir tasnifle dört bölümden oluşmaktadır.

İbn İshâk'ın metni üzerinde şimdiye yapılan çalışmaların bir veya birkaç rivâyetin ele alınarak yapıldığı görülmüştür. Çalışma İbn İshâk'ın metnine yönelik bütüncül bir bakış ortaya koymasından dolayı önemlidir.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi; analiz yöntemi olarak ta karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. İbn İshâk'ın metni ana omurga olmak sûretiyle yeniden tasniflenerek İbn Hişâm'ın eseriyle muhtevâ bakımından karşılaştırılmıştır.

Araştırma sonucunda İbn İshâk'ın eserinin tek bir kalemden çıkmadığı, eserinin günümüze gelene kadar üzerinde çokça tasarruflar yapıldığı ve yeniden inşâ edildiği tespit edilmiştir. İbn İshâk'a atfedilen meşhur Sîre'deki rivâyetlerin bir kısmının kendisine ait olmadığı, başka eserlerde yer alan İbn İshâk'ın kanalıyla gelen rivâyetlerinin de meşhur Sîre'de yer alan İbn İshâk rivâyetleri olmadığı müşâhede edilmiştir. Bu durumdan dolayı literatürde ortaya çıkan karışıklığa da dikkat çekilmiştir. Eserler üzerinde yapılan muhtevâ mukâyesesi sonucunda araştırma içinde belirtilen birçok nedenden dolayı iki eserin arasında çok önemli farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İbn İshâk, İbn Hişâm, Yûnus b. Bükeyr, Sîre, Muhammed Hamidullah

ABSTRACT

Master's Thesis

The Comparison of Ibn Ishaq and İbn Hisam's Sîre'es in Terms of Content

Ramazan AKIN

Dokuz Eylul University

Institute of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

Islamic History and Arts Program

In this study, one of the first Islamic historical prophetic biography sources written by Ibn Hisam was compared. to Ibn Ishaq's work rewritten based on Ibn Hisham's. The study consists of an introduction and four chapters which were classified according to the narrations made in this work.

It was found that previous studies in the related field until now has been carried out by taking only a few narrations. The study is of great importance as it reveals a holistic view on Ibn Ishaq's narrations.

Document analysis was used to collect data for the study, and the data were analyzed through comparative analysis method. Ibn Hisam's narrations were analyzed mainly based on the work written by Ibn Ishaq in terms of content.

The result of the study reveals that Ibn Ishaq's work was not written by only one person; that is to say, the same text was practiced and rewritten by many others until present day. The narrations in the well-known work attributed to Ibn Ishaq do not only belong to him, and similarly, some other narrations in other works referred to be Ibn Ishaq's do not belong to him. In connection with this, the study fulfills the need to remove the confusion in the literature. As a result of the comparison, it was found that there are significant differences between these two works.

Keywords: Ibn Ishaq, Ibn Hisam, Yunus b. Bukeyr, Ahmed, Sîre, Muhammed Hamidullah.

İBN İSHÂK VE İBN HİŞÂM'IN SÎRELERİNİN MUHTEVÂ AÇISINDAN MUKÂYESESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii
TABLOLAR LİSTESİ xiii
ŞEKİL LİSTESİ xiv
EKLER LİSTESİ xv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE KISMEN VEYA TAMAMEN YER ALAN, YÛNUS B. BÜKEYR KANALIYLA GELEN SÎRE'DEKİ İBN İSHÂK'IN RİVÂYETLERİ

1.1. TÜBBA'(**تُبَّع**) 32
1.2. FİL OLAYI (**حديث الفيل**) 37
1.3. ZEMZEM (**زمزم**) 43
1.4. HAC (**الحج**) 46
1.5. HANİF (**حنيف**) 50
1.6. ABDÜLMUTTALİB'İN ADAĞI 53
1.7. HZ. PEYGAMBER 56
1.7.1. Anne-Babasının Evliliği 56
1.7.2. Annesinin Hamileliği 58
1.7.3. Doğumu ve Çocukluğu 59
1.7.4. Sütanneye Verilmesi 60

1.7.5. Annesinin vefatı 60
1.7.6. Dedesinin Himayesine Girmesi 60
1.7.7. Risâletten Önceki Hayatı 62
1.8. RİSÂLET 68
1.8.1. Risâletin Önceden Haber Verilmesi 68
1.8.2. Risâletten Önceki Durumu 73
1.8.3. Risâletin Başlangıcı 73
1.8.4. Abdest ve Namaz 78
1.9. İLK MÜSLÜMANLAR 81
1.10. MÜSLÜMANLARIN GÖRDÜĞÜ EZİYETLER 88
1.10.1. Hz. Peygamber'in Gördüğü Eziyetler 88
1.10.2. Ashâb'ın Gördüğü Eziyetler 97
1.10.3. Boykot 98
1.11. HABEŞİSTAN'A HİCRET 100
1.11.1. İlk Hicret 100
1.11.2. Habeşistan'a Hicret Edenler 102
1.11.3. Necâşî (أصحمة لنجاشي) 103
1.12. HZ. PEYGAMBER'İN VE SOYUNUN EVLİLİKLERİ 104
1.12.1. Evlilikleri 104
1.12.2. Soyunun Evlilikleri 109
1.13. MÛ'CİZE (معجزة) 109
1.14. BEDİR 112
1.15. MUHTELİF 112

İKİNCİ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE YER ALMAYAN, YÛNUS B. BÜKEYR KANALIYLA GELEN SÎRE'DEKİ İBN İSHÂK'IN RİVÂYETLERİ

2.1. TÜBBA' 113
2.2. ZEMZEM 113
2.3. HAC 113
2.4. HANİF 115

2.5. HZ. PEYGAMBER 115
2.6. RİSÂLET 117
2.6.1. Risâletin Önceden Haber Verilmesi 117
2.6.2. Risâletin Başlangıcı 118
2.7. İLK MÜSLÜMANLAR 121
2.8. MÜSLÜMANLARIN GÖRDÜĞÜ EZİYETLER 123
2.8.1. Hz. Peygamber'in Gördüğü Eziyetler 123
2.8.2. Ashâb'ın Gördüğü Eziyetler 124
2.8.3. Boykot 125
2.9. HABEŞİSTAN'A HİCRET 126
2.9.1. İlk Hicret 126
2.9.2. Habeşistan'a İkinci Hicret 127
2.9.3. Garânîk (الغرانيق) 128
2.9.4. Necâşî 128
2.10. HZ. PEYGAMBER'İN VE SOYUNUN EVLİLİKLERİ 129
2.10.1. Evlilikleri 129
2.10.2. Soyunun Evlilikleri 131
2.11. MÛ'CİZE 132
2.12. MUHTELİF 132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE YER ALAN VE ALMAYAN, MUHAMMED B. SELEME KANALIYLA GELEN SÎRE'DEKİ İBN İSHÂK'IN RİVÂYETLERİ

3.1. BEDİR SAVAŞI (غزوة بدر) 135
3.2. KEDİR GAZVESİ (غزوة الكدر) 137
3.3. SEVİK GAZVESİ (غزوة السويق) 138
3.4. NECİD GAZVESİ (Zİ-EMİR) (غزوة النجد) 139
3.5. FURU' GAZVESİ (BAHRAN) (غزوة بحران) 139
3.6. BENİ KAYNUKA GAZVESİ (غزوة بنو قينقاع) 139
3.7. KARADE SERİYYESİ (سريّة القردة) 140
3.8. KÂ'B B. EŞREF (كعب بن الأشرف) 140

3.9. UHUD SAVAŞI (غزوة أحد) 141
3.10. MÜSLE (المثل) 145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE YER ALAN VE ALMAYAN, YÛNUS B. BÜKEYR'İN KANALIYLA GELEN İBN İSHÂK'TAN BAŞKA RÂVİLERİN RİVÂYETLERİ

4.1. TÜBBA' 148
4.2. FİL OLAYI 148
4.3. ZEMZEM 148
4.4. KA'BE (الكعبة) 150
4.5. HAC 151
4.6. HANİF 153
4.7. HZ. PEYGAMBER 154
4.8. RİSÂLET 155
4.8.1. Risâletin Önceden Haber Verilmesi 155
4.8.2. Risâletin Başlangıcı 155
4.9. İLK MÜSLÜMANLAR 161
4.10. MÜSLÜMANLARIN GÖRDÜĞÜ EZİYETLER 164
4.10.1. Hz. Peygamber'in Gördüğü Eziyetler 164
4.10.2. Ashâb'ın Gördüğü Eziyetler 169
4.11. HABEŞİSTAN'A HİCRET 170
4.12. HZ. PEYGAMBER'İN VE SOYUNUN EVLİLİKLERİ 171
4.12.1. Evlilikleri 171
4.12.2. Soyunun Evlilikleri 175
4.13. MÛ'CİZE 176
4.14. BEDİR 179
4.15. MUHTELİF 179

SONUÇ 183
KAYNAKÇA 186

KISALTMALAR

b.	İbn, bin
Bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
Hz.	Hazreti
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar arası
trc.	Tercüme
thk.	Tahkîk

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Hatib el-Bağdadî Nüshası Râvileri s.21
Tablo 2: Utâridî Nüshaları Râvileri s.21
Tablo 3: Ğaytala Rivâyeti Kelime Mukâyesesi: (İzin Vermek, Anlamak) s.70
Tablo 4: Ğaytala Rivâyeti Kelime Mukâyesesi: (Topluluk) s.70

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Râvilerin Hoca-Öğrenci Bağlantısı s.4

EKLER LİSTESİ

EK 1: Habeşistan'a Göç Eden Müslümanların Listesi ek s.1

EK 2: Muhammed Hamidullah'ın İki Eseri Karşılaştırdığı Listesinin Düzeltme Cetveli. ek s.6

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu araştırma, günümüze ulaşan İslâm Tarihi kaynakları içinde, siyer ve megâzî[1] alanında yazılan eserlerin ilkleri arasında yer alan Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî'nin (151/768) Kitabü'l Mübtede ve'l Meb'asi ve'l-Megâzî adlı eseriyle ilgilidir. Bu çalışmada Merhum Muhammed Hamidullah'ın[2] ortaya çıkararak tahkîkini yaptığı üç ayrı metinden mürekkep eseri Abdülmelik b. Hişâm'ın[3] (218/825) es-Sîretü'n-Nebeviyye adıyla meşhur olan ve temeli Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'nin (183/799) İbn İshâk'tan aldığı rivâyetlere[4] dayanan eseriyle karşılaştırması yapılacaktır. Muhammed Hamidullah bu eserden günümüze kadar gelmiş olan bazı nüshaları tahkîk ederek yayınlamıştır.

---

[1] Siyer, sözlükte "davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi" gibi anlamlara gelen sîret kelimesinin çoğuludur. Sîret kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de, "Allah Mûsâ'ya, asâyı al ve korkma! Biz onu ilk haline dönüştüreceğiz buyurdu" âyetinde (Tâhâ, 20/21) "hal ve şekil" mânasında yalnız bir yerde geçmektedir. Sîret ve siyer Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır. "Savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri" anlamındaki "mağzât" kelimesinin çoğulu olan megāzî ise Resûl-i Ekrem'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan kitaplara isim olmuş, siyer kelimesinin eş anlamlısı halinde hem kendi başına hem siyerle birlikte kullanılmıştır. Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megâzî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:37, İstanbul, 2009, s. 319.

[2] Muhammed Hamidullah 19 Şubat 1908'de Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde dünyaya geldi. Ailesi köklü ilmî geleneğe sahip olup Arap müfessir ve mutasavvıfı Mahdûm Mehâimî'nin (835/1432) soyundan gelmektedir. Babası Haydarâbâd Nizamlığı başmüftülerinden Ebû Muhammed Halîlullah'tır. İlk bilgileri babasından aldıktan sonra dinî eğitimini Câmia Nizâmiyye'de tamamlayarak yüksek lisans seviyesine denk bir derece olan "mevlevî kâmil" unvanını aldı. Ardından mezun olduğu Osmâniye Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde devletler hukuku alanında yüksek lisans yaptı. 1929'da Hanefî âlimlerinin eserlerini neşretmek amacıyla oluşturulan Meclis-ü İhyâi'l-Maârifi'n-Nu'mâniyye'nin kuruluşuna katıldı. Salih Tuğ ve M. Kamil Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 30, İstanbul, 2005, ss. 534-537.

[3] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî.

[4] Bu kelimeyi çalışmamızda çokça kullanacağımız için kısaca anlamını açıklamakta yarar görüyoruz. Rivâyet (الرواية) kelimesi; sözlükte "sulamak, subaşına gidip kana kana su içmek; nakletmek" mânalarındaki rivâyet kelimesi terim olarak "hadisi vb. haberleri senediyle nakletmek, onları söyleyene veya yapana isnat etmek" anlamında kullanılır. Her rivâyeti kendinden öncekilerden nakleden bir şeyh (hoca, mervî anh.) ve o şeyhten bu rivâyeti alıp nakleden bir râvi bulunur. Hocanın bir rivâyeti râviye aktardığını ifade etmek için genellikle "ravâ lehû" (ona rivâyet etti), râvinin hocadan rivâyette bulunduğunu belirtmek için de "ravâ anhü" (ondan rivâyette bulundu) tabirleri kullanılır. Rivâyetin şeyhten alınıp öğrenilmesine haml veya tahammül, başkalarına öğretilmesine nakl veya edâ denir. Geniş bilgi için bkz: Mehmet Efendioğlu, "Rivâyet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 35, İstanbul, 2008, ss. 135-137.

Neşredilen bu nüshalar, Yûnus b. Bükeyr (199/814) ve Muhammed b. Seleme el-Harrânî'ye (191/806) dayanmaktadır. Bu eksik nüshaların bir araya getirilmesinin, İbn İshâk'ın asıl eserinin tam bir nüsha olarak ortaya konulmasını sağlamadığı bilinmektedir. Şaban Öz, araştırmasında merhum hocamızın tahkîkinin önemini şu şeklide vurgulamaktadır.

> *Muhammed Hamidullah'ın tahkîkini yapıp neşrettiği Yûnus b. Bükeyr'in ve Muhammed b. Seleme el-Harrânî'nin*[5] *nüshaları, İbn Hişâm'ın eserine almadığı, İbn İshâk nakillerine ulaşmak, müstensihlerin müdâhalelerinin tespitini yapmak ve siyer yazıcılığının tekâmül seyrini takip açısından önemlidir. Nüshada İbn İshâk'ın rivâyetlerinin yanı sıra, onun râvisi Yûnus b. Bükeyr ve ondan eseri olan Abdülcebbâr el-Utâridî'nin ve oğlu Ahmed b. Abdülcebbar'ın (272/886) da nakilleri vardır. Her râvi, bir önceki müellifin eserini sadece nakletmekle yetinmemiş, bilakis kendilerinin ulaştıkları haberleri de nakletmişlerdir*.[6]

İslâm Tarihi kaynaklarının ilk eserleri hoca-öğrenci ilişkisi içerisinde sonraki nesillere aktarılırken, her eserin takipçileri tarafından eserlerin muhtevâlarının zenginleştirilmesine yönelik çalışmalar ve rivâyetlere yapılan şerhlerle eserler yeniden inşâ edilmiştir. Bu yapılan çalışmalar, eserlerin ilk ortaya çıktığı zamandan bugüne müelliflerinin ve müstensihlerinin birçok nedenden etkilenmelerinin yansımalarıyla şekillenmiştir. Bu durumdan dolayı bu araştırmaya konu olan söz konusu ilk kaynak eserlerden İbn İshâk'ın eserinin de bir değişime uğramış olduğu düşünülmektedir. Bu değişimin neler olduğu ve nedenlerinin tespiti üzerinde çalışmak gerekliliği de bir problem olarak ortaya çıkmıştır. İbn İshak'ın metni üzerinde şimdiye kadar bu amaçla yapılan çalışmalar, bir veya birkaç rivâyetin ele alınması şeklinde olduğu görülmüştür. İbn İshak'ın metnine bütüncül bir bakışın ortaya konulması ve bu konudaki boşluğu doldurmada bir adım atılması ihtiyacından dolayı bu araştırmanın yapılmasının gerekliliği önem kazanmıştır.

[5] Yazar, Muhammed b. Seleme'nin nüshasını sehven zikretmediği için, tarafımızdan eklenmiştir.
[6] Şaban Öz, **İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri**, İslâm Tarih ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınevi, Ankara, 2006, s. 429.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaç; İslâm Tarihinin ilk kaynaklarının daha ayrıntılı tanınması ve yazarlarının alandaki yerlerinin tespit edilmeye çalışılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, bütüncül bir bakış açısıyla İbn İshâk'ın rivâyetlerini merkeze almak sûretiyle söz konusu iki eser arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılmasıdır. Bu sayede müelliflerin, bulundukları coğrafyanın, yaşadıkları zaman diliminin, içinde bulundukları sosyo-psikolojik ve siyasi ortamın vb. eserlerine etkilerinin olup olmadığını tespite çalışmak istenmiştir. Eğer eserlerin nakledilmesinde ilâveler, çıkarmalar ve müdâhaleler varsa bunların açık bir şekilde ortaya konulmasına çalışılmıştır. Çalışmanın, sonraki araştırmacılar için, yapacakları çalışmalarda, rivâyetleri değerlendirirken daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmelerine yardımcı olması umulmuştur.

Kaynaklar ve Araştırmalar

Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm'ın en önemli kaynağı hiç şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Onunla ilgili yazılanlar, ilk dönemden itibâren hayli yekûn tutmaktadır. Hz. Peygamber'e en yakın zaman dilimi içinde kaleme alınan eserlerin pek çoğu bugüne kadar elimize ya hiç ulaşmamış ya da bu eserlerin bir kısmı yok olmuştur. Bazı eserlere ait metinler ise sonraki dönem eserlerinin içinde parça parça yer alarak gelmiştir.

Bu metinlerdeki rivâyetlerin kaynağındaki en önemli isim Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî (124/742) olarak görülmektedir. Onun öğrencileri, ondan aldıkları rivâyetleri sonraki nesillere taşımıştır. İlk dönem siyer müelliflerinin hoca-öğrenci bağlantısını görmek rivâyetlerin muhtevâlarının yorumlanmasında bize önemli ölçüde kolaylık sağlamaktadır.

Şekil 1: Râvilerin hoca-öğrenci bağlantısı

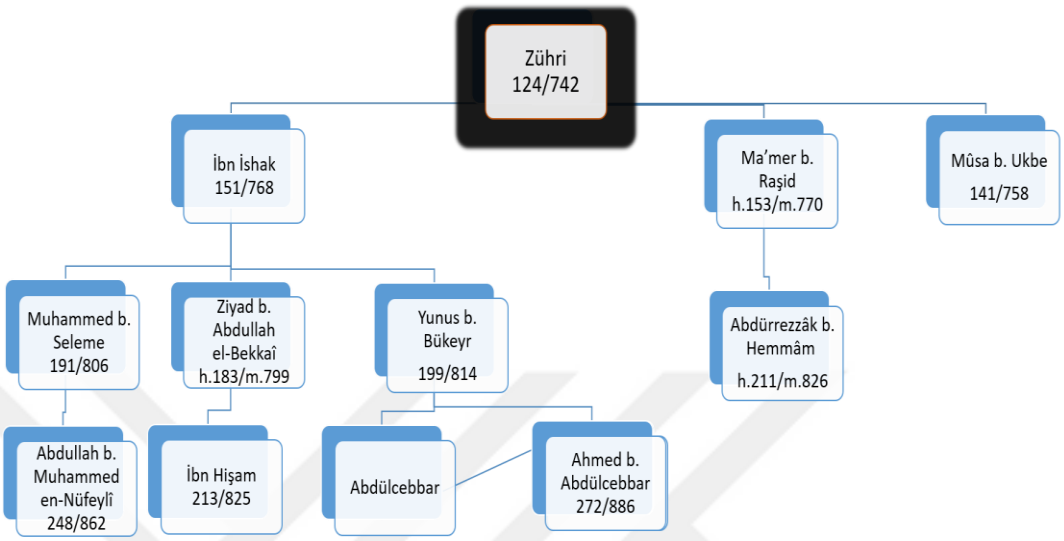

İlk siyer müelliflerinin eserleri genel olarak başka eserler içinde kısmen günümüze ulaşmıştır. Şimdiye kadar yapılan tüm araştırmalara rağmen adı bilinen bu ilk eserlerin tam metinlerine ulaşılamamıştır. İlk siyer müelliflerden biri olan Mûsa b. Ukbe'ye (141/758) atfedilen "*Kitabu'l Megâzî"* adlı eseri içinde aynı durum maalesef söz konusu olmuştur. Eserin günümüze ulaşan parçalarında yer alan rivâyetlerin önemli bir kısmı hocası İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir. Bir başka örnek olarak; İbn Şihâb ez-Zührî'nin siyere dâir olan ve çoğunluğunu öğrencisi Ma'mer b. Raşid'in (153/770) naklettiği rivâyetleri, Abdürrezzak es-San'ânî'nin (211/826) "*Musannef"* adlı eseri içinde bize kadar ulaşabilmiştir. Maalesef ne İbn Şihâb'ın ne Ma'mer b. Raşid'in eserlerinin orijinali şu ana kadar bulunamamıştır. Yine İbn Şihâb'ın çağdaşı, öğrencisi ve arkadaşı İbn İshâk'a ait olan meşhur eserine ait parçalar günümüze ulaşabilen en eski ve en önemli eserlerin başında gelmektedir.

İbn İshâk'ın eserinin günümüze ulaşan parçalarının yaklaşık olarak aynı tarihlerde yapılan iki ayrı tahkîkli neşri yer almıştır. Bunlar da iki değerli İslâm bilgini Muhammed Hamidullah[7] ve Süheyl Zekkâr'a[8] ait iki ayrı neşirdir. Süheyl Zekkâr,

[7] Muhammed b. İshak, **Siret-ü İbn İshâk Kitabi'l Mübtedei ve'l Meb'asi ve'l-Megâzî**, thk.

Muhammed Hamidullah'ın yaptığı, metni sened merkezli paragraf numaralarıyla ayırma yöntemini tercih etmemiştir. Kezâ bu yöntem diğer eserlerinde de olduğu gibi Muhammed Hamidullah'ın kendine has tercihi olmasına rağmen merhum muhakkik eser içinde bu yöntemi tam olarak ta uygulayamamıştır. İki tahkîkin de dilimize birer çevirisi yapılmıştır. Fakat maalesef çevirilerin hala üzerinde çalışılması gerekmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu eserin de maalesef ancak bir bölümü İbn İshâk'ın öğrencileri tarafından birkaç nesil elden ele geçerek varlığını kısmen koruyabilmiştir. Eseri günümüze ulaştıran öğrencileri ve öğrencilerinin takipçileri, eserden ya bir kısmını çıkarmış ya da başka râvilerden eklemeler yapmıştır. En azından isnâd zincirlerinde gösterilen gayret eser içinde İbn İshâk'a ait olan rivâyetleri görmemize yardımcı olmuştur.

İbn İshâk'ın eserinin İslâm Tarihi kaynakları içinde hatırı sayılır bir yere sahip olmasının haklı sebeplerinin olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle İbn İshâk'ın, Medine ahalisinden olması, nakillerini sahabeye en yakın halkadan almasını sağlamıştır.[9] O, devrin önde gelen şahsiyetlerini tanımış, onlarla konuşma ve onlardan rivâyet alma imkânını bulmuştur. Hatta bu kişilerinden en önemlisi yukarıda da belirtildiği gibi İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Gerek İbn İshâk'ın gerekse de rivâyetlerine oldukça fazla yer verdiği Zührî'nin birbirlerini övdükleri de bilinmektedir.[10]

İbn İshâk'ın siyer rivâyetlerinde kullandığı yöntemin kendisinden önce gelen hocalarının da benimsediği yöntemlere kısmen uygundur. İbn İshâk rivâyetleri kronolojik bir sıraya koymaya gayret etse de her zaman kurgulama yapmamış, çoğu rivâyetlerinde eser ulemâsının (ehl-i hadis) yaptığı gibi sadece rivâyeti aynen nakletmiştir. Ele aldığı rivâyetlerde tekrarlar ve bağlantı kopuklukları da göze çarpmaktadır. Bu durumun ondan mı yoksa ondan bu rivâyetleri aktaran öğrencilerinden mi kaynaklandığını bilinememektedir.

Muhammed Hamidullah, Rabat, 1977.

[8] Muhammed b. İshak, **Kitabu's-Siyer ve'l-Megâzî**, thk. Süheyl Zekkâr, Daru'l Fikir Yayınevi, Dımaşk, 1978.

[9] Mustafa Fayda, "İbn İshâk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 20, İstanbul, 2013, ss. 93-96.

[10] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, **Mizanü'l-İtidal**, Daru'l-Marife yayınları, Beyrut, Lübnan, Cilt: 3, ss. 468-475.

İbn Şihâb ez-Zührî'nin Abdürrrezzak'ın "*Musannef"* adlı eseri içinde günümüze ulaşan nakillerinin pek çoğunu İbn İshâk'ın eserinin içinde birebire yakın anlamda olmak üzere yer aldığı müşâhede edilmiştir. Aşağıda örnek olarak Abdürrrezzak'ın eserinin hemen başında yer alan zemzem suyunun Abdülmuttalib tarafından bulunuşuna dâir bir rivâyet bu duruma işaret etmektedir.

İbn Şihâb ez-Zührî:

بَابُ مَا جَاءَ فِي حَفْرِ زَمْزَمَ، وَقَدْ دَخَلَ فِي الْحَجِّ أَوَّلُ مَا ذُكِرَ مِنْ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

عَبْدُ الرَّزَّاقِ،عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: " إِنَّ أَوَّلَ مَا ذُكِرَ مِنْ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ جَدِّ الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ قُرَيْشًا خَرَجَتْ مِنَ الْحَرَمِ فَارَّةً مِنْ أَصْحَابِ الْفِيلِ، وَهُوَ غُلَامٌ شَابٌّ فَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَخْرُجُ مِنْ حَرَمِ اللَّهِ أَبْتَغِي الْعِزَّ فِي غَيْرِهِ، فَجَلَسَ عِنْدَ الْبَيْتِ، وَأَجْلَتْ عَنْهُ قُرَيْشٌ فَقَالَ:(البحر الكامل)

لَاهُمَّ إِنَّ الْمَرْءَ يَمْنَعُ رَحْـ ... لَهُ فَامْنَـــــــعْ رِحَالَكْ

لَا يَغْلِبَنَّ صَلِيبُهُـــــــــمْ ... وَمِحَالُهُمْ غَدْوًا مِحَالَكْ

فَلَمْ يَزَلْ ثَابِتًا حَتَّى أَهْلَكَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْفِيلَ وَأَصْحَابَهُ، فَرَجَعَتْ قُرَيْشٌ وَقَدْ عَظُمَ فِيهِمْ بِصَبْرِهِ، وَتَعْظِيمِهِ مَحَارِمِ اللَّهِ، فَبَيْنَا هُوَ عَلَى ذَلِكَ وُلِدَ لَهُ أَكْبَرُ بَنِيهِ، فَأَدْرَكَ، وَهُوَ الْحَارِثُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. فَأُتِيَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ فِي الْمَنَامِ فَقِيلَ لَهُ: احْفُرْ زَمْزَمَ، خَبِيئَةَ الشَّيْخِ الْأَعْظَمِ قَالَ: فَاسْتَيْقَظَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيِّنْ لِي، فَأُرِيَ فِي الْمَنَامِ مَرَّةً أُخْرَى: احْفُرْ زَمْزَمَ تَكْتُمْ بَيْنَ الْفَرْثِ وَالدَّمِ فِي مَبْحَثِ الْغُرَابِ فِي قَرْيَةِ النَّمْلِ، مُسْتَقْبِلَةَ الْأَنْصَابِ الْحُمْرِ قَالَ: فَقَامَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ فَمَشَى حَتَّى جَلَسَ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ يَنْظُرُ مَا خُبِّئَ لَهُ مِنَ الْآيَاتِ، فَنُحِرَتْ بَقْرَةٌ بِالْحَزُورَةِ، [11]

Abdürrezzâk, Ma'mer'den Zührî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

> *Resullah'ın dedesi Abdülmuttâlib hakkında ilk söylenen şey şudur: Kureyş, Fil ashabından kaçarak Harem'den çıktı. Genç yaştaki Abdulmuttalib,"Vallahi ben Harem'i terketmem. Allah'tan başkasında şeref mi ararım?" dedi ve Ka'be'nin yanında oturdu, Kureyş ise onu yalnız bıraktı. Bunun üzerine Abdülmuttalib şu şiiri okudu:*
>
> *Allah'ım! Bu adam kendi beraberindekileri koruyor, Sen de seninle beraber olanları koru. Onların hacları ve güçleri yarın senin gücüne galip gelmesin.*
>
> *Allah'ım! Bu adam kendi beraberindekileri*
> *Koruyor. Sen de koru seninle beraber olanları.*
> *Onların burayı ziyarete gelen hacları ve güçleri,*

[11] Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî, **el-Megâzî**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016, ss. 37-38.

Yarın Senin gücüne galip gelmesin asla!

Bu durum Allah, filleri ve sahiplerini helak edinceye kadar devam etti. Ardından Kureyş geri döndü. Abdülmuttalib onlar arasında sabrı ve Allah'ın değer verdiklerine gösterdiği saygıyla yüceldi. Abdülmuttalib bu durumdayken en büyük oğlu Haris b. Abdülmuttalib dünyaya geldi ve yetişkinliğe erdi. Bir gün Abdulmuttalib'e rüyasında: Büyük dedenin definesi zemzemi kaz denildi.

Râvi dedi ki: Abdulmuttalib uyandı ve Allah'ım! Bana açıkça göster dedi. Rüyada bir daha kendisine Zemzem kaz! O kan ve terslerinin arasında, karganın gagaladı ve kızıl putların önündeki karınca yuvasının olduğu yerde gizlidir denildi. Daha sonra Abdülmuttalib kalkıp Mescid-i Harama varıncaya kadar yürüdü, kendisine gizli kalan işaretlere bakıyordu, Hezvere'de bir inek boğazlandı.[12]

İbn Şihâb ez-Zührî'nin metninin de tahkîkini yapan Süheyl Zekkâr'ın buradaki kapalı anlam taşıyan "kızıl putların" ifâdesinin, İsâf ve Nâile olduğunu söylemesinin nedeninin yine tahkîkini yaptığı İbn İshâk'ın Sîre'sinde bu putların açıkça İsâf ve Nâile olduğunu belirtmesinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.[13]

Yukarıda yer alan metni karşılaştırmak için araştırmanın birinci bölümünde yer alan zemzem bahsine[14] müracâat edilerek iki metnin karşılaştırması yapılabilir. Bu bahiste, zemzem suyuyla ilgili İbn İshâk'a ait olan bütün rivâyetler bir başlık altında toplanarak İbn Hişâm'ın metniyle karşılaştırılmıştır. Araştırmanın amacını aşmasından ve metni tekrar edip, fazladan yer işgal etmeyi önlemek maksadıyla okuyucunun ilgili bölüme yönlendirilmesi daha uygun görülmüştür.

İbn İshâk'ın Abbasiler Dönemi'nin ilk yıllarında bürokrasiden gördüğü ilgi, saraya davet edilmesine ve Halife Mansûr'la yakın temasa geçmesine neden olmuştur. Halife Mansûr'un teklifi üzerine ise meşhur eseri Kitabü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî'yi telif etmiştir.[15] Sonraki gelenlerin aktardığına göre yine Halife Mansûr'un teklifiyle birkaç kez eserini kısaltmak zorunda kalmıştır.[16] Elimizde bulunan metinler bu eserin ne kadarıdır veya ondan bir parça mıdır? Bu durum kesin olarak bilememektedir. Yalnız şu kadarı var ki; İbn İshâk'ın rivâyetleri, Abbasilerinde ilk dönemine rast

[12] Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî, **el-Megâzî**, çev. Mehmet Nur Akdoğan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016, ss. 27-28.
[13] İbn İshâk, **Kitabu's-Siyer ve'l Megâzî**, s. 24
[14] Bkz. s. 44-47.
[15] Ebû'l Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshak en-Nedîm el-Ma'rufi bi'l Varakı, **el-Fihrist**, Kahire, 1348, s. 95.
[16] Hatîb el-Bağdadî, **Tarihü'l-Bağdad ev Medinetü's-Selâm**, Cilt: 1, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1945, s. 83.

gelmesinden kaynaklanıyor olabileceğini düşündüren bir anlayışla müdâhalelerden daha çok korunmuş olarak ele aldığı izlenimi vermektedir. Yahut Johan Fück'ün dediği gibi, o daha önce Medine iken bu kitabı yazmıştır.[17]

İbn İshâk'ın eserinde yer alan rivâyetler ilk dönemden itibâren tarih, hadis, fıkıh vb. sahasındaki önemli ilim adamlarının eserlerinde de görülmüştür. Bunların başında Buharî, Hâkim vs. gibi hadis âlimleri ile İbn Hişâm, Vâkıdî, Belâzuri, İbn Sa'd vs. gibi tarihçi olma özelliği taşıyan âlimler sayılabilmektedir. İbn İshâk'ı haklı şöhretine asıl kavuşturan ise Abdülmelik b. Hişâm'ın (213/825) es-Sîretü'n-Nebeviyye adlı eseridir. İbn Hişâm eserini İbn İshâk'ın Sîre'sinden yola çıkarak te'lif etmiştir. Yani İbn Hişâm'ın eserinin ana omurgasını İbn İshâk'ın metni oluşturmaktadır. Nesiller boyu aktarılarak gelen bu eserin eldeki nüshasının tam olarak İbn Hişâm'ın kaleminden çıktığı kesin olarak bilinememektedir. Yine bu nüshanın eksiksiz olup olmadığı da kesinlik kazanmamıştır. Yine de bu nüshanın siyer kaynakları içinde en önemli eserlerin başında geldiği hiç şüphesizdir. Ve yine tabîi ki Muhammed Hamidullah'ın dediği gibi bir nev'i İbn İshâk'ın asıl eserini gölgede bırakmıştır.[18] Genel kanı İbn Hişâm'ın eserinin nitelik olarak daha iyi olması olarak gösterilse de İbn İshâk'ın Sîre'sinin yakın zamana kadar bulunamamış olması da yadsınamayacak bir gerçek olduğu düşünülmektedir. Kezâ bulunan nüsha da maalesef tam olarak İbn İshâk'ın asıl eserini yansıtmamaktadır. Çalışma içinde yeri geldikçe ve bu durum açıklanmaya çalışılmıştır.

İbn Hişâm eserini te'lif ederken, başlangıçta İbn İshâk'ın metninde yaptığı tasarrufları ve bunun nedenlerini ele almıştır. Aşağıda eserlerin karşılaştırmasında İbn Hişâm'ın metodunu anlamak için yine kendi eserinden bu durumu açıklayan bir alıntıya yer verilmiştir. İbn Hişâm bu konuda şöyle demektedir:

قال ابن هشام : وأنا إن شاء الله مبتدئ هذا الكتاب بذكر إسماعيل بن إبراهيم، ومن ولد رسول الله ﷺ من ولده ، وأولادهم لأصلابهم، الأول فالأول ، من إسماعيل إلى رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم، وما يعرض من حديثهم ، وتارك ذكر غيرهم من ولد إسماعيل ، على هذه الجهة للاختصار ، إلى حديث سيرة رسول الله ﷺ ، وتارك بعض ما ذكره ابن إسحاق في هذا الكتاب ، مما ليس

[17] Johann Fück, Muhammad Ibn Ishāq, Frankfurt, 1925, s. 30-34.
[18] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 2-6.

لرسول الله ﷺ فيه ذكر، ولا نزل فيه من القرآن شيء ، وليس سببا لشيء من هذا الكتاب ، ولا تفسيرا له، ولا شاهدا عليه ، لما ذكرت من الاختصار ، وأشعارا ذكرها لم أر أحدا من أهل العلم بالشعر يعرفها ، وأشياء بعضها يشنع الحديث به ، وبعض يسوء بعض الناس ذكره ، وبعض لم يقر لنا البكائي بروايته ؛ ومستقص إن شاء الله تعالى ما سوى ذلك منه بمبلغ الرواية له ، والعلم به[19]

İbn Hişâm:

İnşallah ben bu kitaba İbrahim oğlu İsmâil'i, onun oğullarından Resulullah'ın atalarını, onların evlatlarını ve haberlerini İsmâil'den Resulullah'a kadar sırasıyla zikretmekle başlıyorum. İsmâil evlatlarından olanlardan başkasını zikretmek istemiyorum. Çünkü kitabı kısa tutmak istiyorum. İbn İshâk'ın bu kitapta Resulullah ile yakından alakalı olmayan, hakkında Kur'an'dan bir şey inmeyen, bu kitabında metoduna uymayan, onu açıklamayan, ona şahit getirmeyen şeyleri de terk ediyorum. Çünkü işi kısa tutmak istiyorum. İbn İshâk öyle şeyler getirmiştir ki, şiirden anlayan hiçbir kimse onlardan bahsetmemiştir. Öyle şeyler de getirmiştir ki, müstehcendir. Onu zikretmek bazı kimseleri üzer. Öyle şeyler de kaydetmiştir ki Bekkai o rivâyetleri tespit etmemiştir. Diğer rivâyetleri ise sonuna kadar incelemek ve onlar hakkında bilgi vermek istiyorum

Görüldüğü üzere İbn Hişâm kendi anlayış ve metoduna göre İbn İshâk'ın rivâyetlerini ele almıştır. Fakat araştırma içinde örnekleri gösterileceği gibi kendisi de eserini te'lif ederken usûlünün dışına çıkmamış değildir.

Araştırmalar

İbn İshâk'ın rivâyetleri üzerinde çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Tabîidir ki bu çalışmaların merkezinde İbn Hişâm'ın eseri yer almıştır. Johann Fück'ün 1928 yılında kaleme aldığı "*Muhammad Ibn Ishāq"* adlı doktora tezinde, onun rivâyetlerine yine ancak İbn Hişâm'ın eseri üzerinden bakabilmiştir. Alfred Guillaume, "*The Life of Muhammed a Translation of Ishāq's Sirat Rasül Allah"* isimli eserinde İbn İshâk'ın kendisinden sonra gelen müelliflerin eserlerinde yer alan rivâyetlerini toplamayı amaçlamıştır. Ancak Ahmed Ferid Mizyedî, alanında ondan daha uzman olduğu için aynı amaçla söz konusu çalışmadan daha sağlıklı bir araştırma yaparak bir başka İbn

[19] Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafiz Şalbî, Daru'l Marife yayınları, Beyrut, 2009, s. 12.

İshâk tahkîki te'lif etmiştir.[20] Değerli araştırmacı tahkîkinde yine İbn İshâk'ın diğer kaynaklarda yer alan rivâyetlerine yer vermiştir.

Ayrıca sırası geldiğinden şunu da belirtmekte fayda vardır ki; Türkiye'de İbn İshâk'ın Sîre'si veya rivâyetleri üzerinden yapılan çalışmalarda genelde Ahmed Ferid Mizyedî'nin tahkîki kullanılmıştır. Bu durum maalesef önemli karışıklıkların doğmasına sebep olmuştur. Çünkü Ahmed Ferid Mizyedî, daha önce de belirtildiği gibi İbn İshâk'ın rivâyetlerinin yer aldığı diğer eserleri de incelemiştir. Muhtelif kaynaklarda ki rivâyetler de dâhil olmak üzere orijinal eserdeki rivâyetlerin yer aldığı bambaşka bir eser vücuda getirmiştir. Bu eser amacına uygun olarak okunmak ve araştırmalarda kullanılmak koşuluyla çok değerlidir. Fakat araştırmacılar bu tahkîki kullanırken, diğer iki tahkîkten başka eserlerde yer alan farklı İbn İshâk rivâyetlerine ulaşmış bulunmaktadır. Bu durumda rivâyetin asıl geçtiği eseri kaynak göstermek gerekmektedir. Maalesef Ahmed Ferid Mizyedî'nin amacı ve usûlü tam olarak kavranamadığından, mezkûr tahkîki kullanmak rivâyet malzemesinin kaynağında belirsizliğe yol açmıştır. İbn İshâk'ın Sîre'sinde olmayan ama diğer kaynaklarda yer alan İbn İshâk rivâyetleri sanki meşhur Sîre'de yer alıyormuş gibi bir izlenim ortaya çıkarmıştır.

İbn İshâk rivâyetlerine, İbn Hişâm'ın ve diğer müelliflerin kitaplarında bulunan münferit İbn İshâk rivâyetleri penceresinden bakma zorunluluğu İbn İshâk'ın Sîre'sinin bir bölümü ortaya çıkana kadar devam etmiştir. Nihâyet 1396/1976 yılında Muhammed Hamidullah'ın araştırmaları neticesinde üç ayrı nüshanın birleştirilmesiyle araştırmamıza konu olan İbn İshâk'ın Sîresi ortaya çıkmıştır. Bu parçalar Fas Karâviyyin Kütüphanesi'nde bulunan iki parça ile Şam Zahiriyye Kütüphanesi'nde bulunan bir parçadan oluşmaktadır. İki nüsha birbirinin neredeyse aynı olmakla beraber Zahiriyye Kütüphanesi'nde bulunan parça çok daha yenidir. Muhammed Hamidullah'ın hemen ardından Süheyl Zekkâr'da bir başka tahkîk daha yaparak kitabı ilim dünyasına kazandıran ikinci muhakkik ve naşir olmuştur. Bu ortaya çıkan nüshalar da aslında yine İbn İshâk'tan bu rivâyetleri alanların kaleminden çıkmış olanlar olsa da yine de oldukça önemlidir. Nihâyet pek tabîidir ki İbn İshâk'a ait, daha eski ve ona daha yakın

[20] Muhammed b. İshak, **es-Sîretü'n-Nebeviyye li-İbn İshâk**, thk. Ahmed Ferid Mizyedî, Cilt: 1-2, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 2009.

kalemlerden çıkan orijinal bir nüshanın bulunması, rivâyetleri ona daha yakın kalemlerden te'lif edilen eserlerden görmemize imkân vermiştir.

İbn İshâk'ın söz konusu metinleri ortaya çıkana kadar İbn Hişâm ve diğer müelliflerin eserleri üzerinden onun rivâyetleri hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. Söz konusu sîre parçalarının bulunması İbn İshâk rivâyetlerini daha yakından görmeyi ve İbn Hişâm'ın ve diğer müelliflerin eserlerindeki rivâyetlerle karşılaştırma imkânına kavuşulmasını sağlamıştır.

İbn İshâk'ın eserini günümüze ulaştıran öğrencileriyle beraber altmışa yakın[21] kişinin kimlikleri de bellidir.[22] Daha önce de belirtildiği gibi İbn Hişâm'ın eserini oluşturduğu İbn İshâk rivâyetlerinin kaynağı İbn İshâk'ın öğrencisi Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'dir. (183/799) Muhammed Hamidullah'ın tahkîkini yaptığı İbn İshâk nüshalarının râvileri ise Yûnus b. Bükeyr (199/814) ve Muhammed b. Seleme el-Harrânî'dir. (191/806) Bu yüzden rivâyetler karşılaştırıldığında pek çok farklılıklar meydana çıkmaktadır. İbn Hişâm, eserini telif ederken İbn İshâk'ın haricinde başka rivâyetlere ve kendi sözlerine de yer vermiştir. Aynı şekilde diğer naşirler de başka râvilerin rivâyetlerine bir hayli yer vermişlerdir. Bu haliyle de yazılan eserler İbn İshâk'ın eseri olmaktan çok İbn İshâk'ı merkeze alarak yeni bir sîret çalışması ortaya koyan eserler niteliğine bürünmüştür.

İbn Hişâm'ın yukarıda belirtilen yöntemi İbn İshâk'ın eseri üzerindeki tasarrufunun nasıl olduğuna dâir önemli bilgiler vermektedir. Muhammed Hamidullah bu durumu kendi tahkîkinin ön sözünde anlatırken İbn İshâk'ın metninde yer alan bir rivâyeti örnek olarak verirken şöyle demiştir: "İbn Hişâm geniş ilmine ve ince görüşlülüğüne rağmen İbn İshâk'ın kitabında bulunan her şeyi kitabına almamıştır. Söz gelimi bu kitabın yüz doksan ikinci paragrafını buna örnek olarak gösterebiliriz. Resulullah kendisine indirilen Kuran'ı önce erkeklere sonra kadınlara okurdu."[23]

---

[21] Mustafa Fayda, "İbn İshâk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 20, İstanbul, 2013, ss. 93-96.
[22] Muta' et-Tarabişî, **Ruvatu Muhammed b. İshâk b. Yesar fi'l-Meğazî ve's-Siyer ve Sairi'l-Merviyyat,** Dımaşk, 1994, ss. 22-25.
[23] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 21-22.

Ancak bu noktada şunu belirtmesi gerekir ki; İsnâd zincirinden anlaşıldığı üzere bu rivâyet İbn İshâk'a ait değildir. Söz konusu rivâyet onun öğrencisi Yûnus b. Bükeyr'e aittir. Yani onun İbn İshâk'tan başka bir râviden aldığı bir rivâyettir. İsnâd zinciri; Yûnus b. Bükeyr - Ömer b. Zer - Mücâhid şeklindedir. Örnek olarak bu metnin verilmesi, senedine dikkat edilmediği için amaca uygun olmamıştır. Pek tabîidir ki Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî bu rivâyeti İbn İshâk'ın metninden nakletmediğinden dolayı İbn Hişâm'ın eserinde olma ihtimali yer almamıştır. Fakat söz konusu örnek hatalı olsa da Muhammed Hamidullah'ın üzerinde durduğu bu durumu gösteren bir hayli örnek yer almıştır. Çalışmanın içinde bunlar gösterilmeye çalışılmıştır.

İbn İshâk'ın eseri üzerinde oldukça kısıtlı muhtevâ ve adette olmakla beraber bazı makale ve tez çalışmaları yapılmıştır. Aşağıda söz konusu çalışmaların isimleri, yazarları, muhtevâları ve çalışmalar hakkında, araştırmanın amacına uygun olarak bazı görüşler kısaca belirtilmiştir.

- Abdullah Ünalan'ın, *"İbn İshâk ve Hadis Rivâyetindeki Yeri"* adlı makalesi:[24] Bu makale İbn İshâk'ın eserinin değil şahsı üzerine yapılan bir çalışmadır.
- Fidan Şakir'in, *"İbn İshâk ve es-Sira'sındaki Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi"* adlı yüksek lisans tezi:[25] Bu tez İbn İshâk'ın rivâyetleri üzerine bir çalışmadır. Çalışmada çokça yer alan rivâyetlerden örnek olarak yirmi ikinci sayfasında yer alan zemzem suyuna dâir rivâyet, Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka bir râviden aldığı rivâyettir. Dolayısıyla her ne kadar Sîre'de yer alsa da İbn İshâk'ın rivâyeti olarak kullanılmasının doğru olmadığını düşünülmektedir.
- Gönül Kolkıran'ın, *"Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshâk ve Vâkıdî Örneği"* adlı yüksek lisans tezi:[26] Bu tez İbn İshâk'ın eserinin değil şahsı üzerine yapılan bir çalışmadır.

[24] Abdullah Ünalan, İbn İshâk ve Hadis Rivâyetindeki Yeri, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 2, Kasım 2009.
[25] Fidan Şakir, İbn İshâk ve es-Sira'sındaki Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp**, (18.03.2019).
[26] Gönül Kolkıran, Tarih Ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshâk ve Vâkıdî Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

- Hacı Ataş'ın, *"Medine Sözleşmesi Örnekliğinde Hadis ve Siyer Rivâyetleri İle İlgili Metodolojik Bir Değerlendirme"* adlı makalesi:[27] Medine sözleşmesine dâir bir rivâyet üzerine yapılan çalışma, İbn İshâk'ın Sîre'sinde değil İbn Hişâm'ın eserinde yer alan İbn İshâk rivâyeti üzerine yapılmıştır.
- İbrahim Altan'ın, *"İbn İshâk'ın Tercümesi Üzerine"* ismiyle yazdığı eleştirel bir makalesi.[28] Bu makale diğerlerinden farklı biz özellik taşıyarak, Muhammed Hamidullah'ın tahkîkinin tercümesi üzerine yapılan hataları göstermeye matuftur. Kezâ daha sonraki basımlarda kısmen de olsa bu hatalar düzeltilmiştir.
- Magomet Batchaev'in, *"Sîret-i İbn İshâk'ın metninde Tefsir Rivâyetleri"* adlı yüksek lisans tezi:[29] Bu tez İbn İshâk'ın rivâyetleri üzerine bir çalışmadır. Çalışmada çokça yer alan rivâyetlerden örnek: Tezin kırk dördüncü sayfasında yer alan Fil Olayına dâir rivâyet, yine Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka bir râviden aldığı rivâyettir. Dolayısıyla her ne kadar Sîre'de yer alsa da İbn İshâk'ın rivâyeti olarak kullanılmasının doğru olmadığı düşünülmektedir.
- Mithat Eser'in, *"Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği"* adlı makalesi:[30] Bu makale İbn İshâk'ın eseri değil şahsı üzerine bir çalışmadır. Ayrıca İbn İshak'ın eseri tam olarak elimize geçmemiştir. Bu durumda da ve çalışmada da bahsedildiği üzere siyer kaynaklarının verilerine göre İbn İshâk'ın ilk siyer müellifi olduğu kesin bir bilgi değildir.
- Yasin Yılmaz'ın, *"Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshâk'ın metnindeki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi"* adlı makalesi:[31] Benî Mustalık gazvesine dâir bir rivâyet üzerinde yapılan çalışmada, araştırmacının ele aldığı

---

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp, (18.03.2019).

[27] Hacı Ataş, Medine Sözleşmesi Örnekleminde Hadis ve Siyer Rivâyetleri İle İlgili Metodolojik Bir Değerlendirme, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 13, 2018, ss. 269-285.

[28] İbrahim Altan, İbn İshâk Tercümesi Üzerine, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sakarya, sayı: 1, ss. 295-302.

[29] Magomet Batchaev, Sîret-i İbn İshâk'ta Tefsir Rivâyetleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp**, (18.03.2019).

[30] Mithat Eser, Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güveniriliği, **İstem**, Yıl:7, Sayı:13, 2009, ss. 261-280.

[31] Yasin Yılmaz, Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshâk'taki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, sayı:22, Kahramanmaraş, 2013, ss. 116-127.

İbn İshâk'ın rivâyetinin kaynağı Ahmed Ferid Mizyedî'nin tahkîkidir.[32] Bundan dolayı rivâyetin kaynağı Ahmed Ferid Mizyedî'nin de kaynak gösterdiği ve dipnotunda da belirttiği Taberi'nin "*Tarihi"*dir. İbn İshâk'ın rivâyetinin yer aldığı bu kaynak eserin belirtilmesi gerekirken sehven bu durum belirtilmemiştir. Anlaşılacağı üzere öncelikle bu rivâyetin ilk kaynağı Ahmed Ferid Mizyedî'nin eseri değildir. Ahmed Ferid Mizyedî bu rivâyeti İbn İshâk'ın diğer kaynaklarda bulunan rivâyetlerini araştırarak çalışmasına almasıyla ortaya çıkmıştır. Yılmaz'ın makalesinde söz konusu rivâyetin yer aldığı ilk kaynak belirtilmiş olsaydı bile, rivâyet elimizde bulunan meşhur Sîre'deki İbn İshâk'ın rivâyetleri içinde yer almamıştır. Son olarak; makalede ifâde edilen İbn Hişâm'ın İbn İshâk'ın talebesi olduğuna dâir bilgi de doğru değildir.[33] İbn Hişâm, İbn İshâk'ın rivâyetlerini, onun öğrencisi ve kendi hocası Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî kanalıyla almıştır.

- James Robson'un, *"İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı"* adlı makalesi:[34] Bu makale çok değerli ilim insanı merhum Talat Koçyiğit tarafından tercüme edilmiştir. İbn İshâk'ın isnâd kullanımı hakkında verilen çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Fakat müellif makalesinde rivâyetleri ele alırken senedinde İbn İshâk'ın olup olmadığına bakmadan Yûnus b. Bükeyr'in başka râvilerden aldığı rivâyetleri de İbn İshâk'ın rivâyeti olarak değerlendirmiştir. Oysaki makalenin amacı İbn İshâk'ın rivâyetleri ele alınarak onun isnâd kullanımındaki yönteminin tespitidir. Makalede Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden aldığı rivâyetlerin İbn İshâk'ın rivâyetlerinden ayrımının yapılmamasından dolayı İbn İshâk'ın yöntemini ortaya çıkarma konusunda ciddi hatalar söz konusu olmuştur. Makalede oldukça fazla olan rivâyet örneklerinden biri şu şekildedir: Bazı peygamberlerin tavsifinin yapıldığı İbn İshâk'ın metninin dört yüz altmış üçüncü paragrafında yer alan senedinde İbn İshâk yer almamıştır.[35] Yani Yûnus b.

[32] İbn İshâk, **es-Sîretü'n-Nebeviyye** ut, 2009, ss. 439-440.
[33] Yılmaz, s. 118, dipnot 55.
[34] James Robson, İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı, Cilt: 10, çev: Talât Koçyiğit, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1962, ss. 117-126.
[35] İbn İshâk, **Sîre**, s. 277.

Bükeyr söz konusu rivâyeti İbn İshâk'tan başka bir râviden nakletmiştir. Robson rivâyetleri ele alırken bu durumu göz ardı ettiğinden İbn İshâk'ın bu rivâyet üzerindeki tasarrufunun nedenlerini beyhude açıklamaya çalışmıştır.[36] Kezâ çalışmamızda da görüleceği üzere onun yöntemine uygun bir rivâyette değildir. Bu konunun başka bir çalışmada ele alınması gerektiğinden bu kadarıyla iktifa etmek uygun bulunmuştur.

- J. Marsden B. Jones'in, *"İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkıdî'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi"* adlı makalesi: [37] Bu makalede yer alan rivâyetler İbn Hişâm'ın eserinde yer alan İbn İshâk'ın rivâyetleridir. Zaten yazarda bunu belirtmiştir. Makale İbn İshâk'ın rivâyetlerini konu edinmiş ise de rivâyetin kaynağının İbn İshâk'ın mevcut eseri değil, İbn Hişâm'ın eseri olduğunun dikkate alınması gerekir.

Yukarıda belirtilen çalışmalar İbn İshâk'ın eserinin muhtevâ ve sened çeşitliliği açısından incelendiğinde araştırmacıların genel olarak Sîre'deki Yûnus b. Bükeyr ve Ahmed b. Abdülcebbar rivâyetleri ile İbn İshâk'ın kendi rivâyetlerini birbirinden ayırmadıklarını görülmüştür. Bunun nedeni de yukarıda açıklanmıştır. Bu yüzden bazı araştırmacılar tarafından İbn İshâk üzerine çalışma yapılmasına rağmen, İbn İshâk'a atfedilen meşhur Sîre'deki rivâyetlerin tamamının ona ait olduğu sanılmıştır. Başka eserlerde yer alan İbn İshâk'ın kanalıyla gelen rivâyetleri de, meşhur Sîre'de yer alan İbn İshâk'ın rivâyetleri sanılarak kullanılmıştır.

- İbn İshâk'ın râvileri ve eserinin nüshaları hakkında Muta' et-Tarabişî çok değerli bir çalışma yapmıştır.

Muta' et-Tarabişî'nin çalışması içinde, bu araştırma için önemli veriler elde edilmiştir. Aşağıda bu bilgilere bazı konu başlıkları altında yer verilmiştir.

[36] J. Robson, s. 120.
[37] J. M. B. Jones, İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkıdî'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi. çev: Kasım Şulul, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İzmir, Sayı: 16, ss. 309-328.

İbn İshâk'ın Râvileri ve Nüshaları

El-Mezzî İbn İshâk'ın râvilerin listesini kırk dokuz olarak vermiştir. İbn Hacer ise yirmi dokuz râvi olduğunu beyan etmiştir. Muta' et-Tarabişî, İbn İshâk'ın râvilerini iki ana gruba ayırmıştır.

El-Meğazî Râvileri: 7 gruba ayrılır:

El-Meğazî sahipleri: Meşhur nüshalara sahiptirler. Bu nüshalar 10 tanedir. Kûfe'de: 2 adet, Rey'de: 2 adet, Bağdat'ta, Harran'da, Basra'da, Kûfe ve Bağdat'ta, Şam ve Basr'da: 1'er adet.

Mevcut Nüshalar

- El-Meğazî'nin bazı nüshalarına sahip olanlar: 11 kişi
- İbn İshâk'ın arkadaşlarından ilkler içinde olanlar: 11 kişi
- İbn İshâk'tan çok rivâyet alan ve başka eserler de yazanlar: 7 kişi
- Meğazî sahibi tarihçiler (İbn İshâk'ın Meğazî'sinden yararlananlar): 9 kişi
- Ebû Hanife'nin arkadaşlarından İbn İshâk'ın Meğazî'sinden yararlanmış olan fakihler: 7 kişi
- İbn İshâk'tan Meğazî'sini dinlemiş olan halife ve valiler: 4 kişi

Diğer Râviler: 5 gruba ayrılır:

- İbn İshâk'ın râvilerinden zikredilen ve rivâyetlerine ulaşılan: 25 kişi
- İbn İshâk'ın arkadaşlarından rivâyetlerine ulaşılamayan: 13 kişi
- İbn İshâk'ın arkadaşlarından olmayan ama İbn İshâk'tan rivâyet aktaranlar: 8 kişi
- Babası İshâk b. Yesar'dan rivâyet aktaran İbn İshâk'ın hocası ya da onunla aynı yaşta olanlar: 10 kişi
- İshâk'tan rivâyet aktaran meçhul (bilinmeyen) kişiler. İbn İshâk'la oturduğu ya da onu dinlediği konusunda bir bilgimizin olmadığı kimseler: 15 kişi.
  Buraya kadar saydığımız râvi adedi: 131 kişidir.[38]

[38] Tarabişî, ss. 22-25.

Kûfe'de bulunan 44 kişi vardır. Bunlardan dördü meşhur nüsha sahipleridir: Bunlar;

Yûnus b. Bükeyr eş-Şeybanî, Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî, Abdullah b. İdris el-Evdî, Yahya b. Said el-Emevî, İbn İshâk'ın ilk arkadaşlarından olan 8 kişi, Abde b. Süleyman el-Kilabî, Abdullah b. Nümeyr el-Hemdanî, Saîd b. Yahya el-Lahmî, Abdurrahman b. Muhammed el-Muaribi, Ya'la b. Ubeyd et-Tanafisi, Îsâ b. Yûnus b. Bükeyr es-Sebii. Süleyman b. Hayyan el-Ahmer, Sadaka b. Sabık'tır.

İbn İshâk'ın Kûfeli arkadaşlarından Bağdat'a gidip yerleşen, Rey'e, Suğur bölgesine, Mekke'ye, Medain'e ve Dımaşk'a gidenler olmuştur.

Bağdat'da 43 kişi vardır. Bunlardan bazıları:

- İbrahim b. Said: İbn İshâk'tan ilk nüshayı nakleden ve Bağdat'ta oturan kişidir.
- Yahya b. Said el-Emevî el-Küfi: Bağdat'a yerleşmiştir. Megâzî'nin meşhur bir nüshası da onundur.
- El-Müsenna b. Zur'a el-Basrî el-Bağdadî: Megâzî sahibidir.
- Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî: Bağdat'ta el-Megâzî'yi İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Ali b. Mücahid: Bağdat'ta el-Megâzî'yi İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- İsmâil b. İbrahim, Huşeym b. Beşir: el-Megâzî'si vardır.
- Ebû Yusuf el-Kadi,
- Halife Mansur,
- Halife Mehdi.

Basra'da 21 kişi vardı, Bunlardan bazıları:

- Cerir b. Hazm: Meşhur nüshalardan birine sahiptir.
- Abdulâla: Meşhur nüshalardan birine sahiptir.
- Bekr b. Süleyman: Meşhur nüshalardan birine sahiptir.
- Abdulvaris: Meşhur nüshalardan birine sahiptir.
- Züfer b. Kurra: Meşhur nüshalardan birine sahiptir.
- Hammad b. Seleme,
- Züfer b. Huzeyl,
- Ömer b. Habib,

- Yezid b. Zürey',
- Hammad b. Zeyd,
- Said b. Zeyd.

Râvilerden yazar olanlar:

- İbn İshâk'tan çok rivâyet alan ve başka eserler de yazanlar: 7 kişi.
- Meğazî sahibi tarihçiler, İbn İshâk'ın Meğazî'sinden yararlananlar: 9 kişi.
- Ebû Hanife'nin arkadaşlarından İbn İshâk'ın Meğazî'sinden yararlanmış olan fakihler: 7 kişi.

Bunların hepsi İbn İshâk'ın çalışmasından bahsetmiş ve bu çalışmayı kendi eserlerine taşımışlardır.

İbn İshâk'tan rivâyet alan diğer hadisçi râvilere, bilinmeyen râviler de dâhil edilebilir.[39]

İbn İshâk Kûfe ekolüne dâhil bir tarihçidir, Ebû Hanife'nin öğrencileri de bu ekole mensup fakihlerdir. Onlar İbn İshâk'ın bu çalışmasına çok değer vermişlerdir. İbn İshâk'ın hocası İbn Şihâb ez-Zührî'nin, ondan rivâyet aktarması onun bu ilimdeki konumunu açıkça ifâde etmiştir.[40]

İbn İshâk metinleri, ona değil onun öğrencilerine dayanan kitaplardır. Bunların en meşhurlarından ikisi asıldır. Bunlar:

- Yûnus b. Bükeyr ve Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'dir.[41]

  Daha sonra ortada dolaşan nüshalar olmuştur. Bunların en meşhurları:
- Vehb b. Cerîr el-Basrî (206) babası Cerîr b. Hazım'dan o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Yakup b. İbrahim ez-Zührî el-Medeni (208): Bağdata yerleşmiştir. O babası İbrahim b. Sa'd'dan. O da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- İbn Hişâm'ın tezhibi: O Mısır'a yerleşmişti. O Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.

[39] Tarabişî, s. 28.v
[40] Tarabişî, s. 29.
[41] Tarabişî, s. 51.

- Yusuf b. Behlül et-Temimi el-Kûfi (218): O Abdullah b. İdris el-Evdî'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Ahmed b. Muhammed el-Bağdadî (228): O İbrahim b. Sa'd ez-Zürî'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî el-Harranî (248/862): O Muhammed b. Seleme el-Harranî'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Muhammed b. Humeyd er-Razî'den (248): O Seleme b. el-Fadl er-Razî'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Said b. Yahya el-Emevî el-Bağdadî (249): O babası Yahya b. Said el-Emevî el-Kûfi'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Süleyman b. Seyf et-Taî el-Harranî (272): O Said b. Bezî' el-Harranî'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî el-Kûfi (272): O hem babasından[42] hem de Yûnus b. Bükeyr el-Kûfi'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.

Asıl nüshalardan doğmuş diğer nüshalar:

- Ubeydullah b. Sa'd b. İbrahim ez-Zürî el-Bağdadî (260): O amcası Yakup b. İbrahim'den, o da dedesi İbrahim b. Sa'd'dan, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Abdurrahim b. Abdullah el-Berki el-Mısri (286): O Abdulmelik b. Hişâm'dan, o Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Şuayb b. Abdullah b. Hasan el-Harranî (295): O Ebû Câfer Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî'den, o Muhammed b. Seleme el-Harranî'den, o İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Rıdvan b. Ahmed es-Saydalanî el-Bağdadî (324): O Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî'den, o Yûnus b. Bükeyr el-Kûfi'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.
- Ebû'l Abbas el-Esamm Muhammed b. Yakub en-Nisaburî (346): O Abdülcebbar el-Utâridî'den, o Yûnus b. Bükeyr el-Kûfi'den, o da İbn İshâk'tan nakletmiştir.

İbn İshâk'ın ve arkadaşlarının çalışmaları parça parça yazılmış yazıları andırmaktadır. Megâzî haberleri diğer ahkâmla ilgili rivâyetlerle beraber toplanmıştır.

[42] Tarafımızdan eklenmiştir.

Sonra tedrici olarak bu yazılardan Megâzî oluşturulmuştur. Bu rivâyetler râvilerin elinde değişik şekiller alarak, bazı ilâveler, ya da bazı çıkarmalar yapılmıştır. İbn Hişâm'ın tezhibi de böyle oluşmuştur.[43]

Yûnus b. Bükeyr b. Vasıl eş-Şeybani; Ebû Bekir el-Kûfî[44]

Megâzî ve siyer âlimi olmakla beraber İbn İshâk'ın en yakın öğrencilerinden biridir. Asırlar sonra Hatib el-Bağdadî Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan naklettiği siyerini görmüş ve ondan yararlanmıştır. Seleme b. Fadl er-Razi ve Abde b. Süleyman el-Kufî ve Yûnus b. Bükeyr, İbn İshâk'ın ilk üç öğrencisidir. On beş Kûfeli müellif Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan naklettiklerini aktarmıştır. Yûnus b. Bükeyr'in başkalarından da naklettikleri vardır. Yûnus b. Bükeyr, İbn İshâk'a hem ilâve hem de eksiltme yapmıştır.

Yûnus b. Bükeyr'in Nüshaları

İlk Kûfe nüshası: Kaynaklarımızda Yûnus b. Bükeyr'e kadar giden İbn İshâk rivâyetleri yer almıştır. Hâkim *Müstedrek'te*, İbnü'l-Esir *Üsdü'l-ğabe'de*, Buharî *Tarihu'l Kebir'de* bu nüshayı kullanmıştır.

Bu nüshadan çıkan 17 nüsha vardır. Bunların başında Ebû Küreyb el-Hemdani, Ubeyd b. Ya'ış el-Muhamilî ve Abdülcebbar el-Utâridî'nin (en meşhuru) nüshalarıdır.

Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî: Ebû Ömer Ahmed b. Abdülcebbar b. Muhammed el-Kûfi'nin babası Abdülcebbar Bağdat'a gelmiştir. Zayıf sayılır ama siyeri duyduğu sahihtir.[45] Şöyle anlatılmıştır:

Ebû Kureyb Muhammed b. el-'Ala bize Yûnus b. Bükeyr'in Megâzîsi'ni okumaya başladı, bir veya iki mecliste bize okudu, Bazı hadisçiler buna laf ettiler, oda okumamaya yemin etti, Biz ona defalarca okutması için gittik o yapmadı ve bizi Abdülcebbar el-Utâridî'ye yönlendirdi, çünkü Yûnus b. Bükeyr'den bizimle beraber

[43] Tarabişî, s. 54.
[44] Muhammed b. Sa'd, **Tabakatü'l-Kübra**, Cilt.6, Daru's-Sadr, 1968, s. 399, Tarabişî, ss. 104-107.
[45] Tarabişî, ss. 101-109.

dinledi. Biz o öldüyse ne yapalım dedik, oğlu Ahmed'den dinleyin çünkü oda bizimle dinlemiştir dedi.

Belki Ahmed b. Abdülcebbar, Yûnus b. Bükeyr'den dinlediklerinin bir kısmını unuttu, onları babasından tekrar aldı.[46]

Hatib el-Bağdadî hicri 451 senesinde Dimaşk'a götürdüğü İbn İshâk Megâzîsi el-Utâridî nüshasından doğmuş bir nüshadır.[47]

Tablo 1: Hatib el-Bağdadî Nüshası Râvileri

<table>
<tr><td colspan="4">İbn İshâk</td></tr>
<tr><td colspan="4">Yûnus b. Bükeyr</td></tr>
<tr><td colspan="4">Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ebû Abbas Muhammed b. Yakup el-Esamm</td><td colspan="2">Rıdvan b. Ahmed es-Saydalani</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ahmed b. el-Hasan el-Hayri</td><td colspan="2">Ebû Tahir el-Muhallis</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ebû Bekir Abdulgaffar b. Muhammed eş-Şirevi</td><td colspan="2">Ebû Hüseyin en-Nakûr el-Bezzaz</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td>Ebû Kasım b. es-Semerkandi</td><td>Ebû Bekir b. Tarhan</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td></td><td>Ebû Bekir b. el-Arabi</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>Ebû Bekir b. Hayr el-İşbilî (575)</td></tr>
</table>

Bu nüsha İbnü'l-Arabi eliyle endülüse geçmiştir.

Tablo 2: Utâridî Nüshaları Râvileri

İbn İshâk Yûnus b. Bükeyr Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî	
1	Ebû Kasım Abdullah b. Muhammed el-Bağavi (ö 317)
2	Ebû Hüseyin Muhammed b. Ebi Ru'ye Ali b. Muhammed b. Nasr (322)
3	Ebû Hüseyin Rıdvan b. Ahmed Calinus es-Saydalani (324)
4	Ebû Amr Osman b. Ahmed ed-Dukak İbnü's-Semmak (344)
5	Ebû Abbas Muhammed b. Yakup el-Esamm el-Emevi Nisaburi (346)

[46] Tarabişî, ss. 135-136.
[47] Tarabişî, ss. 113-114.

6	Ebû Hüseyin Ahmed b. Osman el-Edemi el-Bağdadî (349)
7	Ebû Câfer Abdullah b. İsmâil (350) İbn Büreyh el-Haşimi (diye biliniyor) Bağdadî
8	Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Kattan Bağdadî (350)
9	Ebû Muhammed Meymun b. İshâk es-Savvaf Bağdadî (351)
10	Ebû Câfer Muhammed b. Ali b. Mihran ez-Zeytuni

Kûfi olan Utâridî nüshası, Bağdadî olma özelliğini bu on nüsha ile kazanmıştır. Bu Bağdat nüshasından değişik yerlere dağıtılmıştır. [48]

Mağrib Nüshasının râvi zinciri:

İbn İshâk - Yûnus b. Bükeyr - Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî - Rıdvan b. Ahmed es-Saydalani el-Bağdadî - Ebû Tahir Muhammed b. Abdurrahman el-Muhallis el-Bağdadî - Ebû'l Hüseyin Ahmed b. Muhammed en-Nakûr el-Bezzaz.

İbn Asakir nezdinde mevcut olan nüshanın râvi zinciri:

İbn İshâk - Yûnus b. Bükeyr - Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî - Rıdvan b. Ahmed es-Saydalani el-Bağdadî - Ebû Tahir Muhammed b. Abdurrahman el-Muhallis el-Bağdadî - Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed en-Nakûr el-Bezzaz - Ebû'l-Kasım İsmâil b. Ahmed es-Semerkandi el-Bağdadî - İbn Asakir.

Muhtemelen İbnü'l Arabi bu nüshayı Endülüs'e götürmüştür.

Bir başka nüshânın râvi zinciri:

İbn İshâk - Yûnus b. Bükeyr - Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî - Rıdvan b. Ahmed es-Saydalani - Ebû Tahir el-Muhallis - Ebû'l-Hüseyin en-Nakûr el-Bezzaz - Ebû Bekir b. Turfan - Kadı Ebû Bekir b. el-Arabi el-İşbili - Ebû Bekir Muhammed b. Hayr el-Emevi el-İşbilî.

[48] Tarabişî, s. 124.

Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridînin Megâzîsinin râvi zinciri:

Ebû Hüseyin Ahmed b. Muhammed en-Nakûr el-Bezzaz - Ebû Bekir b. Tarhan - Ebû Bekir el-Merzefi - Ebû Kasım İsmâil b. Ahmed es-Semerkandi el-Bağdadî.
Bu üçü dinlemiştir. Bunlar İbn Asakir'in hocalarıdır.

Ebû Bekir Muhammed b. Hayr el-Emevi el-İşbilî. Megâzînin bir nüshasını Kadı Ebû Bekir b. el-Arabi el-İşbili'den, o da Ebû Bekir b. Tarhan'dan toptan, oda Ebû'l-Hüseyin en-Nakûr el-Bezzaz'dan almıştır.[49]

Şu kanaat güçlenmektedir: Bu nüshanın sahibi, Ebû'l-Hüseyin en-Nakûr el-Bezzaz'ı dinleyen Ebû Bekir b. Tarhan'dır.

Batılı biri bu nüshayı kopyaladı. Bu nüsha sonraki nesillere ulaşmıştır.

Neşredilen Muhammed Hamidullah ve Süheyl Zekkâr metinleri İbn Hişâm'la karşılaştırıldığında şu gibi farklılıklar örnek olarak verilebilmektedir.

Halime'nin sütanneliği, Selman'ın Müslüman olması. Bu ikisi ve örneklerin tamamı çalışmada yer almıştır.

Bu deliller göstermektedir ki eldeki nüshalar, beşinci asırdaki eski bir asıl nüshaya dayanmaktadırlar.

Hâkim'in *Müstedereki'nden,* Beyhaki'nin *Delaili'nden* İbn Asakir'in *Tarihi'nden* İbn İshâk'a ait rivâyetler alınıp birleştirilebilir.

Ebû Ömer Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî Megâzîsini, Ebû'l-Hüseyin Rıdvan b. Ahmed es-Saydalani rivâyet etti. Ebû'l Abbas el-Asamm'ın, el-Utâridî'den naklettiği nüsha kayıptır.

Yûnus b. Bükeyr'in Usûlü[50]

Ahmed b. Abdülcebbar'ın söylediğine göre Yûnus b. Bükeyr eserinin başında bir usûl açıklaması yapmıştır.[51]

[49] Tarabişî, s. 132.
[50] İbn İshâk, **Sîre**, s. 2.
[51] Yûnus b. Bükeyr'in usûlüne dair açıklaması Muhammed Hamidullah'ın tahkîkinde ikinci paragrafta yer almıştır. Biz önemine binaen bu paragrafı çalışmaya orijinal metniyle alınmıştır.

حدثنا أحمد بن عبد الجبار، قال حدثنا يونس بن بكير، قال: كل شيء من حديث بن اسحاق مسند، فهو أملاه علي أو قرأه علي أو حدثني به. وما لم يكن مسندا، فهو قراءة قريء علي ابن اسحاق

Bu yönteme dâir tespitleri aşağıda matbu nüshada yer alan rivâyetlerin yapılarını incelerken ele alınmıştır.

İbn İshâk'ın Matbu Eseri: Mağrib Nüshası

كتاب المغازي لابن اسحق الجزء الأول

Birinci tür rivâyetler: İbn İshâk rivâyetleridir. Bu rivâyetler ikiye ayrılır:

Müsned olan rivâyetler:

Orijinal metin:

حدثنا أحمد بن عبد الجبار، قال حدثنا يونس بن بكير، قال: كل شيء من حديث بن اسحاق مسند، فهو أملاه علي أو قرأه علي أو حدثني به. وما لم يكن مسندا، فهو قراءة قريء علي ابن اسحاق.[52]

Ahmed b. Abdülcebbar dedi: *"İbn İshâk'ın Yûnus b. Bükeyr ve beraberindekilere aktardığı rivâyetlerin hepsi müsneddir. İbn İshâk bu müsnedi Yûnus b. Bükeyr'e ya yazdırdı ya okudu veya Yûnus b. Bükeyr'e aktardı."*

Örnek isnâd zinciri:

Rivâyeti nakleden: 1. Râvi (عائشة) → 2. Râvi (عمرة) → 3. Râvi (عبد الله) → İbn İshâk → Yûnus b. Bükeyr → Ahmed →

Orijinal metin:

حدثنا أحمد قال: نا يونس بن بكير، عن ابن إسحق قال: حدثني عبد الله ابن أبي بكر بن حزم، عن عمرة ابنة عبد الرحمن بن أسعد بن زرارة، عن عائشة زوج النبي ﷺ أنـها قالت: ما زلنا نسمع أن إسافا ونائلة رجل وامرأة من جرهم زنيا في الكعبة، فمسخا حجرين[53]

[52] İbn İshâk, **Sîre**, s. 2.

Müsned olmayan rivâyetler: İbn İshâk'a okunan rivâyetler.

Örnek İsnâd Zinciri: İbn İshâk -Yûnus b. Bükeyr- Ahmed

Orijinal metin:

حدثنا أحمد، نا يونس عن ابن إسحق قال: فجاء عبد المطلب بالمعول، فقام ليحفر[54]

İkinci tür rivâyetler: Yûnus b. Bükeyr'in başkalarından aktardığı rivâyetler:

Örnek İsnâd Zinciri: Rivâyeti Nakleden

1. Râvi (أنس) – 2. Râvi (سعيد) Yûnus b. Bükeyr - Ahmed

Orijinal metin:

حدثنا أحمد: نا يونس، عن سعيد بن ميسرة البكري، قال: حدثنا أنس بن مالك[55]

Üçüncü tür rivâyetler: Bu tür rivâyetler direkt "İbn İshâk dedi" diye başlar.

Örnek İsnâd Zinciri: Rivâyet: İbn İshâk

Orijinal metin:

قال ابن إسحق: فقالت قريش وبنوه[56]

Dördüncü tür rivâyetler: İbn İshâk'tan alarak silsile yoluyla kitaba kadar rivâyet edenlerin bulunduğu liste bölümlerin başında yer almıştır.

Örnek isnâd zinciri 1:

أخبرنا الشيخ أبو الحسين أحمد بن محمد النقور البزاز- قراءة عليه وأنا أسمع- قال: أخبرنا أبو طاهر محمد بن عبد الرحمن المخلص قال: قرىء على أبي الحسين رضوان بن أحمد وأنا أسمع قال: نا أبو عمر أحمد بن عبد الجبار العطاردي قال: نا يونس بن بكير عن محمد ابنإسحق قال:ثم بعث[57]

---

[53] İbn İshâk, **Sîre**, s. 3.
[54] İbn İshâk, **Sîre**, s. 3.
[55] İbn İshâk, **Sîre**, s. 5.
[56] İbn İshâk, **Sîre**, s. 5.

Bize Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed İbnü'n-Nakûr el-Bezzaz kendisine okunan ve Benim de dinlediğim şeyleri haber verdi ve şöyle dedi: Bize Ebû Tahir Muhammed b. Abdurrahman el-Muhlis haber verdi ve şöyle dedi: Ebû'l-Hüseyin Rıdvan b. Ahmed'e okundu, ben de dinliyordum, o şöyle dedi: Bize Ebû Ömer Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî anlattı: Bize Yûnus b. Bükeyr İbn İshâk'tan naklederek şöyle demiştir.

Örnek isnâd zinciri 2:

القطعة الثانية من كتاب المغازي لابن اسحق عن جعفر أبي عبد الله بن محمد بن علي بن نفيل الحراني رواية أبي شعيب عبد الله بن الحسن الحراني مما رواه عنه أبو علي محمد بن أحمد بن الحسن الصواف رواية الشيخ الفاضل أبي الفتح محمد بن أحمد بن أبي الفوارس مما حدثنا به الشيخ الجليل الامام الحافظ أبو بكر أحمد بن علي ابن ثابت الخطيب البغدادي. رضي الله عنه سماع طاهر بن بركات بن ابراهيم بن علي بن محمد بن علي الخشوعي القرشي.

Ebû Şuayb Abdullah b. el-Hasan el-Harranî - Ebû Câfer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyl el-Harranî - Muhammed b. Seleme el-Harranî - İbn İshâk'tan nakletmiştir.

أخبرنا الشيخ الامام الحافظ أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت الخطيب البغدادي بدمشق في شهر رمضان من سنة أربع وخمسين وأربع مائة قال: أخبرنا أبو نعيم الحافظ قال: نا: أبو علي محمد بن أحمد بن الحسن الصواف قال: أنا أبو شعيب الحراني: نا النفيلي: نا محمد بن سلمة عن محمد بن إسحق قال

İbn İshâk - Muhammed b. Seleme - Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî el-Harranî - Ebû Şuayb el-Harranî - Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Savvaf - Ebû Nuaym el-Hafız Eş-Şeyh el-İmam el-Hafız Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatib el-Bağdadî.

أخبرنا عبد الله بن الحسن الحراني قال: نا النفيلي قال: نا محمد بن سلمة عن محمد بن إسحاق

[57] İbn İshâk, **Sîre**, s. 109. (147. paragraf).

İbn İshâk - Muhammed b. Seleme - Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî el-Harranî - Abdullah b. el-Hasan el-Harranî.

Bu kısımdaki rivâyetler bu senedle bize gelmektedir.

Araştımanın Yöntemi

Bu çalışma neden-nasılcı tarih anlayışının, sebep sonuç ilişkisi bağlamında, bilimsel tarih yöntemi dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi, analiz yöntemi olarak ta karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır.

Karşılaştırması yapılacak iki eserin müellifleri olan İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın hayatları hakkında hem Türkçe olarak hem diğer dillerde birbirini tekrarlayan bir hayli çalışma olduğu bilinmektedir. Bu yüzden iki müellifin hayatı üzerine ayrıca bilgi vermek gerekli görülmemiştir. Bu konuda geniş bilgi edinmek isteyen okuyucular, gerek ilgili araştırmalara gerekse de ansiklopedik bilgilere müracâat edebilirler.[58]

Uygulama safhalarında takip edilen yol ise şu şekilde ortaya çıkmıştır.

İbn Hişâm'ın eseriyle karşılaştırmada esas alınan İbn İshâk metni, Muhammed Hamidullah'ın neşridir. Gerekli görülen yerlerde Süheyl Zekkâr'ın neşrinden de yararlanılmıştır. Muhammed Hamidullah'ın neşrinin tercih edilmesinden dolayı, onun madde sıralaması temel alınarak, İbn İshâk'ın metni İbn Hişâm'ın metniyle karşılaştırılmıştır.

Muhammed Hamidullah'ın tasnifine göre, dört yüz yetmiş yedi paragraftan oluşan ve Ahmed b. Abdülcebbar'ın, Yûnus b. Bükeyr'den rivâyet ettiği metin, kitabın ilk beş bölümünü oluşturmaktadır. Son kısım olan altıncı bölüm ise kırk altı paragraftan oluşan Muhammed b. Seleme'ye ait rivâyetlerden oluşmaktadır.

[58] İbn İshâk'la ilgili pek çok biyografik bilgi mevcut olduğundan bu bilgileri tekrar etmemek amacıyla araştırmamızda yer vermek istemedik. İbn İshâk'ın biyografisi hakkında İbn Sa'd'ın *et-Tabakatü'l-Kübra*'sında, Muhammed Hamidullah'ın İbn İshâk'ın *Sîre'si*ne yazdığı başlı başına bir kitap sayılabilecek olan tahkîkinin *önsözüne* ve Mustafa Fayda'nın, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yazdığı "*İbn İshâk*" maddesine başvuralabilir.

Bu noktada Muhammed Hamidullah'ın neşrini kullanarak paragraf sırasına göre rivâyetlere ulaşmak isteyen araştırmacıların göz önüne alması gereken, tahkîkte yapılan paragraf numaralandırılmasıyla ilgili bir hata söz konusu olmuştur. Tahkîkin dördüncü bölümü, üç yüz otuz ikinci paragrafla bitmiştir.[59] Beşinci bölüm takip eden paragrafla başlaması gerekirken sehven üç yüz yirmi dokuzuncu paragrafla başlamıştır. Durum böyle olunca, bundan sonraki paragrafların numaralandırılması dört paragraf geriden giderek metnin sonuna kadar devam etmiştir. Beş yüz yirmi dört paragraf olması gereken metin, beş yüz yirmi paragraf halinde neşredilmiştir. Rivâyetler, bu hata düzeltilerek yani yeniden numaralandırılarak araştırmada doğru paragraf sıralamasıyla kullanılmıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan rivâyetlerin sened bakımından mukâyesesi yapıldığından şu sonuçlara varılmıştır:

- Yûnus b. Bükeyr'in kanalıyla gelen seksen dört paragrafta yer alan İbn İshâk'ın rivâyetleri, kısmen olmak üzere toplam yüz elli yedi paragrafta yer alan rivâyetlerin muhtevâsı İbn Hişâm'ın metniyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.
- Yûnus b. Bükeyr'in kanalıyla gelen İbn İshâk'ın yüz on paragrafta yer alan rivâyetleri, hiçbir şekilde İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır.
- Muhammed b. Seleme kanalıyla gelen İbn İshâk'ın rivâyetlerinin yer aldığı iki paragraf, İbn Hişâm'ın eserinde hiçbir şekilde yer almamıştır. Yedi paragrafında ki rivâyetler ise bazı bölümleri kısmen farklı olmakla beraber yer almıştır. İbn İshâk'ın metnindeki toplam kırk altı paragraftaki rivâyetler İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
- Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden aldığı rivâyetleri iki yüz on bir paragrafta yer almıştır. Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden aldığı rivâyetlerin on yedisi İbn Hişâm'ın eserinde kısmen yer almıştır.

Bu durum şunu göstermektedir ki; İbn İshâk'ın Sîresi olarak meşhur olan eserin azımsanmayacak kadar büyük bir kısmı İbn İshâk'ın rivâyetlerine dayanmamaktadır. Bu sebeple birbirine tezât rivâyetler ve konular arasında derin boşluklar göze çarpmaktadır. Çalışmada yeri geldiğinde bu durumlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

[59] İbn İshâk, **Sîre**, s. 224.

Çalışma içinde uygun bulunan yerlerde, konulara alanın uzmanları kadar hakim olmayan okuyucularında en yüksek seviyede istifâdesini sağlamak amacıyla kısa ansiklopedik bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu bilgiler de Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi başta olmak üzere o konunun uzmanlarının çalışmalarından iktibas edilmiştir.

Araştırmada İbn İshâk'ın Sîre'sindeki her bölümün ortak konuları göz önüne alınarak ve her bölümde aynı konu başlıkları ön plana çıkarılarak rivâyetler ele alınmaya gayret gösterilmiştir. Ancak bazı konu başlıklarının isimleri değiştirilmiş, rivâyetler konularına uygun yerlere yerleştirilmiş, bölümler arasında uyum ve takdim-tehirler gözetilerek İbn İshâk'ın metni ana omurga olmak sûretiyle yeniden tasniflenerek İbn Hişâm'ın eseriyle muhtevâ bakımından karşılaştırılmıştır. Yine Muhammed Hamidullah'ın tahkîkinde kullandığı paragraf sisteminin esas alınması yöntemiyle karşılaştırma yapmak, metni incelemede büyük kolaylık sağlamıştır. Bu paragrafların tasnifi genelde senedlere göredir. Konu başlıklarının belirlenmesinde kısmen Muhammed Hamidullah'ın tahkîkinden yararlanmakla beraber konuya uygun bir şekilde başlıklar yeniden oluşturulmuştur. Bölümler içinde tasnif edilen konu başlıkları mümkün olduğu kadarıyla aynı tutmaya çalışılmıştır. İki eserin mukâyesesinde konuyu bir bütün olarak gösterebilmek amacıyla kısmen İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'ın metninde olmayan, konuyu tamamlayıcı rivâyet ve ifâdeleri de araştırmaya alınmıştır. Ayırıcı olsun diye bu ifâde ve rivâyetler için araştırma içerisinde "ilâve" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, geçtiği her cümlede bu amaca yönelik olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı bu kelimenin herhangi bir anlam karmaşası oluşmaması için başka bir amaçla da kullanılmamasına özen gösterilmiştir.

İki eserin hem Arapça hem Türkçe nüshaları İbn İshâk'ın nüshasındaki madde sıralamasına göre her maddede yer alan rivâyet İbn Hişâm'ın metninde aranarak muhtevâ açısından karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada tespit edilen farklılıkların neler olduğu İbn İshâk'ın madde sıralaması bozulmadan kaydedilmiştir. Daha sonra isnâd zincirleri takip edilerek Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan ve başkalarından aldığı rivâyetler tefrik edilmiştir. Muhammed b. Seleme'nin rivâyetlerinde herhangi bir zorluk

söz konusu olmamıştır. Çünkü İbn Seleme rivâyetleri kâhir ekseriyetle İbn İshâk'a ait olduğundan, bu rivâyetler rahatlıkla incelenebilmiştir.

Yûnus b. Bükeyr'in ele aldığı rivâyetlerin bir kısmı, râvi zinciri bakımından gruplar halinde değildir. Bununla beraber rivâyetler ya kısaltılmış ya aynı rivâyet İbn İshâk'tan başka bir râviden alınmış ya da mükerrer rivâyetlerdir. Ayrıca Yûnus b. Bükeyr, İbn İshâk'tan aldığı bir rivâyeti başka bir râviden de alarak hem rivâyeti desteklemiş hem de tekrar etmiştir. İbn İshâk'ın metninde yer almasına rağmen rivâyeti ya tamamen eserine almamış ya da değiştirmiştir. Bu durum İbn Hişâm'ın metniyle karşılaştırıldığında görülmektedir.

İbn Hişâm'ın metninde rivâyetler konularına göre toparlanıp kurgulanmaya çalışılmıştır. İbn Hişâm'ın metnindeki rivâyetler Yûnus b. Bükeyr'in kanalıyla gelen rivâyetlerle mukâyese edildiğinde, bazen kısmen farklı, bazen tamamen anlamı değişmiş olarak yer almıştır. Fakat genelde rivâyetlerde tutarlılık söz konusu olmuştur.

Maddeler halinde karşılaştırılan metinler, İbn İshâk'a ait olup olmamasına göre gruplandıktan sonra konuların muhtevâsına göre başlıklar halinde yeniden gruplanmıştır. Konuya göre gruplamada, her bölüm için aynı konu başlıklarının aynı sıralamayla ele alınmasına azami gayret gösterilmiştir. Her konu başlığının altında rivâyetin İbn İshâk'ın metninde yer aldığı paragraflar dipnot verilerek belirtilmiştir.

Araştırmada bu noktasında, bir diğer aşamaya geçilerek, rivâyetler içinde İbn Hişâm ve İbn İshâk'ın metinlerindeki farklılıklar fazla ayrıntıya girmeden kısaca yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu yorumların her konuda değil gerekli görülen yerlerde yapılmasına özen gösterilmiştir. Sîre'deki paragraf sırasını takip etmek yerine iki eserden farklı bir yöntemle, genel siyer kronolojisine mümkün olduğunca uymaya çalışılarak ve konu sıralaması oluşturularak, araştırma tamamlanmıştır.

Ele alınan eser İbn İshâk'ın Sîresi olarak meşhur olduğu için, "İbn İshâk'ın metninde" ifâdesi genel olarak hem Yûnus b. Bükeyr hem İbn İshâk rivâyetleri için kullanılmıştır. Rivâyetler ilgili bölümler içinde tasnif edildiği için, okuyucunun isnâdın kimliğini öğrenmede herhangi bir zorluk yaşamayacağı düşünülmektedir. Buna rağmen dördüncü bölümde mümkün mertebe "Yûnus b. Bükeyr'in metninde" ifâdesi kullanılmaya özen gösterilmiştir.

Dipnotlarda ise şu yöntem takip edilmiştir. Her bölümün konu başlıkları altında yer alan rivâyetlerin İbn İshâk'ın metnindeki paragraf numaraları toplu halde verilmiştir. Muhammed Hamidullah'ın cetvelindeki tespitlerinde yapılan düzeltmeler de ilgili rivâyetin dipnotuna yazılmıştır. Tespit edildiği kadarıyla hatanın neden kaynaklandığı da dipnotta açıklanmaya çalışılmıştır. Cetvele dâir tespit edilebilen tüm düzeltmeler toplu halde bir tablo haline getirilerek çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Çalışmada çok miktarda Arapça kökenli isim ve diğer kelimeler mevcut olması, alanın tabiâtı gereği olduğu muhakkaktır. Bu durumda kelimelerin imlâlarında bütüncül bir yol takip etmek için Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin kullandığı şekilde kelimeler yazılmaya gayret gösterilmiştir.

İbn İshâk'ın metinlerinde İbn Hişâm'ın eserindeki gibi konusal ve tarihsel bir düzenin söz konusu olmadığı görülmüştür. İbn Hişâm'ın, eserini dayandırdığı râvinin farklı olması ve İbn Hişâm'ın metninde, rivâyetleri birleştirme ve kurgulama yönteminin oldukça yoğun olarak kullanılması iki eser arasındaki farklılıkların temel nedenini oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca İbn Hişâm'ın "İbn İshâk dedi" diyerek metnine aldığı rivâyetlerin bir kısmı İbn İshâk'ın Sîre'sinde bulunamamıştır. Bunların eser içinde çok büyük bir yer işgal etmesinden dolayı İbn İshâk'ın eserinden günümüze ulaşanlarının, eldeki nüshalar itibariyle oldukça az bir kısmı olduğu anlaşılmıştır. Bu durumun meydana getirdiği problemin çözümü ancak tam veya mevcut nüshaları tamamlayıcı bir İbn İshâk metninin bulunabilmesiyle mümkün olacağı anlaşılmıştır.

Son olarak isnâd zincirlerinde bir hayli, hata ve eksiklik söz konusu olmuştur. Örneğin; Ebû Yesâr Abdullah İbn Ebû Nüceyh el-Mekkî (131) ismi birçok rivâyetin isnâdında yer almıştır. Ama bu isim maalesef defalarca farklı şekilde yazılmıştır. Bu gibi farklı isimlerin aynı kişi olduğunu veya başka isnâdlardaki aynı isimlerin farklı kişiler olduğunu tespit etmek ayrı bir çalışmanın konusudur. Çalışmanın kapsamında bazı rivâyet çözümlemelerinde, gerektiği yerlerde ve ihtiyaç duyulduğu kadarıyla bazı râviler üzerinde araştırma yapılmış ve amacın dışına çıkılmamak kaydıyla yer yer bu tespitler belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE KISMEN VEYA TAMAMEN YER ALAN, YÛNUS B. BÜKEYR KANALIYLA GELEN SÎRE'DEKİ İBN İSHÂK'IN RİVÂYETLERİ

Bu bölümde, İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye'sinde kısmen veya tamamen yer alan, Ahmed b. Abdülcebbar ve onun râvisi Yûnus b. Bükeyr kanalıyla gelen İbn İshâk'ın rivâyetlerini bir araya getirerek iki eserin muhtevâ açısından karşılaştırması yapılmıştır.

İbn İshâk'ın eserini bize nakledenler arasında önemli bir yeri olan Yûnus b. Bükeyr'in Ahmed b. Abdülcebbar kanalıyla gelen rivâyetleri İslâm öncesi dönemden başlamıştır. Diğer bölümlerdeki konu sıralaması ve başlıklar da mümkün olduğu kadar bu bölüme uygun bir şekilde oluşturulmuştur.

1.1. TÜBBA'(تُبَّع)[60]

> *Eski Yemen krallarının ünvanı, Firavun Mısır, kisrâ İran, kayser Bizans ve necâşî Habeş krallarının unvanı olduğu gibi Tübba'da Yemen (Himyer) krallarının unvanıydı. İslâm kaynaklarına göre onlara bu adın verilmesinin sebebi, kralların birbirinin yolunu izleyerek krallık yapmaları veya kendilerine tâbi olanların çokluğudur.*[61]

Tübba' ile Medinelilerin[62] arasındaki hadisenin anlatımında, olayın genel hatları iki metinde de aynı olmakla beraber sebebi konusunda İbn Hişâm, İbn İshâk'ın rivâyetinden ayrılmış başka bir rivâyeti tercih etmiştir.[63] İbn Hişâm'ın metni ile karşılaştırdığımızda şu farklar ortaya çıkmıştır:

---

[60] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 35, 36, 38, 40. paragraflarında yer almıştır.
[61] Ömer Faruk Harman, "Tübba", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 41, İstanbul, 2012, ss. 455-456.
[62] Bilindiği üzere şehrin adı Hz. Peygamber'in şehre gelişinden sonra Medine adını almıştır. Fakat orijinal metinde şehir anlamında mı yoksa isimleşmiş hali olarak mı Medine ifadesi geçtiği bilemediğimiz için bizde aynen zikrettik.
[63] İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 21.

- Savaş esnasında düşmanın Tübba'ya ikramda bulunması, İbn İshâk'ın metninde "onu utandırdı" (استحيى), İbn Hişâm'ın metninde ise "hoşuna gitti" (فيعجبه) olarak ifâde edilmiştir.
- İbn İshâk'a göre "Tübba", İbn Hişâm'a göre "Medineliler" elçi göndermiştir.
- İbn Hişâm, heyetin isimleri ve sayıları konusunda da İbn İshâk'tan ayrılmıştır. İbn İshâk "Uheyha" ismini zikretmiştir. İbn Hişâm Uheyha'nın yerine "Neccam ve Amr" isminde iki kişiden bahsetmiştir. Kureyzi ismindeki Medineli ise ikisinde de ortak heyet üyesidir.
- Heyet ile Tübba'nın müzakeresi iki eserde de aşağı yukarı aynıdır.
- Müzâkerenin sonunda Tübba'nın vazgeçip memleketine dönmesi bahsinde İbn Hişâm, Tübba'nın Yahudiliğe girdiğini kaydetmiştir. Bu ifâde İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır.
- İbn Hişâm Yahudi bilginlerinin sözlerinin Tübba'nın hoşuna gitmesinden dolayı Medine kuşatmasını kaldırdığının zikrederken,[64] İbn İshâk'ın metninde "Allah Tübba'nın memleketi Yemen'e ateş gönderdi, bu nedenle dönmek zorunda kaldı." rivâyetine yer vermiştir. İbn Hişâm, metninin sonunda[65] ilâve olarak Ensar'ın Tübba'nın gidişinin aynı nedenle olduğunu ama kızarak gittiğini nakletmiştir.
- Ardından İbn İshâk'ın eserinde Tübba'nın dilinden Hz. Peygamber'i ve Medineli Yahudileri övmesinden bahseden bir şiir yer almıştır.[66] Bu şiiri İbn Hişâm eserine almamıştır. Bunun yerine Yahudilerin kendilerini övdükleri iki şiiri nakletmiştir.[67] İbn Hişâm rivâyetin sonuna bir başka şiiri eklemiştir. Ama bu şiirin uydurma olduğunu zikretmiştir. Kezâ bu şiir İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır.[68]

[64] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 22. (Düşmanın hareketinin Tübba'nın hoşuna gitmesinden bu rivâyete kadar yer alan tüm rivâyetler.)
[65] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 24.
[66] Bu beyitlerden bir kısımı İbn Hişâmın başka bir eserinde (Tican) ve Taberi'de yer almıştır. Muhammed Hamidullah.
[67] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 22-23.
[68] Muhammed Hamidullah mukayese listesinde bu rivâyetin İbn Hişâm'ın metninde olmadığını zikreder.

İki eserin rivâyeti ele alış şeklinde farklılıkların olmasının temel nedeni aynı kanaldan beslenmemeleri olabilir. Tübba'nın yaşamına dâir buraya kadar karşılaştırması yapılan metin, İbn İshâk'ın metninde[69] yer almıştır. Bu rivâyetlerden sonra yer alan aşağıda karşılaştırmasına yer verilen metnin[70] Tübba'nın pişman olunca söylediği bir şiir ifâdesine kadar olan bölümü İbn İshâk'ın eserinin yukarıda ele alınan rivâyetinden hemen sonra yer almıştır.

Benî Hüzeyli (بنو هذيل)

"Mekke ve Tâif civarındaki dağlık bölgede yaşayan Benî Hüzeyl milâdî VI. yüzyılın büyük Arap kabilelerinden biridir." [71]

İbn Hişâm tarafından "İbn İshâk dedi" diyerek eserine aldığı ve Tübba' hadisesi üzerinden Ka'be'nin ve Mekke'nin faziletini ele alan rivâyet, Hüzeyli heyetinin Tübba'ya gelip sözlerini söylemesinden sonraki bölüm tamamen İbn İshâk'ın metninden farklılık arzetmiştir. İbn Hişâm, Tübba'nın Mekke'yi işgal etmeyi teklif edenlerin niyetini ve Mekkelilerin Ka'be'de yaptıkları ibadetlerine dair aklındaki soruları, daha yerinden ayrılmadan iki hahama sorması ve hahamların Hüzeyli'lerin niyetini ona bildirmesinden bahsetmiştir. Akabinde Tübba'nın hahamlara, oraya gittiğinde ne yapması gerektiğini sorması, onların da neler yapması gerektiğini ona anlatmalarına dâir rivâyete yer vermiştir. Daha sonra Tübba', hahamlara neden haccetmediklerini, cevaben hahamlarında orda putların olduklarından dolayı bu ibadeti yerine getiremediklerini nakletmiştir. Tübba'nın daha sonra Hüzeyli heyetine had uygulamasını, ardından Mekke'ye gidip Ka'be'ye ta'zim göstererek örtü giydirmesini, Ka'be'nin etrafını temizlemesini ve bu işi devam ettirmelerini Cürhümlülere vasiyet etmesinden bahsetmiştir. Daha sonra Cürhümlülerin Tübba' hakkındaki şiirlerini nakletmiştir. İbn Hişâm'ın metninin aksine İbn İshâk'ın metninde[72] Hüzeylilerin onu ikna etmesinden sonra Tübba'nın Mekke'ye gitmesi ve kuşatma esnasında el ve ayaklarının rüzgârdan kurumasına dâir rivâyetleri nakletmiştir. Ardından Tübba'nın bu durumun nedenini

[69] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 30-31.
[70] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 31-32.
[71] Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hüzeyl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 19, İstanbul, 1999, ss. 70-72.
[72] Tübba' ile ilgili bu rivâyet İbn İshâk'ın metninin 36. paragrafında yer almıştır.

beraberindeki Yahudilere sorması, onların da İbn Hişâm'ın metninde yer alan ifâdelere benzer sözler söylemesi, bundan dolayı pişman olan Tübba'nın da İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'ın metninden aynen aktardıklarını uygulamasından bahsetmiştir. İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninde bahsedilen Mekke kuşatması esnasında başına gelenlerden sonra işgalden vazgeçip, Ka'be'ye ve Mekke'ye saygı göstermesini en başta Yahudilere danıştıktan sonra saygı ve hürmet niyetiyle Mekke'ye gitmesi olarak değişikliğe uğratmıştır.[73] Ayrıca İbn İshâk'ın metninde Tübba'nın pişman olunca söylediği bir şiir yer almıştır. Bu şiiri de İbn Hişâm metnine almamıştır.[74]

Aşağıda karşılaştırması verilen yine Tübba'nın hikâyesinin devamı niteliğindeki metnin, "şeytanı kovmaları" ifâdesine kadar olan bölümü İbn İshâk'ın eserinde[75] yer almıştır.

Tübba'nın Yemen'e dönmesi üzerine gerçekleşen hadisenin, İbn Hişâm tarafından yeniden kurgulanmış olduğu gözlemlenmiştir.[76] Olayın en önemli noktası Yahudi hahamların ateş hakkındaki duasının etkili olması noktasında ayniliğini korumakla beraber kurgu İbn Hişâm'ın metninde, İbn İshâk'ın metninden oldukça farklılaşmıştır. İbn İshâk'ın metninde konu Tübba'nın Mekke dönüşü memleketine geldiğinde konakladığı iki şehirdeki saraylarından bahsederek başlamıştır. Bu bahiste "Mülk Kureyşlilerindir" ibâresine dâir bir levhada yer alan yazıdan bahsedilmesi metin içinde fark edilmiştir. Bu bahis İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır. İbn Hişâm daha sonra Yahudilerin Tevrat'ı yayma ve ateşi dua ederek söndürmesi hadisesini anlatmıştır. Bu konuda İbn Hişâm'ın metninde İbn İshâk'ın metninden ayrıldığı önemli bir nokta Tübba'nın Yahudiliği kabul edip, memleketine Yahudi olarak dönmesi olarak tespit edilmiştir. İbn İshâk'ın metninde böyle bir durum söz konusu olmadığından, onun metninde Tübba', Yahudilerle kendi dini ve Yahudiliği karşılaştırarak, hangisinin hak olduğu konusunda tartışma ve iddialaşmaya girmesi yer almıştır. Yahudilerin üstün

[73] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 24-27. (Kâbe'nin faziletinin anlatıldığı ifadelerden bu rivâyete kadar yer alan tüm rivâyetler.)
[74] Aynı şekilde İbn Hişâm'ın başka bir eserinde ve Taberi'nin Tarihi'nde yer almıştır. Muhammed Hamidullah
[75] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 32-33.
[76] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 27-28.

gelmesiyle Tübba' bu noktadan sonra Yahudilere müsamaha göstermiş veya bir rivâyete göre Yahudiliği kabul etmiştir.

İbn Hişâm'ın metninde hadise anlatılırken şu farklılıklar söz konusu olmuştur. Tübba' Yemen'e vardığında halkını Yahudiliğe çağırdı. Halkı ise bu teklife karşılık dinlerinin esasından olan ateşi hakem olarak tayin etti. İbn Hişâm bu noktada "İbn İshâk dedi" diyerek rivâyeti aktarmıştır. Bu ifâde İbn İshâk'ın metninde bulunamamıştır. Tam tersi rivâyetin mevcut olduğu tespit edilmiştir. İbn İshâk'ın metninde Yahudilerin iddiayı kazanması ateşi söndürmeleri sonucunda olması İbn Hişâm metninde ise ateşin Himyerli iddia sahiplerini yakması fakat Yahudi hahamlarını yakmaması üzerine Yahudilerin iddiayı kazandığı rivâyet edilmiştir. Yine İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninden aldığını belirttiği ikinci rivâyette ise Yahudilerin ateşi tekrar yerine soktuklarından dolayı iddiayı kazandıklarını nakletmiştir. Bu nakil de İbn İshâk'ın metninde bulunamamıştır. Akabinde İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninde bir başka rivâyet daha olduğu belirterek; Himyerlilerin şeytanın bulunduğu yerin önünde köpek kesip binayı da yıkıp, şeytanı kovmasından bahsetmiştir.

"Mülk Kureyşlilerindir" ifâdesi ilk dönem siyâsetinde belirleyici bir ilke olarak birçok eserde söz konusu edildiğinden dolayı rivâyetin durumunun önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifâdenin Hz. Peygamber'e en yakın kaynakların başında gelen İbn İshâk'ın eserinde yer alması önemlidir. Yine bu ifâdenin kaynak gösterildiği hadis kitaplarından İbn İshâk'ın metni pek tabîidir ki daha eskidir.

Hilâfet kavramının kritiği yapan Casim Avcı'nın çalışmasından ilgili bölümü buraya almak uygun bulunmuştur.

> *Hadis kaynaklarında hilâfet kelimesiyle birlikte halife, imam, emîr kelimelerinin de yer aldığı ve bunlarla, ileride oluşacak terim anlamına da zemin hazırlayabilecek şekilde "devlet başkanı, yönetici, lider" gibi anlamların kastedildiği görülür.*
>
> *...hilâfetin Kureyş'e ait olduğu ve halifelerin Kureyşli oldukları / olmaları gerektiğine dâir ifâdeler hadis mecmualarında kaydedilmektedir.*
>
> *Ancak hadis mecmualarında yer alan bu rivâyetlerin, özellikle de halife ve hilâfet kelimelerine terim anlamı yükleyip Hz. Peygamber'in vefatının ardından baş gösteren iktidar mücadeleleriyle doğrudan ilgi kurulabilecek bir içeriğe sahip olanların sıhhati konusunda tereddütler bulunmaktadır.*[77]

[77] Casim Avcı, "Hilafet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 17, İstanbul, 1998, ss. 546-553.

İbn İshâk'ın metnindeki, Tübba'ya dâir hikâyenin devamı İbn Hişâm'ın metninde şu şekilde yer almıştır:[78]

Tübba'ya karşı birleşen civardaki kralların onu öldürmeleri, yerine kardeşini krallığa getirmeleri, kardeşinin sûikasta katılanların elebaşlarını ortadan kaldırmasını nakletmiştir. Devs ismindeki Tübba'nın bir oğlunun hükümdarlık iddiası ile Kayser'den yardım istediğini ve Kayser'in onu Necâşî'ye gönderdiğini belirtmiştir. Onun desteği ve gönderdiği Ruzbe ismindeki komutanı ve ordusuyla Himyerlilere galip gelmesine dâir rivâyet yer almıştır.

Ebrehe (أبرهة)

> *...savaş sırasında dudağı veya burnu yarıldığı için "Eşrem" lakabıyla anılan Ebrehe (Ebû Yeksûm Ebrehe el-Eşrem el-Habeşî (570 [?])Yemen'e hâkim olduktan sonra Habeş Necâşîsi'ne bir mektup göndererek kendisine itaat arz ettiğini bildirdi. Necâşî de bir iç savaşa meydan vermemek için onun Yemen'e hâkimiyetini ve valiliğini onayladı.* [79]

Söz konusu rivâyetin devamında Ruzbeye karşı gelip liderliği alan ve Necâşî'yi de ikna eden Ebrehe'nin Ka'be benzeri bir bina yapmasından bahsetmiştir. Tübba'ya sûikast planını yapanlara karşı çıkan Himyeri kralının şiirini de aynen nakletmiştir. İbn Hişâm'ın metninde bu hadisede Tübba'nin yerine gelen kardeşinin adını, İbn İshâk'ın metninde "Abdü'l Külal", İbn Hişâm'ın metninde ise "Amr" olarak yer almıştır.

1.2. FİL OLAYI (حديث الفيل)[80]

"İslâm Tarihinde Ka'be'yi yıkmak amacıyla Mekke üzerine yürüyen Habeş ordusunun Allah tarafından gönderilen kuşlar vasıtasıyla imha edilmesi olayına "Fil Vak'ası" denilmektedir."[81]

---

[78] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 34-37; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 28-30.
[79] Ahmet Lütfi Kazancı, "Ebrehe", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 10, İstanbul, 1994, ss. 79-80.
[80] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 41, 44, 45. paragraflarında yer almıştır.
[81] Mustafa Fayda, "Fil Vak'ası", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 13,** İstanbul, 1996, ss. 70-71.

Fil olayına dâir rivâyet,[82] İbn Hişâm'ın metninin ilk bölümünde yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde, rivâyetin başında Ebrehe'nin Ka'be'ye öykünerek benzeri bir yapı yaptırmasından bahsedilmiştir. İbn Hişâm ise, metninde Ebrehe'nin bu binayı yaptırmasından sonra Necâşî'ye mektup yazıp, yaptırdığı binayı övmesinden bahsetmiştir. Bunun üzerine nesîcilerden[83] olan ve İbn Hişâm'ın tüm soy kütüğünü verdiği Melkan b. Kinâne (بنو كنانة) [84] kabilesinden bir kişinin Ebrehe'nin yaptırdığı binayı pisletmesini İbn Hişâm, Fil Olayı'nın nedeni olarak göstermiştir. İbn Hişâm ilâve bilgi olarak nesî' (النسيئ) meselesini anlatarak bu hususta ki âyeti nakletmiştir. Ardından "İbn İshâk dedi" diyerek ilk nesî yapan kişi hakkında bilgi vermiştir. İbn İshâk'ın metninde bu bilgiler bulunamamıştır. İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek devam ettiği bilgilerde, ilk nesî yapan kişinin "Kalemmes" lakabındaki, aşağıda yer verdiğimiz üzere Ebrehe'nin yaptırdığı binaya pisleyen olduğunu anladığımız şahsın kimliğini nakletmiştir. Nesî' meselesinin tarihini, Kalemmes'in protestosunu İbn İshâk'ın metninden naklen tekrar anlatmıştır. Bu bilgiler, protesto hariç İbn İshâk'ın metninde bulunamamıştır. İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninde yer alan Fil Olayı'na sebep olan yukarıdaki nesî' meselesinde adını verdiği Kinâneli adamın Ebrehe'nin yaptırdığı binaya pislemesi rivâyetini almıştır.

İbn Hişâm şair Kays'ın nesî' meselesinde kabilesini öven ve İbn İshâk'ın metninde yer almayan bir şiirini ilâve olarak nakletmiştir.

İbn İshâk, metninde orduyu teşekkül eden askerlerin Yemen halklarından olan Ak, Eş'ariyyun ve Has'am kabilelerinden olduğunu beyan etmiştir. Oysa İbn Hişâm, metninde "İbn İshâk dedi" diyerek ordunun Habeşlilerden müteşekkil olduğunu

[82] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 38-41; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 44-59.
[83] Sözlükte "geciktirmek; çoğaltmak, arttırmak, ilâve etmek" mânasındaki nes' kökünden türeyen nesî' kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de, ayların sayısının on iki olduğu ve bunlardan dördünün haram sayıldığı belirtildikten sonra haram ayların helâl sayılmasıyla ilgili olarak bir yerde geçmekte olup (et-Tevbe 9/36-37) anlamı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimler nesîin "bir ayın haramlığının başka bir aya ertelenmesi" mânasına geldiğini, bazıları ise haramlığı ertelenen veya aynı maksatla araya ilâve edilen ayın adı olduğunu söylemiştir. Kelime genel olarak haram aylarda savaşa izin verebilmek ve hac mevsimini sabitlemek için "kamerî takvimi şemsî takvime dönüştürüp ikisini eşitlemek" ve "bu işlem sırasında eklenen ay veya gün sayısı" anlamlarında kullanılmıştır. Mustafa Fayda, "Nesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, Cilt: 32, ss. 578-579.
[84] Casim Avcı, "Kinâne", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 26, İstanbul, 2002, ss. 31-32.

nakletmiştir. Durum böyle olunca bu kabilelerin adlarının geçtiği iki mısralık Ebrehe'nin şiirini de pek tabîidir ki İbn Hişâm metnine almamıştır.

İbn İshâk'ın metninde; Ebrehe, ka'besini haccetmelerini halka emretmek için Benî Selim'den birini göndermiştir. Fakat karşısına Kinâne'den Humuslu bir adam çıkmış ve bu adam öldürülmüştür. Ebrehe bu muhalefete kızarak ilerlemeye devam etmiştir. Ebrehe Taif'e geldiğinde Taifliler ona, Nüfeyl isminde birini kılavuz olarak vererek onu Mekke'ye yöneltmiştir. Ebrehe Mekke'ye varınca halk şehirden kaçmış. Geriye Abdülmuttalib ve Ka'be'nin anahtarının hamisi Şeybe haricinde kimse kalmamıştır. Abdülmuttalib bir şiir söylemiştir. Bu aşamada Ebrehe öncü kuvvet göndermiştir. Çevrede bulunan Abdülmuttalib'in develerinin de olduğu sürülere el koymuştur. Ardından İbn İshâk'ın metninde, Ebrehe ve Abdülmuttalib'in diyaloğu ve iki kabilenin kalplerine korku salınması fakat bu duruma rağmen fili Mekke'ye sürmeleri, filin durumu, kuşların taş atmaları, ordunun bozulup çekilmesi, Ebrehe'nin akıbeti ve ardından söylenen ikisi Abdülmuttalib'e ait olmak üzere dört şiiri nakledilmiştir.

İbn Hişâm'ın metninde söz konusu rivâyet bazı noktalarda, örneğin Nüfeyl isminde olduğu gibi kesişse de Nüfeyl'nin pozisyonu dâhil oldukça farklıdır. İbn Hişâm'ın metninde Araplar Ka'be'nin yıkılacağını duyunca savaşmak için ordu toplamıştır. Bu ordu Zû Nefr isminde bir Yemen hükümdarı başlarında olduğu halde Ebrehe'nin ordusuna karşı savaşıp ve yenilmiştir. Zû Nefr, Ebrehe'den eman isteyip kendisini yanına alıp kılavuz olarak kullanmasını istemiş ise de Ebrehe onu hapsetmiştir. Ebrehe'nin ordusu Has'am kabilesi toprağına geldiğinde, başlarında Nüfeyl olduğu halde onlar Ebrehe ordusuyla savaşmış ve yenilmiştir. Nüfeyl, Zû Nefr'in teklifinin aynısını yapmıştır. Ebrehe onu kendine kılavuz olarak yapıp, Taif'e yani Sakiflilerin diyarına gelmiştir. Bundan sonra İbn Hişâm uzunca Sakif'in soy kütüğünü ve iki şiiri nakletmiştir. Bu rivâyetlerin hemen sonrasında ise İbn Hişâm'ın metninde "İbn Hişâm dedi" diyerek Sakifin soy kütüğü yeniden ele alınmıştır.

İbn Hişâm metninde yer alan iki soy kütüğünden ilki;

واسم ثقيف : قسي بن النبيت بن منبه بن منصور بن يقدم بن أفصى بن دعمي بن إياد بن نزار بن معد بن عدنان

- Adnan b. Ma'ad b. Nizar b. İyad b. Du'miy b. Efsâ b. Yakdum b. Mansur b. Münebbih b. Nebit b. Kasiy b. Sakifdir. Şair Ebû's-Salt b. Umeyye es-Sakafi olarak yer almıştır.

Diğer soy kütüğü;

قال ابن هشام : ثقيف : قسي بن منبه بن بكر بن هوازن بن منصور بن عكرمة بن خصفة بن قيس بن عيلان بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان

- Adnan b. Maad b. Nizar b. Mudar b. Aylan b. Kays b. Hasafe b. İkrime b. Mansur b. Havazin b. Bekr b. Münebbih b. Kasiy b. Sakif olarak yer almıştır.

İki soy kütüğü oldukça farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada İbn Hişâm'ın metninde "İbn İshâk dedi" diye belirtilmese de soy kütüğü ikinci defa ele alınırken "İbn Hişâm dedi" diyerek söze başlanması, ilk soy kütüğü bilgisinin İbn İshâk'ın metninden alındığı kanısını uyandırmıştır. Eğer durum böyle ise "İbn İshâk dedi" demese de alınan bilgiler yine İbn İshâk'ın metninde yer almadığı halde başka eserlerde yer alan rivâyetlerinden nakledilmiş olabilir mi? Bilinememektedir.

Yeri geldiği için tekrar etmekte fayda görüldüğü üzere, durum böyle olsun veya olmasın iki metin arasında "İbn İshâk dedi" demesine rağmen bile kimi rivâyetler ya İbn İshâk'ın metninde yoktur ya oldukça farklıdır veya tamamen değişmiş bir formda yer almıştır. Bu durumlar çalışma içinde yeri geldikte vurgulanmaya çalışılmıştır.

Sakifliler ile Ebrehe arasındaki geçenlerin söz konusu olduğu rivâyeti İbn Hişâm aynen İbn İshâk'ın metninden aktarmıştır. İlâve olarak Lât putu hakkında malumât vermiştir. İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek başlayarak kılavuzun kim olduğu bilgisini verirken yine İbn İshâk'ın metnine muhâlif olarak Ebû Rigâl ismini nakletmiştir. Ebû Rigâl'in mezarının nerede olduğunu ve halkın ona olan nefretini nakletmiştir. Daha sonra olay örgüsüne devam ederek, Ebû Rigâl'in Maksûd isminde birini bir süvari alayıyla kente göndermesi ve develeri ele geçirmesinden bahsetmiştir. Kabilelerin savaşmak isteyipte bundan vazgeçmelerine dâir bir rivâyeti de ilâve etmiştir.

İbn İshâk, Abdülmuttalib ile Ebrehe görüşmesinde nasıl bir araya geldiklerinden bahsetmezken, İbn Hişâm Ebrehe'nin Hubat isminde birinin aracılığıyla görüşme talebini Abdülmuttalib'e ilettiğini nakletmiştir. Hatta kan akıtmak istemediğini sefir

aracılığıyla iletmiştir. Abdülmuttalib sefirle beraber Ebrehe'ye varmadan önce Zû Nefr'e uğramış ve onun acziyetini görmüştür. Abdülmuttalib'in yardım isteğine olumlu cevap veren Zû Nefr, filin bakıcısı Uneys'e haber göndermiştir. Abdülmuttalib Uneys'den, Ebrehe ile aralarında sefir olmasını istemiştir. Uneys'de bunu kabul ederek Ebrehe'ye Abdülmuttalib'i tanıtmıştır. Fakat İbn İshâk'ın metninde aracı el-Eş'ari isminde biri olarak kaydedilmiştir. İbn Hişâm, söze devamla "İbn İshâk dedi" diyerek, Abdülmuttalib'in fiziki özellikleri gibi ayrıntıları ele alarak kalan rivâyeti, yani Ebrehe'nin Abdülmuttalib'le görüşmesini İbn İshâk'ın metninden aynen aktarmıştır. Bu kavilden sonra İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metni haricinden "bilgi sahipleri" diye başlayarak bir başka rivâyeti ilâveten aktarmıştır. Yine ilâve olarak rivâyetin sonunda bir şiir ve Vâkıdî'nin[85] bir rivâyetini aktarmıştır. İbn İshâk'ın metninden nakille Abdülmuttalib'in Maksûd'a bedduâ ettiği şiiri ve dağ başına çıkıp beklemesini nakletmiştir. İçinde Habib isminde rehberinde geçtiği kuşların taş atmaları hadisesini İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metnini yeniden kurgulayıp yorumlayarak anlatmıştır. İbn İshâk'ın metninde bahsedilen ve yukarıda anlattığımız şekilde üç gece süren rahatsızlıktan kuşların özelliklerinden bahsetmemiştir. Fakat "yenmiş değildir" ifâdesini başka râviden aldığını ifâde etmiştir. İbn İshâk'ın metninden Nüfeyl'in bir şiirini nakletmiştir. İbn İshâk'ın metninde yer alan diğer iki şiiri metnine almamıştır. Ebrehe'nin ölümünü aynen İbn İshâk'ın metninden aktarmıştır.

İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninden naklettiği o sene çıkan iki hastalıktan ve bunlardan dolayı olanlardan bahsedilen rivâyeti[86] de aynen metnine almıştır. Fakat rivâyet farklılaşmıştır. Yetişen bitkilerden üzerlik otu iki eserde ortak iken mürrüsafi, İbn İshâk'ın metninde, Ebû Cehil karpuzu ve tigale (uşer) adlı bitkiler, İbn Hişâm, metninde "İbn İshâk dedi" diyerek İbn İshâk'ın râvisi Utbe'nin ismi de belirterek nakledilmiştir.

Hz. Âişe'den rivâyet edilen filin bakıcısına ve sürücüsüne dâir rivâyeti[87] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

---

[85] Eserde Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'ye (207/823) ait ismen tespit edebildiğimiz tek rivâyet budur.
[86] İbn İshâk, **Sîre**, s. 42; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 56.
[87] İbn İshâk, **Sîre**, s. 42; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 58-59.

Her iki müellifin eserlerinde de yer alan bu rivâyet Hz. Âişe'nin evlilik yaşı hakkında tahmin yapma imkânı vermiştir. Burada bir başka sorun da şu şekilde tespit edilmiştir. İbn İshâk'ın metninde tenâkuzlu rivâyetler yöntemsel olarak pek tabîidir ki çok defalar yer almıştır. Fakat İbn Hişâm, rivâyetleri ele alırken mümkün mertebe tenâkuz oluşturan rivâyetler üzerinde tercih yapmıştır. Kendi görüşüne uygun olan rivâyeti metnine almıştır. Hz. Âişe hakkında İbn Hişâm'ın metninde çeşitli konularda rivâyetler yer almıştır. İşte bu rivâyetler toplu halde ele alındığında özellikle yaşı hakkında İbn Hişâm'ın eserinde de tenâkuz oluşmaktadır. İbn Hişâm'ın bunun farkında olup olmadığını bilenememektedir. Örneğin; İbn İshâk'ın metninde Yûnus b. Bükeyr, İbn İshâk'tan başka bir râviden naklettiği rivâyette, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le evlendiğinde altı yaşında olduğunu belirtmiştir. İbn Hişâm ise eserinde isnâdsız olarak Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le evlendiğinde yedi yaşında olduğunu kesin bir dille nakletmiştir.[88] Ayrıca iki eserde de Hz. Âişe'nin evlilik yaşıyla ilgili İbn İshâk'tan herhangi bir rivâyet yer almamıştır.

İbn Hişâm'ın Âişe'nin fil olayından kalan kişileri gördüğünü belirttiği rivâyeti metnine alması Hz. Âişe'nin evlilik yaşıyla ilgili yukarda yer verdiğimiz rivâyetle tenâkuz oluşturmuştur. Fil olayından kalan kişileri görmesi onun en azından on sene daha yaşlı olması gerektiğini düşündürmektedir. Tarih metinlerinde satır arası bilgiler, gerçekçiliği bakımından oldukça önem kazanmaktadır. Bu yüzden bu rivâyetlerin beraber değerlendirilmesinin daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın amacını aşmasından dolayı bu kadarıyla iktifâ etmekle beraber bu konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar[89] tetkik edilerek daha doğru değerlendirmeler yapılabileceği düşünülmektedir.

İbn Hişâm bu rivâyetin yer aldığı metninde dil açıklamalarına dâir izahatlar ve metninin sonunda ise ilâve olarak şiirler nakletmiştir.

[88] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 4, s. 293.
[89] Örneğin; Rıza Savaş, "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, İzmir, 1995.

1.3. ZEMZEM (زمزم)[90]

> *Zemzem, Mescid-i Harâm'da Hacerü'l-Esved'in tam karşısında Ka'be'ye 19 m. uzaklıkta yer almıştır. Suya bu isim "bol ve akıcı olma, Cebrâil'in konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses" anlamlarındaki zemzem ile (zemzeme, zemmezem, zümmezim, zemmizem) arasında bir ilişki kurularak verilmiştir. Hz. İsmâil'in annesi Hacer'in, uzun arayışlardan sonra İsmâil'i bıraktığı yerde suyun kaynağından fışkırarak aktığını görünce, "Yavaş yavaş ak, dur!" demesi veya etrafa yayılmaması için çevresini kumla çevirmesinden dolayı bu adı aldığı da ileri sürülmüştür.*[91]

Zemzem suyuyla ilgili, İbn İshâk'ın metninde yer alan rivâyetleri[92] İbn Hişâm, metninde İbn İshâk'ın metninde yer alan ve birbirini takip eden biri müsned olmayan ve üçüncü paragrafla başlayan, diğeri müsned olarak Hz. Ali'den gelen altıncı paragrafta yer alan iki ayrı rivâyet olmak üzere nakletmiştir. Aşağıda hem İbn İshâk'ın iki rivâyetini hemde İbn Hişâm'ın metninde yer aldığı şeklindeki halini karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Abdülmuttalib'in, gördüğü rü'ya üzerine oğlu ile beraber zemzem kuyusunu bulması, Kureyşliler ile diyaloğu ve Kureyşlilerin Şam'daki kâhineye gitmeyi önermesine dâir rivâyet, Hz. Ali'den gelen diğer rivâyetle karşılaştırıldığında, iki rivâyetin bazı farklılıklar söz konusu olmasına rağmen büyük ölçüde uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Abdülmuttalib'in gördüğü rü'yadaki bazı ayrıntılar Hz. Ali'den gelen rivâyette daha fazla olduğu müşâhede edilmiştir. Abdülmuttalib'in gördüğü rü'yadan sonra Kureyşlilerden fikir alması üzerine tekrar Hicr'de yatıp zemzem kuyusunun yerini öğrenmesine dâir detaylar[93] Hz. Ali'den gelen rivâyette yer almamıştır. Bu rivâyetleri İbn Hişâm, iki ayrı rivâyet olarak metnine alsa da, rivâyetlerin içeriğinde yer alan bilgilerin de yerlerini değiştirmiştir.

---

[90] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12. paragraflarında yer almıştır.
[91] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Zemzem", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 44, İstanbul, 2013, ss. 242-246.
[92] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 2-6; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 151-155.
[93] İbn İshâk'ın metninde bulunan Haris, karınca yuvası ve karganın gagaladığı yer ayrıntıları Abdürrezzâk'ın eserinde bulunan İbn Şihâb ez-Zührî rivâyetinden gelmektedir. Genelde İbn İshâk'ın bu rivâyetlerinin temeli Zührî'nin rivâyetlerine dayanmaktadır.

İbn İshâk'ın metninde, üçüncü paragraftaki rivâyetten hemen sonra yer alan İsaf ve Naile'nin ne olduklarına dâir olan rivâyet[94] İbn Hişâm'ın metninde İbn İshâk'ın metninde olduğu yerde, yani zemzem suyuyla alakalı rivâyet içinde değil, "İbn İshâk dedi" diyerek, putlara dâir rivâyetler içinde yer almıştır. İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek, bir başka rivâyeti ve bir şiiri nakletmiştir. Bu rivâyet ve şiir İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır.

İbn İshâk'ın metninde, rivâyet Abdülmuttalib'in zemzem kuyusunu kazmaya başlaması üzerine Kureyş'in muhâlefetiyle devam etmiştir. Bunun üzerine Abdülmuttalib'in, oğlu Haris'i de yanına alarak zemzem suyunu bulması üzerine tekbir[95] getirmesine ve kâhineye gitmek üzere Abdülmuttalib ile Kureyşlilerin anlaşmalarına dâir rivâyeti nakletmiştir.

Hz. Ali'den gelen rivâyette ise yukarıda da belirtildiği gibi rü'yanın ardından zemzem suyunu bulma ve Kureyşlilerin zemzem suyu üzerinde hak iddiası üzerine her iki tarafında hakeme başvurmakta anlaşmaları ve kâhineye giderken yolda yaşananlar üzerine zemzem suyundan vazgeçmelerine dâir konular yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde, devamla Abdülmuttalib'in kazmaya devam edip kılıç ve heykelleri bulmasına dâir rivâyet yer almıştır. Kureyşlilerin hak iddia etmesi üzerine kılıç ve heykelleri bölüşmek için fal oklarının çekilmesine dâir rivâyetlerden bahsetmeden, heykel, kılıç ve zemzem suyunun tarihi durumuna dâir rivâyet yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde, Abdülmuttalib'in zemzem kuyusunu bulmasıyla Kureyş içinde itibarının artmasına ve Mekkelilerin diğer kuyuları kapatıp zemzeme kuyusuna yönelmesine dâir rivâyete yer verilmiştir.

---

[94] İbn İshâk, **Sîre**, s. 3; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 84.

[95] Mütercim Ali Bakkal, Süheyl Zekkâr'ın İbn İshâk tahkîkinin tercümesinde bu ifadenin İslâm'ın getirdiği yeniliklerden olduğunu belirterek bir eleştiri yapılmıştır. Bizce mütercim sehven tekbiri tevhidle karıştırmış olmakla böyle bir açıklama yapmıştır. Çünkü malumdur ki müşrikler Allah'ı var ve ulu biliyordu. Ama şirk koşuyorlardı. Bunun en tipik örneği de İbn İshâk'ın metninde, telbiyede söylediklerdir. İki eserdeki lebbeyk getirmeleriyle ilgili rivâyetler için bkz: İbn İshâk, **Sîre**, s. 100; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s 80.

İbn İshâk'ın metninde, yine devamla yukarıda yer verdiğimiz rivâyetin tekrarı olan kılıç ve heykellerin bulunmasına ve Kureyşlilerin bunlar üzerinde hak iddia etmesi üzerine, bunları bölüşmek için fal oklarının çekilmesine dâir rivâyet yer almıştır.

Bu rivâyetlerin aralarında Yûnus b. Bükeyr'in başka râvilerden aldığı ve naklettiği konu bütünlüğünü de bozan nakiller yer almıştır. Bu rivâyetler çalışmanın dördüncü bölümünde bir araya getirilmiştir.

İbn Hişâm'ın metnindeki İbn İshâk'ın zemzem suyu ile ilgili rivâyetlerinin durumu şöyledir:

İbn Hişâm eserinde, zemzem suyu ile ilgili rivâyetleri toplu olarak verdiği yerden önce zemzem suyuna dâir ayrı bir başlık açmıştır.[96] İbn Hişâm'ın metninde "zemzem kuyusunun kazılma olayına dâir bir işaret" adı altında Abdülmuttalib'e Hicr'de uyurken zemzem kuyusunun kazılması emrinin verilmesine dâir rivâyet ile zemzem kuyusunun yerine dâir rivâyet yine eserin ilerleyen sayfalarında yer alan bölümde mükerreren ve muhtasaran yer almıştır. Devamında ise İbn İshâk'ın metninin müsned olmayan ilk rivâyetinin başında yer alan Cürhümlülerden beri zemzem kuyusunun kapalı olduğuna dâir bilgi ve İbn İshâk'ın metninde de gördüğümüz üzere Hacer'in zemzem suyunu bulma hikâyesi yer almıştır. Bu bahisler İbn Hişâm'ın metninde zemzem suyuyla ilgili bahsin öncesinde yer almıştır.

İbn Hişâm, metninde ilk ele aldığı zemzem suyuyla alakalı rivâyetteki rü'yanın anlatımında, Hz. Ali'den gelen rivâyeti kullanmıştır. Kureyşlilerin fikir vermesinden söz etmeden, ertesi gün Hicr'de yattığında zemzem kuyusunun yerinin ona tarif edilmesini nakletmiştir. Ardından İbn İshâk'ın metninde birbirini tekrar eden Abdülmuttalib'in Kureyşlilerle, zemzem suyunun üzerinde hak iddia etmeleri üzerine tartışması ve meseleyi kâhineye sormaya karar vermelerini nakletmiştir. İbn İshâk rivâyetine devamla, bunun üzerine beraber yola çıkıp kâhineye gitmelerini nakletmiştir. Hz. Ali'den gelen rivâyet, Kureyşlilerle kâhineye gidip onun hakemliğine başvurmaya karar vermeleri, yolda susuz kalmaları üzerine mezar kazmaları esnasında Abdülmuttalib'in su bulması üzerine Kureyş'in zemzem suyu üzerine hak iddia etmekten vazgeçmesine dâirdir. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde sadece Hz. Ali'den gelerek yer almıştır.

[96] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 116.

İbn Hişâm, bu rivâyetler bittikten sonra ikinci bir rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde olmayan bir şiirle başlamıştır. Sonra Abdülmuttalib'in "Bana zemzemi kazmam emredildi." demesi üzerine Kureyşlilerin Abdümuttalib'e tekrar gidip Hicr'e yatmasını ve zemzem kuyusunun yerini öğrenmesini tavsiye ettiği ardından Hicr'de ki ikinci rü'yayla zemzem kuyusunun yerinin tarifine dâir İbn İshâk'ın müsned olmayan rivâyetini nakletmiştir. Ardından Kureyşlilerin Abdülmuttalib'in zemzem kuyusunu kazmasına muhalefet etmeleri ve bunun üzerine onun oğlu Haris'i de yanına alarak suyu bulması üzerine tekbir getirmesine dâir rivâyeti nakletmiştir. Kâhineye gitmek üzere anlaşmalarına dâir rivâyeti atlayarak heykellerin ve kılıçların bulunması üzerine, Kureyşlilerin hak iddia etmeleri ve fal okları çekilerek bunların paylaşılmasını nakletmiştir. Abdülmuttalib'in fal oklarının çekildiği esnada Allah'a yalvarırken söylediği şiir İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn Hişâm, zemzem kuyusundan önce açılmış kuyulardan bahsederken "İbn İshâk dedi" diyerek rivâyeti nakletmiştir. Yukarıda yer verildiği gibi civardaki başka kabilelerin de diğer kuyuları terkedip zemzem kuyusuna yönelmesi İbn İshâk'ın metninde yer alırken bu kuyulara dâir ayrıntılar İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm'ın metninde zemzem suyuyla ilgili ilâve olarak daha başka geniş açıklamalar ve "İbn İshâk dedi" diyerek metnine aldığı pek çok rivâyet yer almıştır. Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninde bulunamamıştır.

1.4. HAC (الحج)[97]

> *Hac kelimesi İbrânîce'de hag şeklindedir; "bayram" anlamına gelen bu kelime "bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak" mânasındaki "h-v-g" kökünden türemiştir. Hac veya hag çok eski bir Sâmî tabir olup İbrânîce'den başka Ârâmîce'de ve Sâbiî dilinde de bulunmaktadır. Kelimenin asıl anlamının "bir şeyin etrafında dönme, dolaşma ve halka oyunu" olduğu, daha sonra bayram mânasını kazandığı belirtilmektedir. Arapçada "gitmek, yönelmek; ziyaret etmek" anlamlarına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içinde Ka'be'yi, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmek ve*

[97] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 92, 102, 117, 118, 138. paragraflarında yer almıştır.

belli bazı dinî görevleri yerine getirmek Sûretiyle yaptığı ibadeti ifâde etmiştir. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapçada hac (çoğulu huccâc), Türkçe'de hacı denir.[98]

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde[99] hac kelimesi tartışma müzakere etme, konferans yapma anlamına gelmiştir. Bu yönüyle hac fârizası, bir mekânda bulunan kişlerin meselelerini görüşmek üzere bir araya gelmelerine zemin hazırladığından kelime anlamıyla uyumlu olarak, oldukça anlamlı olduğu düşünülmektedir.

Kureyşlilerin kendilerini diğer kabilelerden üstün görmelerinden dolayı ortaya attıkları yeni kuralların yer aldığı Humuslular[100] meselesinin ele alındığı uzun bir rivâyet[101] İbn Hişâm'ın metninde hakem hadisesinden sonra yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde mesele anlatılırken "Ka'be'nin inşasından önce miydi sonra mıydı bilmiyorum." derken, İbn Hişâm'ın metninde ise "İbn İshâk dedi" diyerek başlayan Humuslular anlatımı "Fil Vak'ası'ndan önce miydi sonra mıydı bilmiyorum." diye başlamıştır. Bu ifâdeden sonra metnin bütünlüğünde herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Fakat satır aralarında "İbn Hişâm dedi" diyerek bazı rivâyet ve açıklamalar ilâve olarak mevzu bahis edilmiştir. Söz konusu rivâyetler İbn İshâk'ın metninden tamamıyla alıntılanarak İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Yukarıdaki rivâyetten hemen önce yine İbn İshâk'ın metninde yer alan Hz. Ali'nin dilinden anlatılan rivâyet[102] edilen "Berâe Sûresi nâzil olunca çıplak tavâfın yasaklanması için gönderildim." manasında ki kısa bir ifâdesi, bazı farklılıklarla İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm'ın metninde çıplak tavâfın yasaklanması için Hz. Ali'nin gönderilmesinden bahsedilmemiştir. Ama âyetle bu şekildeki tavâfın yasaklanması yer almıştır.

Hac erkânı ve konuyla ilgili bir âyetin[103] yer aldığı âdetlerin kaldırılmasına dâir rivâyet[104] İbn Hişâm'ın eserinde Humuslular bahsi içinde ele alınmıştır.

---

[98] Ömer Faruk Harman, "Hac", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 14, İstanbul, 1996, ss. 413-416.
[99] Bakara, 2/76, 139, 150, 258, Âl-i İmran 3/20, 61, 65, 66, 73, 165, En'am, 6/83, 80, 149, Mü'min, 40/47, Şura, 42/15-16, Casiye, 45/25.
[100] Hums, Ahnes kelimesinin çoğuludur. Din işlerinde sert ve tavizsiz olmak demektir.
[101] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 80-82; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 211-216.
[102] İbn İshâk, s. 80.
[103] Bakara, 2/199.
[104] İbn İshâk, **Sîre**, s. 90; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 214-216.

Hz. Peygamber'in Arafat dağında deve sırtında iken vakfe yaptığına dâir İbn İshâk'ın metninde iki ayrı paragrafta aynı râviden birbirinin tekrarı olan rivâyetler,[105] İbn Hişâm'ın eserinde aşağıda yer verilen bir farkla Humuslular bahsi içinde yer almıştır.

Söz konusu rivâyette yer alan "din" ifâdesinden Hz. Peygamber'in İslâm'dan önce atalarının dini üzerine bu hac menasiklerini yerine getirdiğini anlaşılmıştır. Din kavramı, el-Müfredât'tan öğrendiğimize göre; itaât, boyun eğme anlamlarına dayanarak şeriât anlamında kullanılmıştır.[106]

İbn İshâk'ın metninde iki rivâyet ile İbn Hişâm'ın metninde yer alan yine aynı senedle gelen rivâyetin orijinal metni şu şekildedir:

İbn İshâk'ın metninin 92. paragrafında yer alan rivâyet:

نا أحمد نا يونس عن ابن إسحق قال: حدثني عبد الله بن أبي بكر عن عثمان بن أبي سليمان عن نافع بن جبير بن مطعم عن أبيه جبير بن مطعم قال: لقد رأيت رسول الله ﷺ، وهو على دين قومه، وهو يقف على بعير له بعرفات، من بين قومه حتى يدفع معهم توفيقا من الله عز وجل له

İbn İshâk'ın metninin 118. paragrafında yer alan rivâyet:

نا أحمد: نا يونس عن ابن إسحق قال: حدثني عبد الله بن أبي بكر عن عثمان بن أبي سليمان عن نافع بن جبير بن مطعم عن أبيه جبير بن مطعم أنه قال: لقد رأيت رسول الله ﷺ يقف على بعير له بعرفات من بين قومه حتى يدفع معهم توفيقا من الله عز وجل له

İbn Hişâm'ın metninde yer alan İbn İshâk'ın metninin 118. paragrafında yer alan rivâyet:

قال ابن إسحاق : حدثني عبدالله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم ، عن عثمان بن أبي سليمان بن جبير بن مطعم ، عن عمه نافع بن جبير ، عن أبيه جبير بن مطعم ، قال : لقد رأيت رسول الله ﷺ ، قبل أن ينزل عليه الوحي ، وإنه لواقف على بعير له بعرفات مع الناس من بين قومه حتى يدفع معهم منها توفيقا من الله له ، صلى الله عليه و آله وسلم تسليما كثيرا

[105] İbn İshâk, **Sîre**, s. 76. (92. paragraf) ve İbn İshâk, **Sîre**, s. 90. (118. paragraf); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 216.

[106] Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredatü elfazü'l Kur'an**, "deyn maddesi" tah. Safvan Adnan Davûdî, Darü'ş-Şamiye, Beyrut, 2009, s. 323.

Görüldüğü üzere İbn İshâk'ın iki rivâyeti arasında altı çizilen ifâdeler birbirinden farklı olarak yer almıştır. İlk İslâm Tarihi kaynaklarında, Hz. Peygamber'in İslâm'dan önceki dini durumu hakkında çok az rivâyet tespit edilebilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için karşılaştırılan iki eserde tespit edilebilen rivâyetler İbnü'l Kelbi'nin eserinde yer alan rivâyette eklenerek aşağıda yer almıştır.

- Hz. Peygamber'in Câhiliye Dönemi pisliklerinden korunması ve "emin" sıfatını almasına dâir rivâyet.[107]
- Hz. Peygamber'in eğlenceye gitmesi ama orada uyuyakalmasına dâir rivâyet,[108]
- Hz. Peygamber'in Arafat dağında deve sırtında iken vakfe yaptığına dâir İbn İshâk'ın metninde yer alan rivâyeti.[109]
- Zeyd b. Amr ile Hz. Peygamber'in (daha genç iken) aralarında geçen putlara sunulan kurban etinden yememesine dâir Zeyd'in Hz. Peygamber'e tavsiyesi üzerine, Hz. Peygamber'in de bu etlerden yemekten vazgeçmesine dâir bir olayın yer aldığı rivâyeti.[110]
- İbn İshâk'ın yukarıda belirtildiği rivâyetinin bir kesitin, yani sadece eti yememe meselesinin ele alındığı rivâyeti.[111]
- Göz değmesinden dolayı Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'i okutmasına ve vahyin gelişinden sonra Hz. Peygamber'in buna gerek kalmadığını söylemesine dâir rivâyeti.[112]
- "Ben kavmimin dini üzereyken el-Uzzâ'ya boz bir koyun sundum." şeklinde İbn Kelbî'nin (204/819) Kitabu'l Esnâm'ında yer alan rivâyet.[113]

  Orijinal metin:

  لقد اهديت للعزئ شاة عفراء، وانا علي دين قومي.

[107] İbn İshâk, Sîre, s. 57; İbn Hişâm, es-Sîre, Cilt: 1, s. 194.
[108] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 58-59.
[109] İbn İshâk, **Sîre**, s. 76.
[110] İbn İshâk, **Sîre**, s. 98.
[111] İbn İshâk, **Sîre**, s. 98.
[112] İbn İshâk, **Sîre**, s. 104.
[113] Ebû'l Munzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî, **Kitabü'l Esnâm**, thk. Ahmed Zeki Paşa, Darü'l-Kütübü'l Müdiriyye, Kahire, 1995, s. 19

Yukarıda da işaret edilen, İbn İshâk'ın metinlerinde yer alan aynı senedli aynı rivâyetin tekrarında ki değişiklik ve İbn Hişâm'ın metnine yansıma şekli ve meşhur bir ilk kaynak olan Kitabü'l Esnâm'da yer alan rivâyet ile diğer rivâyetler topluca değerlendirildiğinde bu konuda fikri bir değişim söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

Bu rivâyetlerin doğruluğu kabul edildiğinde klasik kaynaklarda da yer alan Hz. Peygamber'in İslâm'ın gelişine kadar hanif olduğuna dâir görüş güvenilirliğini kaybetmektedir. Eğer bu rivâyetlerin doğruluğunu kabul edilmezse tabîiki sonraki dönem kaynakların verdiği bilgilere göre bu meseledeki genel kabulde bir sorun bulunmamaktadır.

Arapların Hz. Peygamber'den önce ibadetlerine ve özellikle haclarına nasıl şirk bulaştırdıklarına dâir rivâyeti,[114] İbn Hişâm eserinin başında Arap putlarına dâir olan bahiste "İbn İshâk dedi" diyerek ele almıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan Yusuf Sûresindeki âyet[115] ve lebbeyk getirmelerine dâir ifâdeler İbn Hişâm'ın metninde yer alsa da kalan metin yer almamıştır.[116]

1.5. HANİF (حنيف)[117]

> *Hanîf kelimesinin menşei ve anlamına dâir çeşitli görüşler bulunmakta; Arapça, İbrânîce, Süryânîce veya Habeşçe bir kökten geldiği ileri sürülmektedir. Kelimenin kökünü oluşturan "h-n-f" bütün Sâmî dillerde ortaktır. Kelimenin Ken'ânîce şekli olan hanpa ve hanapu Tell el-Amarna tabletlerinde (m. XIV. yüzyıl ortaları) ortaya çıkmaktadır. Bu metinlerde kelime "kötülüğe meyilli ve sapkın olmak, iftira etmek" anlamlarındadır. Yeni İbrânîce ve Mişna'da kullanılan Yahudi-ârâmî (Judeo-Aramaic) dilinde "ikiyüzlü olmak", Süryânîce şekli olan hanfo (hanpa) ise "putperest" anlamına gelmektedir.*[118]

Varaka b. Nevfel b. Esed el-Kureşî (ورقة بن نوفل) (610 [?])

> *Hz. Muhammed, kendisine ilk vahiy geldiğinde bu olay hakkında konuşmak üzere Hz. Hatice ile birlikte (bazı rivâyetlere göre Hz. Ebû Bekir ile birlikte)*

[114] İbn İshâk, **Sîre**, s. 100; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s 80.
[115] Yusuf, 12/106.
[116] Muhammed Hamidullah cetvelinde tamamı İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde oldukça değişmiş bir şekilde olmak üzere bulduk.
[117] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136. paragraflarında yer almıştır.
[118] Şaban Kuzgun, "Hanif", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 16, İstanbul, 1997, ss. 33-39.

Varaka'yı ziyarete gittiği zaman o gözlerini kaybetmiş bir ihtiyar olduğuna göre muhtemelen VI. yüzyılın ilk yarısında doğmuştur. Benî Abdüluzzâ'ya mensup olan Varaka'nın soyu Kusay'da Resûl-i Ekrem'in soyu ile birleşir. Babası son Ficâr savaşında öldürülmüştü; annesi Hind bint Ebû Kebîr'dir. Varaka'nın Adî ve Safvân adında iki erkek kardeşi, Tevrat ile İncil'i okuyabildiği ve Hz. Muhammed'in babası Abdullah ile evlenmek istediği belirtilen Rukayye (Ümmü Kıtâl) adlı bir kız kardeşi vardı. Kendisinin Kutayle isimli bir kızının bulunduğu zikredilmekle birlikte) nesli devam etmemiştir.

Varaka, yaşadığı olay hakkında ne düşündüğünü soran Hz. Peygamber'e kendisine gelen meleğin Hz. Mûsâ'ya (bazı rivâyetlerde Hz. İsâ'ya) gelen Nâmûs (Cebrâil veya Tevrat) olduğunu söylemiş ve ona Yahudi ve hıristiyanlar tarafından beklenen son peygamber olduğunu bildirmiştir. Kavmi tarafından dışlanacağı zamana yetiştiği takdirde kendisine yardım edeceğini belirtmiş, ancak o günleri göremeden ölmüştür. [119]

Zeyd b. Amr b. Nüfeyl el-Adevî el-Kureşî (زيد بن عمرو) (m. 606)

Zeyd'in babası Amr b. Nüfeyl, babasının ölümü üzerine Câhiliye dönemi âdetine uyarak onun karısı Haydâ' bint Hâlid'le (bazı kaynaklarda Hanne bint Câbir) evlenmiş, Zeyd bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Haydâ'nın Nüfeyl ile evliliğinden olan Hz. Ömer'in babası Hattâb, Zeyd'in hem amcası hem anne bir kardeşidir. Zeyd de aşere-i mübeşşereden Saîd'in ve Hz. Ömer'in hanımı Âtike'nin babasıdır. Câhiliye Döneminde Kureyşliler, Büvâne isimli putun yanında yılda bir defa toplanır, ona kurban kesip hediyeler sunar, etrafında döner ve o günü bayram sayarlardı. Bu günlerden birinde dört kişi gizlice bir araya gelerek bu uygulamanın yanlışlığı hususunda görüş birliğine vardı ve yeni bir din arayışı maksadıyla bazı memleketleri dolaşmaya karar verdi.[120]

İbn İshâk'ın metninde dört haniften bahseden rivâyeti,[121] İbn Hişâm eserinin baş taraflarında, "önceden verilen risâlet müjdeleri" bahsi içinde yer açıp nakletmiştir. Konuya girişteki dostluk sözleşmesine dâir anlatı aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm bu noktada dört hanifin[122] şecerelerini tam olarak eserinde belirtmiştir. İbn İshâk'ın metninde ise sadece Ubeydullah b. Cahş'ın annesinin kimliği belirtilmiştir. Bu takdimden sonra İbn İshâk'ın metninde sadece Varaka b. Nevfel'in ve Zeyd b. Amr'ın akıbetlerinden söz edilmiştir. İbn Hişâm, diğerlerinin sonraki

[119] Bünyamin Erul, "Varaka b. Nevfel", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 42, İstanbul, 2012, ss. 517-518.
[120] Halit Özkan, "Zeyd b. Amr", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 44, İstanbul, 2013, ss. 316-317.
[121] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 95-96; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 237-247.
[122] Hanif olarak nitelendirilen bu kişiler: Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Varaka b. Nevfel, Osman b. Huveyris ve Ubeydullah b. Cahş'tır.

durumlarını da "İbn İshâk dedi" diyerek ele almıştır. Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninde bulunamamıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan Zeyd b. Amr ile ilgili rivâyetlerin İbn Hişâm'ın metnindeki durumları şöyledir:

1. Zeyd b. Amr'ın Ka'be'de, sadece kendisinin İbrahim dininden olduğunu söylediği ve onun Tanrı arayışıyla ilgili rivâyetini[123] İbn Hişâm metnine almıştır.

Bundan sonraki paragraflarda yer alan rivâyetler İbn Hişâm tarafından yeniden düzenlenmiş olarak belli bir konu bütünlüğü içinde fakat farklı bir tasarımla kurgulanarak verilmiştir. İlâvelerle konu genişletilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda sadece İbn İshâk'ın metni çerçevesinde İbn Hişâm'ın metni ele alınmakta olduğundan okuyucuyu İbn Hişâm'ın eserinde verilen ilgili sayfalara yönlendirmek uygun bulunmuştur.

2. Zeyd b. Amr'ın Ka'be'de ibadet ederken söylediği sözlerine dâir rivâyet[124] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Ayrıca ilâve olarak İbn Hişâm'ın metninde, dil açıklamalarıyla beraber başka şekilde daha duâ ettiğini "İbn Hişâm dedi" diyerek ilâve olarak rivâyet edilmiştir.
3. Zeyd b. Amr'a ait bir şiir[125] İbn Hişâm'ın metninde son kelimesi hariç yer almıştır.
4. Zeyd b. Amr'a ait bir başka kısa şiir[126] İbn Hişâm'ın metninde beyitlerin yeri değişmiş olsa da aynen aktarılmıştır.
5. Zeyd b. Amr'ın Mekke'den Hattâb'ın (Hz. Ömer'in babası) kışkırtmasıyla sürülmesine dâir olan rivâyeti[127] İbn Hişâm aynen aktarmıştır.
6. Zeyd b. Amr'ın yolculuğu, ona bir papazın Hz. Peygamber'in geleceğinden haber vermesi, geri dönerken öldürülmesi ve ardından Varaka b. Nevfel'in onun yâdı için söylediği şiirin yer aldığı rivâyet[128] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Küçük bir fark ise şudur. İbn İshâk'ın metninde yer aldığı şekliyle, eşi

[123] İbn İshâk, **Sîre**, s. 96; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 240.
[124] İbn İshâk, **Sîre**, s. 96; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 245.
[125] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 96-97; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 241.
[126] İbn İshâk, **Sîre**, s. 97; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 246.
[127] İbn İshâk, **Sîre**, s. 97; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 246.
[128] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 98-99; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 244-245.

Safiyye'nin, Zeyd seyahate çıkmak isteyince bu durumu Hattâb'a haber vermesine dâir rivâyeti İbn Hişâm metnine almamıştır.

- Ömer ve Said'in[129], "Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'e istiğfar edelim mi?" sorusuna Hz. Peygamber'in verdiği cevaba dâir rivâyet[130] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[131]

1.6. ABDÜLMUTTALİB'İN ADAĞI[132]

> *Cahiliyye Döneminde Arapların atalarından gördükleri üzere kurban ve adak adama (nezretme) âdetleri vardı. Bu yaygın gelenek yerine getirilirken, duruma göre fal okları[133] kullanılırdı. Bu vecibeler Ka'be'nin yanında bulunan putların yanında yerine getirilirdi.[134] Kur'an-ı Kerim'de bu konuya dikkat çekilmiş bu âdetler yasaklanmıştır.[135] Abdülmuttalib, Cahiliyye Döneminin (الجاهلية)[136] anlayışı çerçevesinde atalarının dini üzerine adağını gerçekleştirmek istemiştir.*

Aşağıda maddeler halinde ele alınan rivâyetler[137] İbn İshâk'ın metninin on altıncı paragrafında yer almıştır. Söz konusu rivâyetler İbn Hişâm'ın metniyle mukâyese edildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

1. Abdülmuttalib'in zemzem kuyusunun kazılması esnasında çektiği sıkıntılardan dolayı, oğullarından birini adak olarak adamasına dâir rivâyet,
2. Abdülmuttalib'in oğularını toplayıp, durumu onlara anlatması ve oğullarının babalarının sözünü tutmaları, İbn Hişâm'ın metninde yer almakla beraber paragraf içinde yer alan bu on oğlunun isimleri yer almamıştır.

---

[129] Zeyd, Saîd'in ve Hz. Ömer'in hanımı Âtike'nin babasıdır.
[130] İbn İshâk, **Sîre**, s. 99; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 240.
[131] Muhammed Hamidullah cetvelinde tamamı İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[132] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 16, 18, 19, 20, 21, 22. paragraflarında yer almıştır.
[133] Ali Osman Ateş, **İslâm'a Göre Cahiliyye ve Ehl-Kitap Örf ve Adetleri**. Beyan Yayınları, 2. Bsk, İstanbul, 2014, s. 164.
[134] A. Ateş, s. 203.
[135] Maide, 5/90.
[136] İslâmî dönemde ortaya çıkmış bir terim olan câhiliye, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadislerde Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirdekinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu sebeple genellikle Araplar'ın İslâm'dan önceki dönemine "Câhiliye" veya "Câhiliye çağı" (asrü'l-câhiliyye) denilir. Geniş bilgi için bkz: Mustafa Fayda, "Câhiliye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İstanbul, 1993, ss. 17-19.
[137] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 10-11; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 160-162.

3. Hübel'in vasfını,
4. Fal oklarının anlamlarını,

Abdülmuttalib'in,

5. Oğulları arasında fal oklarının çekilmesini,
6. Çocuklarının annelerinin neseplerini,
7. Fal okunun en küçük oğlu[138] Abdullah'a çıkması ve bunun üzerine oğlunu kurban etmek üzere İsâf ve Nâile'nin önüne getirmesine dâir rivâyetleri İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninden nakletmiştir.

Abdullah'ın Abdülmuttalib'in en küçük oğlu olduğu ifâdesini açıklama sadedinde İbn Hişâm'ın şarihlerinden Süheylî şöyle demektedir: "*En küçük oğuldan kasıt babasının o esnada en küçük oğlu olması veya Ümeyyeoğularının en küçüğü anlamında kullanmıştır."* Muhammed Hamidullah ayrıca tahkikinde, bu rivâyetin haşiyesinde yukarıda yer alan Süheylî'nin görüşünü belirttikten sonra şu yorumu da yapmaktadır: "*Annesinin en küçük oğlu anlamındadır. Doğrusunun ne olduğunu bilemiyoruz."*[139]

8. Oklar çekilmeden önce Abdülmuttalib'in şiir olarak söylediği duâsı ve Kureyşlilerin ona karşı çıkması üzerine söylediği şiirini İbn Hişâm metnine almamıştır.
9. İbn İshâk'ın metninde, Abdülmuttalib'in ok Abdullah'a çıkmazsa ziyafet vereceğini vaad ettiğini rivâyet ederken, İbn Hişâm, söz konusu haberi "İbn İshâk dedi" diyerek, metnine alırken, "Ok Abdullah'a isabet etmezse yaşayacağını umuyordu." diyerek rivâyet etmiştir.

Bu rivâyetin hemen ardından iki eser açısından olay örgüsü şöyle devam etmektedir:

- Kureyşlilerin Abdülmuttalib'in fikrine karşı çıkması ve bunu yaparsa bu işin bir gelenek halini alacağından endişe ettiklerini söylediklerine dâir rivâyeti,
- Kureyşlilerin Abdullah'ın canına karşı fidye teklif etmelerine dâir rivâyeti[140] İbn Hişâm aynen metnine almıştır. İbn Hişâm söz konusu rivâyetin sonunda yer alan Muğira b. Şu'be ve Ebû Tâlib'e ait şiirleri ise metnine almamıştır.

---

[138] Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî, **er-Ravd'ul-Unf fi Tefsir'il-Sîretü'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm**, thk. Taha Abdurrauf Said, Cit: 2, Abbas Abdüsselam Matbaası, Beyrut, 1971, s. 84.
[139] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 10-11.
[140] İbn İshâk, **Sîre**, s. 12; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 163.

- Meselenin çözümü için kâhineye gitme süreci, kâhinenin teklifini sunması ve kabul görmesi İbn Hişâm tarafından metninde aynen aktarılmıştır. Burada İbn Hişâm'ın metninde kâhineyi bulma konusunda İbn İshâk'ın; "Medine'de aradılar, bulamayınca, Hayber'de olduğunu öğrenerek oraya gittiler" ifâdesinin yer aldığı rivâyeti[141] kısaltılmış olarak, "İki yerden birine gidip, buldular." şeklinde yer isimleri zikredilmeden yer almıştır. Bu süreçteki Abdülmuttalib'in iki duâsını[142] İbn Hişâm metnine almamıştır.

Bilindiği gibi Medine ve Hayber o tarihte Yahudi nüfusunun yoğun olduğu yerlerdir. Bu durumda kâhinenin Yahudi olması muhtemeldir. İbn İshâk'ın kendi döneminde Yahudi rivâyetçiliği (İsrailiyyât) tenkidiyle bir hayli yıpratılmış olmasından dolayı, İbn Hişâm Kureyşlilerin kâhineyi bulmak amacıyla gittikleri yerlerin isimlerini metnine almamış olabilir.

- Fal oklarının tekrar develer ve Abdullah arasında çekilmesine dâir rivâyeti[143] İbn Hişâm aynen metnine almıştır.
- İbn Hişâm, her ok çekilişinde Abdülmuttalib'in kalkıp duâ ettiğini aktarırken, İbn İshâk'ın metninde yer alan bu esnada şiir şeklinde ifâde edilen duâları[144] metnine almamıştır. İbn Hişâm ilâve olarak eserinde bu recezleri (şiirler) metnine almamasının nedenini, ilim adamlarınca kabul görmeyen şiirler olarak vasıflandırmasından kaynaklandığını belirterek açıklamıştır.
- Okların develere çıkmasıyla yetinmeyen Abdülmuttalib'in üç kere daha ok çektirmesine dâir rivâyeti[145] İbn Hişâm tarafından eserine alınmıştır.
- Yine fal oklarını çekme konusu kapsamında yer alan İbn İshâk'ın Abdülmuttalib'in söylediğine dâir rivâyet ettiği şiirler[146] İbn Hişâm tarafından metnine alınmamıştır.
- İbn Hişâm'ın metninde ayrıca bir ilâve yaparak "Bu ziyafetten hiçbir kimse ve yırtıcı hayvanlar men edilmedi." ifâdesi[147] yer almıştır.

[141] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 13-14; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 163-164.
[142] İbn İshâk, **Sîre**, s. 14.
[143] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 15-17; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 164.
[144] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 15-17.
[145] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 17-18; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 164.
[146] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 17-18.

- İbn İshâk'ın metninde bu konu ile ilgili rivâyetlerin sonunda Âmine'nin Abdullah'ı gördüğünde ettiği duâsını da[148] İbn Hişâm metinine almamıştır.

1.7. HZ. PEYGAMBER[149]

1.7.1. Anne-Babasının Evliliği

Hz. Peygamber'in babasının soy kütüğü ve künyesinin telaffuzunda hata edilmemesi için Ensâb'ül Eşrâf'tan iktibâs edilmiştir.

فأما عبد الله بن عبد المطلب- ويكنى أبا قثم، ويقال إنه كان يكنى أبا محمد، ويقال كان يكنى أبا أحمد[150]

Abdullah b. Abdülmuttalib'in künyesi Ebû Kusem'dir. Onun Ebû Muhammed ya da Ebû Ahmed künyesiyle çağrıldığını söyleyenler de vardır.

Abdülmuttalib'in, oğlu Abdullah'ı evlendirmek istemesi üzerine yola çıkmaları, Benî Esed'den bir kadının (bir rivâyete göre Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi Ümmü Kıtal) Abdullah'ın teklifini reddetmesi ve sonrasında Âmine bint Vehb'e varmasına ve Âmine'nin şeceresini açıklanmasına dâir rivâyetler[151] aynen İbn Hişâm tarafından eserinde nakledilmiştir.

Abdullah'ın Âmine ile zifafının ardından, daha önce kendine teklifte bulunan kadının yanına gitmesine rağmen, kadının Abdullah'a, alnındaki nurun[152] kaybolduğu gerekçesiyle yaptığı teklifinden vazgeçmesine dâir rivâyet[153] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

---

[147] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 164.
[148] İbn İshâk, **Sîre**, s. 18.
[149] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 46, 47, 50, 51, 52, 54, 55, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 112, 113, 116, 253. paragraflarında yer almıştır.
[150] Ahmed b. Yahya el- Ma'rufi bi'l-Belâẑuri, **Ensâbu'l-Eşrâf**, thk. Muhammed Hamidullah, Cilt: 1, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1959, s. 91.
[151] İbn İshâk, **Sîre**, s. 19; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 164-166.
[152] Söz konusu kadınların Abdullah'ın alnında nur olduğunu görmelerine dair bu ifadeleri mecazi olarak değerlendirmemiz mümkündür. Bu nur ifadesi belki de bu kadınlar tarafından Abdullah'ın yüzünden okudukları ileriye dönük tahminler olabilir. Âmine ile zifaftan sonra da artık iş işten geçti şeklinde bir değerlendirme yapmış olabilirler.
[153] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 19-20; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 160.

İbn İshâk'ın metninde "Âmine'den başka bir hanımı daha vardı." diyerek başlayan, bu hanım, çamur lekesinden dolayı zifafı ağırdan almasına, sonrasında ise Abdullah'ın Âmine ile zifafından çıkmasının hemen ardından ona tekrar gitmek istemesi üzerine, ondaki nurun kaybolduğunu görmesinden dolayı onu kabul etmemesine dâir rivâyet[154] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Burada iki ayrı rivâyet göze çarpmıştır. İbn İshâk'ın metninde yirmi üçüncü ve yirmi dördüncü paragraflarda yer alan yirmi beşinci paragrafta da şiirinden bahsedilen Benî Esed'den bir kadının, Abdullah ile (hanımı olduğundan, Abdullah'ın elbisesinde çamur olduğundan dolayı ağırdan aldığından bahsetmeyerek) yolda karşılaştıklarından bahsetmiştir. Kadın, Abdullah'a kendisiyle beraber olması halinde yüz deve bağışlayacağını söylemiştir. Abdullah'ın bu teklifi kabul etmeden Âmine'ye gitmesi ve akabinde geri dönüşte nurun kaybolmasından dolayı kadının teklifini geri çekmesinden bahsetmiştir. Bir diğer rivâyette ise ikinci bir hanımı olarak geçen bir kadın, ismi belirtilmeyerek ve çamurdan dolayı kendini ağırdan alması ama daha sonra Âmine'yle zifafından dönüşünde, Abdullah'ın teklifini nurun kaybolmasından dolayı geri çekmesinden bahsedilmiştir. Bu iki rivâyet İbn Hişâm tarafından İbn İshâk'ın metninden aynen aktarılmıştır.

İbn İshâk'ın metninde önceki rivâyetlerdeki ifâdelerin bir bölümünün tekrarı mahiyetindeki "Abdullah'ın o hanımı" diyerek ikinci bir hanıma vurguyla beraber bu kadının nurun kaybolması hakkındaki sözüne dâir rivâyeti[155] İbn Hişâm, metninde aynen aktarmıştır.

Birbirine tezât teşkil eden bu iki rivâyet iki eserde de yer almıştır. İlk rivâyette ilgi çekici olan husus bu kadının yüz deve önerisidir. Bu öneri, bu kadının Abdullah'ın eşi olmadığı kanaatini uyandırmıştır. Diğer rivâyet ise Abdullah'ın Âmine'den başka bir eşinin olduğunun anlaşılmasına sebep olmuştur.

[154] İbn İshâk, **Sîre**, s. 21; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 161.
[155] İbn İshâk, **Sîre**, s. 21; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 161.

1.7.2. Annesinin Hamileliği

Hz. Peygamber'in annesinin soy kütüğündeki isimlerin telaffuzunda hata edilmemesi için Ensâb'ül Eşrâf'tan iktibâs edilmiştir.

وأمه آمنة بنت وهب بن عبد مناف ابن زهرة بن كلاب بن مرة.[156]

Âmine'nin babası, Vehb b. Abdülmenaf b. Zühre b. Kilab b. Mürre'dir. Annesi ise Berre bint Abdüluzza b. Osman b. Abdüldar b. Kusay b. Kilab' b. Mürre'dir.

Âmine'nin rü'yası çerçevesinde, Hz. Peygamber'in adının konulmasıyla ilgili, Busrâ sarayları gibi mû'cizevi şeyler ile bazı gaybi haberlere dâir rivâyeti[157] İbn Hişâm aynen eserinde nakletmiştir. Ancak İbn İshâk'ın Tevrat ve İncil'de onun isminin "Ahmed", Kur'an'da ise "Muhammed" olarak geçtiğini beyan ettiği ibâreye dâir rivâyeti[158] ise İbn Hişâm metnine almamıştır. Abdullah'ın vefat zamanı hakkında İbn İshâk tahmini bir rivâyet[159] nakletmişken, İbn Hişâm rivâyeti "çok geçmeden" ibâresiyle nakletmiştir. Dedesinin Hz. Peygamber'i, doğumundan hemen sonra Ka'be'ye getirip duâ etmesi bahsinde, Hübel ayrıntısını ve Abdülmuttalib'in sonunda "dikilen putun karanlığında" ifâdesinin geçtiği şiirini[160] İbn Hişâm metnine almamıştır. İbn Hişâm sadece "Ka'be'ye götürdü, duâ etti." diyerek oldukça kısa bir ifâdeye metninde yer vermiştir. Bahsin sonunda İbn Hişâm ilâve olarak Kasas Sûresi'nin ilgili âyetini[161] metnine almıştır.

Yukarıdaki rivâyetlerde yer alan Hz. Peygamber'in isminin Tevrat'ta geçmesine dâir ifâdeleri İbn Hişâm'ın, metnine almaması, Ehl-i kitaptan haberler almakla itham edilen İbn İshâk'la aynı suçlamaya maruz kalmak istemediğini düşündürmüştür.

Abdülmuttalib'in Hz. Peygamber'i Hübel'in yanına götürmesine dâir ifâdeyi yine İbn Hişâm'ın olumsuz anlamlar yüklenmemesi amacıyla metnine almadığı sonucuna

[156] Belâzuri, s. 91.
[157] İbn İshâk, **Sîre**, s. 22; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 166-167.
[158] İbn İshâk, **Sîre**, s. 22.
[159] İbn İshâk, **Sîre**, s. 22; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 166-167.
[160] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 23-24.
[161] Kasas, 28/12.

ulaşılmıştır. Bu gibi tasarruflar İbn Hişâm'ın metninde çok defa tespit edilmiştir. Yeri geldiğinde çalışma içinde bunlara işaret edilmiştir.

1.7.3. Doğumu ve Çocukluğu

Hz. Peygamber'in Fil yılında doğduğuna dâir haber,[162] ay ve gün ilâvesiyle aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Hz. Peygamber'e kendisini anlatmasını istemeleri üzerine; "Ben atam İbrahim'in duâsıyım." diye başlayan sözleri ile Hz. Peygamber'in doğum mû'cizeleri ve son olarak ümmetiyle tartılmasına dâir ifâdelerin yer aldığı rivâyet[163] İbn İshâk'ın metninden olduğu gibi alıntılanarak İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninin otuz ikinci paragrafında, otuz üçüncü paragrafta yer alan aynı konu çerçevesinde yer alan rivâyet içindeki ümmetiyle tartılmasına dâir ibâre yer almamıştır. İki rivâyetin de kaynağı İbn İshâk olmasına rağmen ravilerin farklı olduğu tespit edilmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi İbn İshâk'ın metninde onun usûlüne uygun olarak tezât rivâyetler de yer almıştır.

İbn Hişâm otuz üçüncü paragraftan sonra İbn İshâk'ın konu bütünlüğünden ayrılmıştır. Bu rivâyetlerin bazılarını İbn İshâk'ın eserinden alıntılamıştır. Diğer bazılarını ise kendi ilâve etmiştir. Bu noktadan itibâren İbn İshâk'ın eserindeki sıralamayı esas alarak aşağıdaki konular paragraf sıraları geldikçe yerlerinde gösterilmiştir. Metin içinde yapılan ilâveler ve çıkarımlara da işaret edilmiştir. Bu bahislerin burada zikredilmesiyle İbn Hişâm'ın eserinde konuları yerlerine yerleştirirken, İbn İshâk'ın metninden ayrıldığı noktaları tespit edebilmeyi sağlamak amaçlanmıştır. Bazı kişilerin müslüman olmalarına dâir bahislerde sonra Selman'ın Müslüman olması bahsiyle iki eserin konu ayniliği tekrar başlamıştır. İbn Hişâm'ın metninde bu konular yer alırken, İbn İshâk altmış sekizinci paragrafında Selman'ın Müslüman olması hadisesine kadar olan bölümde, otuz beşinci paragraftan itibâren Himyerli Tübba'ın Medine ve Mekke'ye gelmesi rivâyetiyle devam etmiştir.

[162] İbn İshâk, **Sîre**, s. 25; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 167.
[163] İbn İshâk, **Sîre**, s. 28; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 175.

1.7.4. Sütanneye Verilmesi

Hz. Peygamber'in sütannesinin soy bilgisini, son ata Mudar hariç, İbn Hişâm metninde, İbn İshâk'ın metninden aynen aktarmıştır. Kezâ İbn İshâk'ın metninin aynı paragrafında yer alan sütkardeşlerinin bilgisinin yer aldığı rivâyette[164] eksiksiz olarak İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Hz. Peygamber'in sütanneye verilişi, berekete vesile oluşu, biraz daha sütannede kalması teklifi ve kabulü, şakk-ı sadr (göğsünün yarılması mû'cizesi) hadisesi ve akabinde annesine geri verilmesine[165] dâir rivâyetler[166] eksiksiz olarak İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

1.7.5. Annesinin vefatı

Hz. Peygamber'in annesinin vefatıyla alakalı rivâyet[167] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

1.7.6. Dedesinin Himayesine Girmesi

İbn İshâk'ın metninde yer alan "Abdülmuttalib'e ait mindere, Hz. Peygamber'in amcaları, babalarına olan saygılarından dolayı oturmazdı." manasındaki ifâde[168] ve Hz. Peygamber'in gelişmiş bir çocuk olduğuna dâir ibâre hariç söz konusu rivâyeti İbn Hişâm metninden aynen aktarmıştır.

Abdulmuttalib'in fil hadisesinden sonra seksen yaşında öldüğü bilgisini İbn Hişâm metnine almamıştır. Fakat o vakit Hz. Peygamber'in sekiz yaşında olduğuna dâir bilginin yer aldığı rivâyet[169] İbn Hişâm'ın metninde, "Abdülmuttalib'in vefatı" başlığı altında giriş cümlesi olarak kullanmıştır. Abdülmuttalib'in vefatı ile ilgili bu rivâyetin

[164] İbn İshâk, **Sîre**, s. 25; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 170.
[165] Son cümlede İbn İshâk'ın fiili, cem'i İbn Hişâm'ın tesniye olarak aldığı görülmektedir. Sîre, Muhammed Hamidullah.
[166] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 26-28; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 174-175.
[167] İbn İshâk, **Sîre**, s. 42; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 177.
[168] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 42-43; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 178.
[169] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 42-43; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 178-189.

girişi ile kızlarının isimlerinin verilmesine dâir rivâyet[170] şu farklarla İbn Hişâm metninde aynen aktarmıştır:

Kızların isim sıralaması ve şiirler iki metinde de birbirinden farklı kaydedilmiştir. İbn Hişâm, ilâve olarak şiirleri meşhur kaynaklarda bulamadığını fakat İbn İshâk'ın râvisinin sika olmasından dolayı metnine aldığını belirtmiştir.

İki eserdeki isim sıralaması şöyledir:

İbn İshâk: Ümeyme, Ümmü Hâkim, Berra, Atike, Safiyye ve Erva.

İbn Hişâm: Safiyye, Berre, Atike, Ümmü Hâkim el-Beyda, Ümeyme ve Erva.

İbn İshâk'ın metninde yer alan şiirleri söyleyen Abdülmuttalib'in kızlarının isimleri, Ümeyme, Atike, Safiyye, Ümmü Hâkim, Berra, Erva olmak üzere sıralaması aynen koruyarak, İbn Hişâm'ın metnine aktarılmıştır.

Ancak İbn Hişâm'ın metninde şiirler, İbn İshâk'ın metninde ki gibi değil, karışık bir şekilde kızlarına atfedilmiştir. İki metindeki şiirler ya birbirini tutmamış ya da birinin söylediğini diğeri söylemiştir. Örneğin; İbn Hişâm'ın metnindeki şiirlerde çokça geçen Şeybe (Abdülmuttalib'in asıl adı) ismi İbn İshâk'ın metnindeki şiirlerin hiçbirinde yer almamıştır.

İbn Hişâm, İbn İshâk'ın tekrar ettiği, dedesinin vefatı esnasında Hz. Peygamber'in yaşının sekiz olduğu ve yine dedesine en çok ağlayanın da o olduğu dâir ifâdeler hariç, Abbas'ın sikâye görevi meselesinin anlatıldığı rivâyeti[171] "İbn İshâk dedi" diyerek metninde aynen aktarmıştır.

Abdülmuttalib'in Hz. Peygamber'i Ebû Tâlib'e emanet etmesine dâir rivâyette[172] iki konu yer almıştır:

Birinci konu: Harb b. Ümeyye'nin (Ümeyyeoğullarının atası, Ebû Süfyan'ın babası) Abdülmuttalib'in yerine geçmesi ve Harb'ın meziyetlerinin anlatılmasıdır ki; İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan Harb b. Ümeyye ile ilgili bu müsbet ifâdelerin, dönemini dikkate aldığımızda İbn Hişâm'ın metninde yer almamasını anlamakla beraber bir eksiklik olarak görmekteyiz.

---

[170] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 45-46; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 178.179.
[171] İbn İshâk, **Sîre**, s. 47; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 189.
[172] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 47-48; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 189-190.

İkinci konu: Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i babasından sonra himayesine alması ve bunun nedenine dâir rivâyettir. [173] Bu konu İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Ayrıca İbn İshâk'ın metninde Ebû Tâlib'in asıl adının Abdülmenaf olduğuna dâir bilgi İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm'ın metninde Ebû Tâlib ile Abdullah'ın analarının soy kütüğünü "İbn Hişâm dedi" diyerek ilâve olarak verilmiştir.

İbn İshâk'ın metninde, Abdullah'ın Ebû Tâlib'e oğlunu himaye etmesini vasiyet ettiğine dâir uzun bir şiiri yer almıştır. İbn Hişâm'ın metninde bu şiir yok olmakla beraber bir başka hikâye olan "İbn İshâk dedi" diyerek Ebû Tâlib'in yeğenini bir falcıya götürmesiyle ilgili bir rivâyeti aktarmıştır. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde bulunamamıştır.

1.7.7. Risâletten Önceki Hayatı

Hz. Peygamber'in Câhiliye Dönemi pisliklerinden korunması ve "emin" sıfatını almasına dâir rivâyet[174] İbn Hişâm'ın metninde "kavminin dini üzere olduğu halde" ifâdesi çıkarılmış olmakla beraber yer almıştır. İbn Hişâm'ın metnindeki bu ifâdenin çıkarılmış olmasının nedenleri üzerinde çalışma genelinde gerekli tespit ve yorumlar yapılmıştır. İbn Hişâm'ın metninde yer almayan ifâdenin, İbn İshâk'ın metninde yer alan siyâk ve sibâk bağlantısında problem söz konusu olmuştur. Aşağıda tespit edilen problemle ilgili bölümün orijinali verilmiştir.

İbn İshâk'ın metninde 54. paragraf:

حدثنا أحمد قال: نا يونس عن ابن إسحق قال: فشب رسول الله ﷺ يكلؤه الله ويحفظه ويحوطه من أقذار الجاهلية ومعائبـها لما يريد به من كرامته ورسالته، وهو على دين قومه، حتى بلغ أن كان رجلا أفضل قومه مروءة، وأحسنـهم خلقاً...

İbn Hişâm'ın metninde:

فشب رسول الله ﷺ ، والله تعالى يكلؤه ويحفظه ويحوطه من أقذار الجاهلية ، لما يريد به من كرامته ورسالته ، حتى بلغ أن كان رجلا ، وأفضل قومه مروءة ، وأحسنهم خلقا...

[173] Muhammed Hamidullah cetvelinde, sehven İbn Hişâm'ın eserinde yok demiştir.
[174] İbn İshâk, **Sîre**, s. 57; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 194.

İbn İshâk'ın metninde, Hz. Peygamber'in yukarıda da ifâde ettiğimiz üzere Câhiliye Dönemi pisliklerinden korunmuş olduğuna dair ifâdelerden sonra kavminin dini üzere olduğundan bahsedilmiştir. Daha sonra kavmi içinde üstün ahlaklı biri olduğuna vurgu yapılmıştır. Metin içinde altını da çizilen (وهو على دين قومه) ifâdenin öncesi ve sonrasına bakıldığında bu ifâdenin anlamı bozduğu kanaati oluşmuştur. Bu ifâdeyi geniş bir biçimde çalışma içinde, iki eserin bu ifâdeyle ilgili rivâyetleri topluca değerlendirilerek ele alınmıştır.[175] Mamâfih söz konusu değerlendirmeye havale ederek, metin içindeki bu anlam sıkıntısı şu şekilde tespit edilmiştir:

Bu ifâdede yer alan, İbn İshâk'ın metnini tercüme eden iki mütercimden Muhammed Hamidullah tercümesinde "din" kelimesi "idare" anlamında zorlama bir teville yer almıştır. Süheyl Zekkar tercümesinde ifâde aynen tercüme edilmiş. Muhakkiklerin metinleri aynı olduğu için, burda mütercimlerin farklı anlam verme problemi söz konusu olmuştur. Bu ifâdenin meâlen "kavminin dini üzere olduğu halde" olarak tercümesinin daha doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda da yukarıda ifâde edildiği gibi bâriz bir anlam kargaşası ortaya çıkmıştır. Hem korunmuş olduğu hemde atalarının dini üzere yaşadığının ifâde edilmesi bir tenâkuz oluşturmaktadır. Sadece eldeki metinleri değerlendirmek mecburiyetinde bile onun kavminin genel dini vecibelerine uymasının, ahlakıyla bir ilgisi kurulamamıştır. Belki de metinde de buna işaret edilmek istenmiştir. Fakat cümlelerin kurgusu açısından pekte başarılı olunamamıştır. İbn Hişâm'ın metninde ifâde çıkatılarak mesele tamamen ortadan kaldırılmıştır. Fakat daha önce de işaret edldiği gibi diğer nüshalar halen varlığını korumayı sürdürmektedir.

Hz. Peygamber'in arkadaşlarıyla oynarken gömleğini taş toplamak için açmasına dâir rivâyet,[176] İbn İshâk'ın metninde Hz. Peygamber'in dilinden anlatılırken bir adam diye bahsedilen kişi, İbn Hişâm'ın metninde kendisi görünmeyen ama sesi duyulan biri olarak aktarılmıştır. Yani gaybi âlemden biri anlamını düşündürecek şekilde tarif edilmiştir. Ayrıca hadis kaynaklarında bu olayın çocukluğunda değil, Ka'be'nin yeniden inşâsında meydana geldiğine dâir rivâyetler yer almıştır. İki rivâyetin arasını bulmak

[175] Bkz. ss. 49-51.
[176] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 57-58; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 194-195.

isteyenler bu olayın iki kere olduğuna dâir yorumlar yapmışlardır ki; bunun çok sağlıklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Metinler karşılaştırılacak olunduğunda yukarıda da ifâde edildiği gibi İbn İshâk'ın metninde kimliği belli olmayan bir insanın gelip, Hz. Peygamber'i uyardığı izlenimi doğmuştur. İbn Hişâm'ın metninde ise bu kişinin gayb âleminden bir kişi olduğu açıkça fark edilmiştir. Bu durum, metnin İbn İshâk'ın eserinde daha gerçekçi bir anlatıma sahip olduğunun düşünülmesine sebep olmuştur.

İraşlı Bir Adam'ın Ebû Cehil'le Ticari Anlaşmazlığı

İbn İshâk'ın metninde İraşlı bir kişiye dâir yer alan rivâyette kimliği bilinmese de şahsın "İraş'lı bir adam" diyerek tesmiye olunmasından dolayı Süheylî, Has'am kabilesinden olduğunu zikretmiştir.[177]

İbn Hişâm kelimeyi "İraşe" şeklinde de okumuştur. (قال ابن هشام : ويقال : إراشة)

> *Bu kişinin mensup olduğu Has'am kabilesi hakkında şunları nakledebiliriz. Kabileye adını veren Has'am'ın asıl adı Eftel olup şeceresi Has'am b. Enmâr b. Nizâr b. Mead b. Adnân'dır. Eftel, bir ittifak dolayısıyla kurban edilen hayvanın kanını ellerine ve vücuduna sürdüğü için Has'am lakabıyla anılmıştır. Has'am'ın babası Enmâr, kardeşi Mudar b. Nizâr'ın kuyusunu doldurduktan sonra Hicaz'dan Yemen'e kaçmış ve Kahtânî kabileleri arasına karışmıştır. Bundan dolayı bazı kaynaklar, Has'am ile kardeş kabile Becîle'nin şeceresini Enmâr b. Erâş (İrâş) b. Amr b. Gavs b. Nebt b. Mâlik el-Kehlânî şeklinde Kahtânîler'e mensup gösterirler.*[178]

Hz. Peygamber'in, Ebû Cehil'in evine gidip, ondan, borcunu ödemediği İraş'lı adamın parasını almasına dâir rivâyet[179] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

[177] Abdurrahman b. Abdullah es-Suheylī, er-Ravḍ'ul-Unf fi Tefsir'il Sîretü'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm, Cit: 2, 1971, ss. 133-134.
[178] Hüseyin Algül, "Has'am", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 16, İstanbul, 2012, ss. 281-282.
[179] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 176-177; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 29.

Ka'be'nin Yeniden Yapımı

Ka'be'nin yeniden yapımına dâir uzunca rivâyet[180] İbn Hişâm'ın metninde bazı küçük farklılıklarla yer almıştır. "İbn Hişâm dedi" diyerek metne ilâve edilen Ka'be'nin hazinesini çalan Düveyk'in (ya da Düveyl - دويل) elinin kesilerek cezalandırılmasına dâir rivâyet, İbn İshâk'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek Hz. Peygamber'in bu hadise esnasında otuz beş yaşında olduğu rivâyetiyle söze başlamasına rağmen bu bilgi İbn İshâk'ın metninin sonunda "Ficar savaşlarından on beş sene sonraydı." ifâdesiyle birlikte yer almıştır. Söz konusu ifâde ve Düveyk'in Ebû Leheb'in ana bir kardeşi olduğuna dâir bilgi İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Son olarak Hz. Peygamber'in akrabası olan Düveyk'in sınır dışı edilmesi ve Mekke çevresinde yaşaması İbn Hişâm eserine almamıştır. Daha sonraki anlatıda yer alan Ka'be'nin inşasında kullanılacak malzemenin nereden temin edildiğine dâir bilgi ve Ka'be'de yuva yapan yılan ve onu kapan kuşun hikâyesi aynen İbn Hişâm tarafından İbn İshâk'ın metninde nakledilmiştir. Metnin sonunda yer alan Ebû Vehb'in Ka'be'den bir taş alıp atması, taşın yerine dönmesi üzerine halka harcanacak para ile ilgili öğüt vermesi hatta bu adamın Velid b. Muğira'da olabileceğine dâir rivâyet aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde Düveyk isimli kişinin Hz. Peygamber'le kurulan akrabalık bağının İbn Hişâm'ın metninde yer almamasının, ya bu kişinin akrabalığının söz konusu olmadığı ya da yine İbn Hişâm'ın eserinde çok defa yaptığı gibi okuyucunun aklında olumsuz anlamlar oluşmasını önlemeye mâtuf olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kezâ İbn Hişâm'ın nesep bilgisi üzerine geniş bir malumâtı olduğu bilinen bir gerçektir.

İbn Hişâm, yukarıdaki rivâyetin bir benzerini "İbn İshâk dedi" diyerek, farklı isnâdla metnine aldığı taşı atıp nasihat eden kişinin Ebû Vehb olduğuna dâir rivâyeti[181] eserinde aynen aktarmıştır. İbn İshâk'ın rivâyetin devamında yer alan Ebû Vehb'in Hz. Peygamber'in dayısı olduğu (وأبو وهب خال رسول الله), çok cömert olduğuna dâir ifâdelerle, onu öven bir şiiri aynen İbn İshâk'ın metninden aktarmıştır. Fakat İbn

[180] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 83-84; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 204-211.
[181] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 84-85; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 206.

Hişâm'ın metninde bu kişi Hz. Peygamber'in dayısı değil, babasının dayısı (وأبو وهب_ خال أبي رسول) olduğu nakledilmiştir.

Velid b. Muğira'nın korkusuz davranarak Ka'be'yi yıkmaya başlaması, bu sırada da duâ etmesine dâir rivâyet[182] İbn Hişâm'ın eserinde aynen aktarılmıştır. Fakat burada duâsında ne dediğine dâir "İbn Hişâm dedi" diyerek ilâveten başka bir söz daha aktarılmıştır. İbn İshâk'ın metninde "engel olma" (قال: اللهم لا تردع) ifâdesi yer alırken, İbn Hişâm'ın metninde ise; "Korkma" ve başka bir rivâyete göre "sapmadık" (وهو يقول : اللهم لم ترع - قال ابن هشام : ويقال : لم نزغ - اللهم إنا لا نريد إلا الخير) anlamlarında iki ayrı söz nakletmiştir. Hadisenin kalanı İbn İshâk'ın metninde ki gibi aynen İbn Hişâm'ın metnine aktarılmıştır. Ka'be'nin temeline inildiğinde İbn İshâk'ın metninde (حجارة خضر كالأسنة) "Mızrak demirleri gibi yeşil taşlar vardı." ifâdesi yer almıştır.

İbn Hişâm'ın metninde ise (أفضوا إلى حجارة خضر كالأسنمة) "Deve sırtı gibi yeşil taşlar vardı." ifâdesi rivâyet edilmiştir.[183] İbn İshâk metnin sonuna "Bunların bir kısmını bazıları aldılar." diyerek bir rivâyet aktarmıştır ki, bu ifâdeyi de yine İbn Hişâm metnine almıştır.[184]

Yukarıdaki rivâyetin hilafına bazılarının bu taşları birbirinden ayırmak istemesi üzerine Mekke'nin sarsılmasına dâir rivâyet[185] "İbn İshâk dedi" diyerek İbn Hişâm'ın eserinde aynen aktarılmıştır.

Ka'be'nin temelinde bulunan Süryanice bir yazı ve içeriğinde yer alan; "ben Allah, Bekke'nin sahibiyim diyerek" başlayan Allah'ın gökleri ve yeri yaratması ve koruyacağına dâir rivâyet[186] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Yukarıdaki rivâyetin devamı olarak görünen kısa bir cümle olarak yer alan "Makamda bir kitabe buldular." ifâdesi yer almıştır. "Mukaddes Mekke rızkı üç yoldan

[182] İbn İshâk, **Sîre**, s. 85; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 207.
[183] "Esnime" **(أسنمة)**, "senam" **(سنام)** kelimesinin çoğuludur. "Senam", "hörgüç" demektir. "Esinne" (أسنَّة) kelimesi "sinan" **(سنان)** kelimesinin çoğuludur. "Sinan", "mizrak ucu" anlamına gelir.
[184] Ankara Üniversitesi, *İbn Hişâm Tercümesi'nde* bu metin sehven yer almamıştır. Orijinal arapça metinde bu ifade yer almıştır.
[185] İbn İshâk, **Sîre**, s. 85; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 208.
[186] İbn İshâk, **Sîre**, s. 86; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 208.

gelir. Dinden dönenlere helal değildir." şeklinde bir yazının yazılı olduğuna dâir rivâyet[187] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde bu rivâyetlerden önce yer alan konuyla ilgili bir başka rivâyeti İbn Hişâm metnine almamıştır. Bu rivâyetteki bazı ifâdeler diğer rivâyetlerle ayniliği olduğu tespit edilmiştir. İbn Hişâm'ın tekrara düşmemek amacıyla bu rivâyeti metnine almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu rivâyet çalışmadaki ilgili bölümde ele alınmıştır. İki eser açısından rivâyetlerin bütünlüğüne işaret amacıyla burada bu rivâyetin varlığından bahsetmek uygun bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in Hacerü'l-Esved Hakemliği

> *Hacerü'l-Esved terkibi Arapçada "siyah taş" anlamına gelir. Yerden 1,5 m. kadar yükseklikte bulunan, yaklaşık 30 cm. çapında ve yumurta biçimindeki bu taşın siyaha yakın koyu kırmızı renkte olması sebebiyle böyle adlandırıldığı anlaşılmaktadır.*
>
> *Kaynaklar, Hacerü'l-Esved'in Hz. İbrâhim tarafından Ka'be'nin inşası esnasında tavâfın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirildiği konusunda ittifak etmekle birlikte bu taşın menşei, tarihçesi ve mahiyeti hakkında, birçoğu zayıf isnatlara dayanan, bazıları aynı zamanda sembolik bir anlam taşıyan çeşitli rivâyetler nakledilmiştir. Bu rivâyetlerde umumiyetle Hacerülesved'in cennetten indirildiği, Nûh tûfanı sırasında Ebû Kubeys dağında korunduğu ve Hz. İbrâhim'in Ka'be'yi inşası esnasında oradan getirilerek yerine konulduğu ifâde edilmektedir.*[188]

Hacerü'l-Esved'in (الحجر الأسود) yerine konulmasındaki anlaşmazlık ve savaş vaziyeti alınmasına dâir rivâyet[189] aynen İbn Hişâm tarafından eserinde aktarılmıştır. İbn Hişâm kan yalayanlar (فسموا لعقة الدم) tabirini ilâve etmiştir. Söz konusu rivâyetin devamında İbn İshâk'ın metninde yer alan uzunca bir şiiri ise İbn Hişâm metnine almamıştır.

---

[187] İbn İshâk, **Sîre**, s. 86; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 208.
[188] Salim Öğüt, "Hacerülesved", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 14, İstanbul, 1996, ss. 433-435.
[189] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 86-87; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 209.

Hz. Peygamber'in hakem yapılması ve İbn İshâk'ın metninin elli dördüncü paragrafında da kısaca bahsi geçen "emin" lakabının anlatıldığı rivâyet[190] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İlk kez Ka'be'ye tavan yapılmasına dâir rivâyet[191] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Söz konusu rivâyetin devamında yer alan[192] yılanla ilgili Zübeyr b. Abdülmuttalib'in, son kısmı hariç uzunca bir şiiri ve Velid b. Muğira'ya ait kısa bir şiir İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn Hişâm ilâve olarak soyunmak tabirine başka bir açıklama daha vermiştir.

قال ابن هشام : ويروي :وليس على مساوينا ثياب

İbn Hişâm yine ilâve olarak konunun sonunda kısaca Ka'be'nin yüksekliği ile ona giydirilen örtüler hakkında bilgi vermiştir.

1.8. RİSÂLET [193]

1.8.1. Risâletin Önceden Haber Verilmesi

Ehl-i Kitap Haberleri

Ehl-i Kitab'ın Hz. Peygamber'in risâletinden haber vermelerine dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[194] İbn İshâk'ın metninde Yahudi ve Hristiyanların Ahmed ismiyle Hz. Peygamber'i kendi kitaplarından haber vermeleri ve bu konuda inzâl olunan dört âyet[195] nakledilmiştir. Fakat İbn Hişâm'ın metninde bu bahisler yer almamıştır.[196] Bu rivâyetlerden ayrı olarak Ehl-i Kitab'ın kendi kaynaklarından risâletin geleceğini okumaları, arap kâhinlerinin ise risâletin geleceği hakkında cinlerden haber

[190] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 87-88; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 210.
[191] İbn İshâk, **Sîre**, s. 89.
[192] İbn İshâk, **Sîre**, s. İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 210-211.
[193] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 53, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 115, 119, 120, 123, 124, 126, 139, 140, 147, 148, 153, 156, 166, 169, 170, 477. paragraflarında yer almıştır.
[194] İbn İshâk, **Sîre**, s. 60, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 217.
[195] Araf, 7/156, Saf, 61/6, Fetih, 48/29, Bakara, 2/89-90.
[196] Bu konuyla ilgili açıklamamız çalışmamızın 55. Sayfasında yer almıştır.

vermelerine dâir çeşitli kaynaklardan gelerek önceden verilen haberlerin yer aldığı uzunca bir rivâyet,[197] ise İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.

İbn Hişâm, Âsım'dan nakille çıkacak peygamber hakkında Yahudilerin haber vermesi ve bu konuyla ilgili inzâl olunan âyetin[198] yer aldığı rivâyeti,[199] İbn İshâk'ın metninden nakletmiştir.

İbn Hişâm metninde, bir Yahudinin Abdüleşhel'in toplantısına gelip Hz. Peygamber'in gelişini haber vermesine, bir zaman sonra da Hz. Peygamber'in ortaya çıkmasıyla bu Yahudiye durumu sormaları üzerine, onun risâletini inkâr etmesine dâir rivâyeti aynen İbn İshâk'ın metninden nakletmiştir. [200]

Benî Sehm'den Ğaytala adında bir kâhineyle ilgili rivâyet[201] bazı değişikliklerle İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde:

نا أحمد نا يونس عن ابن إسحق قال: حدثني بعض أهل العلم أن امرأة من بني سهم يقال لها العيطالجه كانت كاهنة في الجاهلية جاءها صاحبـها ليلة من الليالي فانقض تحتها فقال: إذن من أذن يوم عقر ونحر، فقالت قريش حين بلغها ذلك: ما يريد؟ ثم جاءها ليلة اخرى، فانقض تحتها فقال: شعوب ما لشعوب تصرع فيه كعب لجنوب، فلما بلغ ذلك قريشاً قالوا: ماذا يريد؟ إن هذا لأمر هو كائن، فانظروا ما هو، فما عرفوا حتى كانت واقعة بدر وأحد بالشعب، فعرفوا أنه كان الذي جاء به إلى صاحبته.

İbn Hişâm'ın metninde:

قال ابن إسحاق : وحدثني بعض أهل العلم : أن امرأة من بني سهم ، يقال لها الغيطلة ، كانت كاهنة في الجاهلية ، فلما جاءها صاحبها في ليلة من الليالي ، فانقض تحتها ، ثم قال : أدر ما أدر ، يوم عقر ونحر ؛ فقالت قريش حين بلغها ذلك : ما يريد ؟ ثم جاءها ليلة أخرى ، فانقض تحتها ، ثم قال : شعوب ما شعوب ، تُصرع فيه كعب لجنوب . فلما بلغ ذلك قريشا ، قالوا : ماذا يريد ، إن هذا لأمر هو كائن ، فانظروا ما هو ؟ فما عرفوه حتى كانت وقعة بدر واحد بالشعب ، فعرفوا أنه الذي كان جاء به إلى صاحبته .

[197] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 90-91; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 217-218.
[198] Bakara, 2/89.
[199] İbn İshâk, **Sîre**, s. 63, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 225.
[200] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 63-64, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 225-226.
[201] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 91-92, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 221-222.

Sehm oğullarından adı İbn İshâk'ın metnine göre, "Gaytalice" (العيطالجه), İbn Hişâm'ın metnine göre ise "Ğaytala" (الغيطلة) olan bir kadın kâhine bir gece rüyasında kendisine gaipten haber veren arkadaşı gelir ve onun dizinin dibine oturmuş ve şöyle demiştir:

Tablo 3: Ğaytala Rivâyeti Kelime Mukayesesi: (İzin Vermek, Anlamak)

Boğazlayıp kurban kestiği gün, izin veren izin verdi.	إذن من أذن يوم عقر ونحر	İbn İshâk
Boğazlanıp kurban kesilen günde, anlayacağın şeyi anla.	أدر ما أدر ، يوم عقر ونحر	İbn Hişâm

Kureyşliler bu sözün ne anlama geldiğini anlamaya çalışmıştır. Sonra o kâhinenin arkadaşı başka bir gece yine gelmiş, dizinin dibine çöküp şöyle demiştir:

Tablo 4: Ğaytala Rivâyeti Kelime Mukâyesesi: (Topluluk)

Topluluklar, ne topluluklar? Onda, topuk yanı devirir. Kulak boynuzu geçer.	شعوب ما لشعوب تصرع فيه كعب لجنوب	İbn İshâk
	شعوب ما شعوب تُصرع فيه كعب لجنوب	İbn Hişâm

Kureyşliler adamın dediklerini duyunca: "Ne demek istiyor?" diye üzerinde düşünmüşler ve bu haberin gerçekleşeceğine inanmşlardır. Fakat Bedir ve Uhud savaşı oluncaya kadar durumu anlayamamışlardır. Ancak o zaman, gelen habercinin kadın kâhineye söylediği şeylerin bunlara işaret ettiğini anlamışlardır.

Kadının ismi konusunda ve söylediği sözlerde farklılıklar söz konuş olmuştur. Ancak demek istenen şey aynıdır. İbn Hişâm'ın kadının biraz daha iyi tanınmasını sağladığı tespit edilmiştir.

İbn Hişâm rivâyetin sonunda Ğaytala'nın soyunu da ilâve etmiştir.

Yıldızların cinlere atılmasıyla ilgili Sakiflilerin soru sormaları ve aldıkları cevapla ilgili rivâyet[202] İbn Hişâm'ın metninde almıştır.

Hz. Peygamber'in kayan yıldızla alakalı açıklamasına dâir rivâyet, İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[203]

Bahîrâ (بحیرى)

"Ârâmî dilinde "seçilmiş" mânasına gelen behîrâ kelimesini unvan olarak alan bu rahibin asıl adı Sergius'tur. Kaynaklarda kendisinin Abdülkays kabilesine mensup olduğu zikredilmekte, Zührî'ye nisbet edilen bir rivâyette ise Teymâ Yahudilerinden olduğu ve sonradan Hıristiyanlığı kabul ettiği nakledilmektedir."[204]

İbn Hişâm, Rahip Bahîrâ olayına dâir rivâyeti[205] aynen İbn İshâk'ın metninden aktarmıştır. Fakat Ebû Tâlib'in Bahîrâ'nın sözleriyle ilgili uzun şiirini metnine almamıştır.

İbn Heyyebân

> *İbn Heyyebân, son peygamberin geleceği haberini kutsal metinlerden öğrenip Şam bölgesinden veya Kudüs'ten Medine'ye hicret eden bir Yahudi hahamdır. Rivâyetlere göre Ebû Umeyr künyeli İbn Heyyebân, Medineli Yahudilere sadece Hz. Peygamber'in gelişini müjdelemekle kalmamış, dinî açıdan örnek bir yaşantı ortaya koymuştur.*[206]

İbn Heyyebân'ın Medine'ye gelişi, yağmur duâsı olayı ve yine Hz. Peygamber'in risâletinin geleceğinden haber vermesi üzerine Hayber'de onun sözünü hatırlayanların Müslüman olmasına dâir rivâyet[207] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[208]

---

[202] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 92-93, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 219-220.
[203] İbn İshâk, **Sîre**, s. 93, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 220.
[204] Mustafa Fayda, "Bahîrâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, 1991 (güncelleme: 2019), ss. 486-487.
[205] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 53-57, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 191-195.
[206] Abdurrahman Demirci, İbn Heyyebân'ın Vasiyeti Ekseninde Arap Yarımadası'nda Son Peygamber Beklentisi, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 9, Nisan 2016, ss. 113-142.
[207] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 64-65, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 226-228.
[208] Ankara Üniversitesi'nin neşrettiği *İbn Hişâm Tercümesi'nde* yer alan "*İbn Heyyeban adında bir adam buraya gelip aramızda yerleşti. Tanrıya and içerim ki beş vakit namazı kılmayanlar arasında ondan iyisini görmemiştik*" ifadesi tercüme hatasıdır. Doğrusu "biz şimdiye kadar hiçbir adamı görmedik ki ondan üstün şekilde beş vakit namazı kılsın" olmalıdır.

Hasan b. Sâbit'in aktardığı, Ahmed'in yıldızının doğduğu rivâyeti[209] İbn Hişâm'ın metninde Hz. Peygamber'in doğumu bahsinde yer almıştır.[210] İbn Hişâm bu rivâyeti naklettikten sonra "İbn İshâk dedi" diyerek Hasan'ın, Hz. Peygamber'in yaşını bir başkasına sorup tam cevabını aldığına dâir bir rivâyeti aktarmıştır. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır.

Selman-ı Farisi (سلمان الفارسي)

"Asıl adı Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân, Bûzihşân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân iken müslümanolduktan sonra kendini Selmân İbnü'l-İslâm diye tanıtmış, Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk veya Selmân el-Hakîm diye de anılmıştır."[211]

İbn Hişâm, Selman-ı Farisi'nin müslüman oluşu ile ilgili uzunca rivâyeti[212] metnine almıştır.

Selman'ın borcunu ödemesi için Hz. Peygamber'in yardım etmesine dâir olan rivâyet[213] İbn İshâk'ın metninde altmış sekizinci paragrafta yer alan rivâyetin içinde de yer almıştır.

Bu metin de İbn İshâk'ın usûlünde olan farklı isnâdla gelen rivâyetlerin tekrar edilmesi yönteminin uygulanmasından dolayı bu paragrafta mükerreren yer almıştır.[214]

Selman'dan gelen bir diğer rivâyet olan, Selman'ın Ammuriye'de yanında kaldığı[215] adamla ilgili hadiseye dâir rivâyet[216] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm, Selman'ın Ammuriye'ye gitmesinin nedenini ve orada ki kişiyle görüşmesini eserinin farklı yerlerinde nakletmiştir. Bu iki metin İbn İshâk'ın rivâyetinde bir arada yer almıştır. İbn Hişâm'ın metninin sonunda, Selman'ın başından geçen bu

[209] İbn İshâk, **Sîre**, s. 63, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 168.
[210] Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde sehven İbn Hişâm'ın eserinde yok demiştir.
[211] İbrahim Hatipoğlu, Selman-ı Farisi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 36, İstanbul, 2009, ss. 441-443.
[212] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 66-70, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 228-234.
[213] İbn İshâk, **Sîre**, s. 71. İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 234-236.
[214] Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde sehven İbn Hişâm'ın eserinde yok demiştir. Bunun sebebi önceki rivâyetten yer verilmiş olduğundan kaynaklamakta olduğunu düşünüyoruz.
[215] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 231 ve 236.
[216] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 70-71, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 231, 236.

olayı Hz. Peygamber'e anlatması üzerine Hz. Peygamber'in "Sen Meryem oğlu Îsâ ile görüşmüşsün." demesine dâir rivâyet ise İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır.

1.8.2. Risâletten Önceki Durumu

> *İrhas, lügatta tespit etmek, kurmak mânâsına gelen (ر خ ص) kökünden türemiştir. Istılahta ise bir iddiaya bağlı olmaksızın peygamberlerde nübüvvet öncesi zuhur eden harikulade bir iştir. Bu harikanın gösteriliş gayesi peygamberliğin temelini tesis etmektir. Ehl-i Sünnet'e göre bu olay kendisi için zuhur eden zatın gelecekte peygamber olacağına işaret etmiştir. Peygamberlik öncesi, mesela Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması, ağaç ve taşların Hz. Peygamber'e selam vermesi ve bulutun kendisini gölgelemesi gibi harikuladeler irhas nev'inden birer olaydır.*[217]

İbn İshâk'ın metninde peygamberlik alameti olan rü'ya ve yalnızlığı sevmesine dâir aynı rivâyeti[218] iki paragrafta aynı senedle[219] yer almakla beraber, İbn Hişâm'ın metninde tekrar edilmeksizin aynen yer almıştır. İbn Hişâm'ın metninde bu rivâyet verilmeden önce bir âyet[220] nakledilmiştir. İbn İshâk'ın metninde bu âyete yer verilmemiştir.

1.8.3. Risâletin Başlangıcı

İlk vahyin zamanı, Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine'deki ikamet senelerinin ne kadar olduğuna dâir rivâyet[221] ve Ka'be'nin yapımı sırasında otuz beş yaşında olduğuna dâir olan ifâde[222] hariç İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.[223] Bu ifâde de Hacerü'l-Esved'in yerine konulması bahsinde, İbn Hişâm tarafından nakledildiğinden dolayı aslında bu rivâyetin İbn Hişâm'ın metninde tümüyle yer almadığı tespit edilmiştir. Fakat bu ifâde İbn Hişâm'ın metninde bulunduğu için, rivâyetin bu bölümde

---

[217] Osman Karadeniz, **İlim ve Din Açısından Mu'cize**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 59.
[218] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 100,156, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 239-240.
[219] Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninde 139. ve 156. paragraflarında yer almıştır.
[220] Âl-i İmran, 3/81.
[221] İbn İshâk, **Sîre**, s. 88.
[222] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 204.
[223] Muhammed Hamidullah cetvelinde tamamı İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.

ele alınması uygun bulunmuştur. İbn İshâk'ın metninde yüz on beşinci paragrafta yer alan ve müsned olmayan bu rivâyet, tekrar mahiyetinde ve müsned olarak Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden naklettiği yüz altmış üçüncü paragrafta da[224] yer almıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ilgili rivâyet ele alınmıştır.

İbn İshâk'ın metninde Hz. Peygamber'in Hira Dağı'nda inzivaya çekilmesi ve ilk vahyin gelişine dâir uzunca bir rivâyet[225] yer almıştır. İbn İshâk'ın söz konusu rivâyetinde birden fazla olarak konu yer almıştır. Tek bir isnâdla gelen bu metin irhasata dâir ifâdelerle başlayıp Varaka'nın Hz. Peygamber hakkında söylediği bazı sözler ve ardından Hz. Hatice'nin Cebrail'in gelişini sınamasına dâir rivâyet ile bitmiştir. İbn Hişâm'ın metninde bu rivâyet bazı farklılıklar söz konusu olsa da yer almıştır. Söz konusu rivâyetlerin iki eserdeki mukâyesesi şu şekildedir:

Hz. Peygamber'e taşların ve ağaçların selam vermesine dâir rivâyeti, Hira dağına çıkması ifâdesine kadar İbn Hişâm eserinde aynen aktarmıştır. Bu ifâdeden sonra İbn Hişâm eserinde "hira'da Cebrail'in ona gelip peygamberliği bildirmesi" anlatımıyla konuyu bağlamıştır. Fakat İbn İshâk'ın metninde, Hira'ya çıkması dâir cümlesinden itibâren "Orada ibadet ederdi." diye devam etmiştir. İbn İshâk'ın metninde bu ifâdeden sonra da hac zamanında Kureyşlilerin fakirleri yedirip içirme geleneğinden bahsedilmiştir. İlk vahyin nasıl geldiğine dâir rivâyet, İbn İshâk'ın metninde aktardığı şekilde ayrıntılı olarak İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm ilk vahiy meselesini de "İbn İshâk dedi" diyerek râvilerinden biri olan İbn Keysan aracılığıyla nakletmiştir. İbn İshâk'ın metninde yukarıda belirtildiği gibi yoksulu yediren Kureyşliler iken, İbn Hişâm'ın metninde ise Hz. Peygamber'in yedirip içirdiği şeklinde anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in Hira'da itikâfa girmesiyle ilgili olan, İbn Keysan isimli râviden "İbn İshâk dedi" diyerek İbn Hişâm'ın metninde aktarılan rivâyetle metinlerde aynilik tekrar başlamıştır. İbn Keysan rivâyeti İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. Ama bu rivâyet içindeki ifâdeler; mesela "ailesi ile birlikte" diye başlayan rivâyet, İbn İshâk'ın metninde İbn Keysan'dan başka bir râviden aktarılmak üzere yer almıştır. Şu da belirtilmelidir ki; Hz. Peygamber'in Hira'ya ailesiyle birlikte çıkması önemli bir rivâyettir. Çünkü genel

[224] İbn İshâk, **Sîre**, s. 114.
[225] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 100-103, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 249-255.

ve meşhur görüş, Hz. Peygamber'in Hira'ya yalnız başına gidip geldiğine dâirdir. Çünkü devamında Hz. Hatice'nin o esnada yanında olmadığı anlamına gelmesine neden olacak rivâyetler yer almıştır. Bu noktada "oku emri" anlatılırken İbn İshâk'ın metninde rivâyet üçüncü ağızdan İbn Hişâm'ın metninde ise, Hz. Peygamber'in dilinden yani birinci ağızdan aktarılmıştır. Hz. Peygamber'in uykusundan uyanması iki metinde de aynıdır. Bu ifâdeden sonra İbn Hişâm'ın metninde rivâyet değişikliğe uğramıştır. İbn İshâk'ın metninde, uykusundan uyandığında kendisini "Mecnun mu oldum?" diye kınadığından ve intihar etmek istediğinden, sonrasında ise Cibril'i görmesinden ve Cibril'in ona seslenerek, peygamber olduğunu söylemesinden bahsedilmiştir. Hz. Hatice'nin gönderdiği adamların, gelip onu bulması, Hz. Peygamber'in ise, onlarla dönmemesi ve akşama kadar Cibril'i seyredip, akşama dönünce, Hz. Hatice'nin ona "Neredeydin?" diye sorması aktarılmıştır.

İbn Hişâm'ın metninde intihar etmek istemesi, kendini şair veya mecnun sayarak "eb'ad"[226] olarak nitelemesi ifâdeleri yer almamıştır. Yine bir diğer rivâyette yer alan Hz. Hatice'yle konuşması aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Yine bir kısmı mükerrer rivâyet olan kendini "eb'ad" olarak niteleyip şair veya mecnun olarak suçlaması ve Hz. Hatice'nin onu överek teselli etmesi İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm, metninde birinci ağızdan "Başımdan geçenleri anlattım." diyerek rivâyeti devam ettirmiştir. Bundan sonra ise rivâyet İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır. Yine Varaka b. Nevfel'in, Hz. Peygamber'e söyledikleriyle biten rivâyet aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın metnindeki rivâyetleri aktarırken İbn Hişâm ilâve olarak lügat, râviler ve muhtelif bilgiler açısından konuyu oldukça genişletmiştir.

İbn İshâk'ın metninde mükerreren yer alan Hz. Peygamber'in, intihar etmek istemesi, kendini şair veya mecnun sayması ve kendini "eb'ad" olarak nitelemesine dâir ifâdeler yer almıştır. Onun hakkında olumsuz nitelendirmelerin yer aldığı bu ifâdeleri, İbn Hişâm metnine almayarak İbn İshâk'ın rivâyetleri üzerinde yine kendi anlayışına ve

[226] Bu ifadeden kasıt Hz. Peygamber'in şair veya mecnun olmaktan uzak olduğunu vurgulamaya yöneliktir.

usûlüne göre tasarrufta bulunmuştur. Kezâ bu rivâyetten İbn Hişâm'ın haberi olmaması mümkün görülmemiştir.

Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber hakkında Hz. Hatice'nin durumunu sorması üzerine, Hz. Peygamber'in risâletini müjdelemesine dâir rivâyet[227] metnin sonunda yer alan şiirle beraber İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.

Allah'ın daha önce gönderdiği peygamberler gibi Hz. Peygamber'i gönderdiğine ve Hz. Peygamber'in risâletine dâir rivâyet[228] İbn İshâk'ın metninin üçüncü bölümünün ilk rivâyeti olarak yer almıştır. Cenab-ı Allah'ın Hz. Peygamber'i rahmet olarak gönderdiği ve diğer peygamberler gibi kendisinden söz aldığından bahsettiği bu rivâyet, konu ile ilgili bir âyetle[229] beraber İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın rivâyetinin devamında Ka'be'nin imarından beş yıl sonra kırk yaşında peygamberliğin kendisine ulaştığını nakletmiştir. İbn Hişâm'ın metninde ise bu rivâyet yukarıda bahsettiğimiz rivâyetin başında yer almıştır. Söz konusu ifâdeyi metnin başına alarak konuya girişte bir düzenleme yaptığı görülmüştür. Yani rivâyet "Hz. Peygamber'in geleceğine dâir işaretler" bahsinden sonra ele alınmıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan Ka'be'nin yapımından beş yıl sonra peygamberliğin gelmesine dâir ifâde ise İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Söz konusu rivâyetten sonra İbn Hişâm'ın metninde; peygamber olarak gelmesi ve ilk vahiy olayı ve ardından gelişen olaylar aktarılmıştır. Bu rivâyetlerden sonra da İbn Hişâm'ın, "İbn İshâk dedi" diyerek aktardığı, Hz. Hatice'nin, "Gelirse dizime otur." diyerek Hz. Peygamber'e neyin geldiğini anlamak istediğinin anlatıldığı rivâyeti ele almıştır.[230] Ardından Kur'an-ı Kerim'in ilk inişinin ne zaman olduğuna dâir rivâyet ele alınmıştır. Bu rivâyetten sonra İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek vahyin bundan sonra sürekli olarak geldiğini, Hz. Peygamber'in ağır yükümlülük altında müşriklerden eziyet gördüğüne dâir rivâyeti aktarmıştır. Söz konusu rivâyet içinde yer alan Hz. Hatice'nin dizinde oturmasına dâir ibâre İbn İshâk metninde[231] yer almıştır.

---

[227] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 94-95, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 203-204.
[228] İbn İshâk, **Sîre**, s. 109, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 249.
[229] Âl-i İmran, 3/81.
[230] Bu rivâyetle ilgili ayrıntılar çalışmanın Hz. Hatice'nin Müslüman olması bahsinde detaylı olarak ele alınmıştır. Bkz. ss. 86.
[231] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 113-114, İbn Hişâm, **es-Sîre** Cilt: 1, s. 256.

Kur'an'ın indiği zamana dâir rivâyet,[232] ilgili âyetlerle[233] beraber aynen İbn Hişâm'ın metnine aktarılmıştır.[234] Söz konusu rivâyet bu son âyetin Bedir Savaşıyla ilgili olduğunu belirterek bitmiştir. İbn İshâk'ın metninde aynı paragraf içinde iki ayrı isnâdla gelerek yer alan Bedir savaşının tarihinin yer aldığı rivâyet[235] İbn Hişâm'ın metninin sonunda yer almıştır. Bu rivâyet ayrıca bir konu başlığı olarak bu bölümün sonuna alınmıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan risâletin ağır yükü ve Hz. Peygamber'in bu yüke dayanmasına dâir rivâyet[236] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.

Böylelikle İbn İshâk'ın metninde yer alan yüz kırk yedi, yüz kırk sekiz, yüz kırk dokuz ve yüz elli üçüncü rivâyetler İbn Hişâm'ın metninde bir konu başlığı altında toplanmıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan Yûnus b. Bükeyr'in başka râvilerden aktardığı yüz elli, yüz elli bir, yüz elli ikinci paragrafları rivâyetleri ve yine Sîre'de hem müsned hemde isnâdında İbn İshâk'ın da yer aldığı yüz elli dördüncü paragraftaki rivâyeti İbn Hişâm metnine almamıştır.

Bu rivâyetlerden sonra İbn İshâk'ın metninde yer alan Hz. Hatice'nin müslüman oluşuna dâir yüz elli beşinci paragraftaki rivâyet aynen İbn Hişâm tarafından yine konunun devamı olarak araya başka konu da almadan metnine aktarılmıştır. Bu rivâyet "İlk Müslümanlar" adı altında bir konu başlığı açılarak ele alınması uygun bulunmuştur.[237]

[232] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 109-110, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 256.
[233] Bakara, 2/185, Kadir, 97/1-5, Duhan, 44/1-3, Enfal, 8/41.
[234] Muhammed Hamidullah cetvelinde tamamı İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[235] İbn İshâk, **Sîre**, s. 110, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 256.
[236] İbn İshâk, **Sîre**, s. 111, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 256.
[237] Bkz: s. 79.

Vahyin Kesilmesi

Vahyin inkıtası ve Duhâ Sûresi'nin inzâl edilmesiyle ilgili rivâyet[238] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm ilâve olarak Duhâ Sûresi'nin tefsirini de yapmıştır.

1.8.4. Abdest ve Namaz

İbn İshâk'ın metninde Cebrail'in abdest ve namazı Hz. Peygamber'e öğretmesine dâir yer alan rivâyet[239] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Ancak İbn İshâk'ın metninde Cebrail'in abdest alması ve namaz kılması, ayrıntısıyla verilmekte iken, İbn Hişâm'ın metninde ayrıntılara yer verilmeden aktarılmıştır. İbn İshâk'ın rivâyetinin sonunda yer alan, namazları gizlice kıldıklarına dâir rivâyet ise yine İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.[240]

Hazarda ve seferde namaz

Sözlükte: "Evde oturma ve yolculuk ile barış ve savaş zamanı"[241] anlamlarına gelmektedir.

Hazarda ve seferdeki namazın kaç rekât olduğuna dâir rivâyet[242] abdest ve namaz meselesinin hemen başında olmak üzere İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan bu rivâyetin sonundaki Ömer b. Abdülaziz, Urve ve İbn İshâk arasındaki seferde namazı kısaltmaya (kasru's-salat) dâir tartışma ise İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[238] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 115-116, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 257-258.
[239] İbn İshâk, **Sîre**, s. 117, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 260-261.
[240] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde vardır demesine rağmen ifade ettiğimiz gibi İbn Hişâm'ın metninde yer almamaktadır.
[241] Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2012, s. 402.
[242] İbn İshâk, **Sîre**, s. 117, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 260.

Kıble'nin Değişimi

Sözlükte "yön, yönelinen cihet veya şey" anlamına gelen kıble, terim olarak Müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti, Ka'be'yi ifâde etmiştir. Ka'be'ye yönelmek ayrıca ezan, ikāmet (kāmet), cenazenin defni, hayvan kesimi, duâ gibi hususlarda da söz konusudur.[243]

Medine Döneminde Kudüs'ün ne kadar süreyle kıble olarak kaldığı hususuna gelince dokuz, on, on üç, on sekiz, on dokuz ay veya iki yıl gibi isnâdı zayıf rivâyetler bir tarafa bırakılırsa genel olarak hicretten on altı veya on yedi ay sonra kıblenin Ka'be'ye çevrildiği kabul edilmiştir. Bu süre içinde Hz. Peygamber Kudüs'e yönelerek namaz kılmakla birlikte ilgili âyette de, "Biz senin yüzünü gökyüzüne çevirdiğini biliyoruz. Şimdi seni hoşnut olacağın kıbleye döndüreceğiz" denilerek işaret edildiği üzere Ka'be'nin kıble yapılmasını arzulamakta ve bu hususta bir vahiy beklemekteydi. Bu arzunun, Yahudilerin, "O ve ashabı kıblelerinin neresi olduğunu bilmiyorlardı. Biz öğrettik" veya "O bize muhalefet ediyor, ama kıblemize uyuyor." şeklindeki sözlerinden duyduğu üzüntüden kaynaklandığı yahut Yahudilerin İslâm'a girmesinden ümidini kesmesi, Ka'be'nin Hz. İbrâhim'in kıblesi olması ve Arapları İslâm'a davet için daha uygun bulması sebebiyle bunu arzuladığı kaydedilmiştir. Âyetin devamında yer alan, "Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. Siz de -ey inananlar- nerede olursanız olun yüzlerinizi ona doğru çevirin" hükmü bu duâ ve beklentinin ilâhî irade tarafından onaylandığını ve kalıcı bir ilke olarak va'zedildiğini bildirmekte. Müteakip âyetler de Ehl-i kitap ile Müslümanların kıblelerinin kesin bir şekilde ayrıldığını vurgulayarak Ka'be'ye dönme hükmünü pekiştirmektedir.[244]

Yûnus b. Bükeyr'in eserinin son rivâyeti olan, kıblenin değişiminin hicretten on yedi ay sonra Recep ayında gerçekleştiğine dâir İbn İshâk isnâdlı müsned rivâyet[245] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır. Muhammed Hamidullah orijinal İbn İshâk nüshasında bu ifâdeden sonraki kelimelerin kısmen silik çıktığını belirterek, okunabilenleri rivâyetin sonuna eklemiştir. İbn Hişâm'ın metninde bu rivâyet araştırılarak tespit edilmiştir ki; bu silik kelimeler aynen yer almıştır. Konunun siyâkından ve Yahudi önderlerin isimlerinden de anlaşılmıştır ki; zaten kıble değişiminden dolayı Yahudilerin bir itirazı söz konusu olmuştur. Binâenaleyh silinmiş kelimeleri İbn Hişâm'ın metninden tamamlamakta hiçbir sakıncanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İbn Hişâm'ın metninde Yahudilerin itirazına verilen cevapla rivâyet

[243] Ahmet Güç, "Kıble", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 25, İstanbul, 2002, ss. 364-365.
[244] Ahmet Özel, "Kıble", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 25, İstanbul, 2002, ss. 365-369.
[245] İbn İshâk, **Sîre**, s. 279, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 198-199.

tamamlanmıştır. Bu rivâyetten başka İbn Hişâm metninde, müsned olmayan "İbn İshâk dedi" diyerek yer alan bir rivâyeti[246] kıblenin değişimi başlığını açarak Bedir Savaşı bahsinden hemen önce kısa bir rivâyet şeklinde eserine almıştır. Fakat bu rivâyet öncekiyle tenâkuz oluşturmaktadır. İbn Hişâm'ın eserinde genelde tenâkuz oluşturan İbn İshâk metinleri pek fazla yer almazken, bu rivâyet ayrı bir sayfada yer almıştır. Bu rivâyette, kıblenin değişiminin hicretten on sekiz ay sonra Şaban ayında gerçekleştiğini nakletmiştir.

İbn İshâk'ın metninde:

نا أحمد: نا يونس عن ابن إسحق قال حدثني محمد بن أبي محمد مولى زيد بن ثابت قال: ... أو عكرمة، -شك محمد بن أبي محمد- عن ابن عباس قال: صرفت القبلة عن الشام نحو الكعبة في رجب على رأس سبعة عشر شهرا من مهاجر رسول الله ﷺ الى المدينة ..... رسول الله ﷺ ..... عمرو، وكعب بن الأشرف ..... بن أبي ..... كعب بن الأشرف والربيع بن الربيع.

İbn Hişâm'ın metninde:

قال ابن إسحاق : ولما صرفت القبلة عن الشام إلى الكعبة ، وصُرفت في رجب على رأس سبعة عشر شهرا من مقدم رسول الله ﷺ المدينة ، أتى رسول الله ﷺ رفاعة بن قيس ، وقردم بن عمرو ، وكعب بن الأشرف ، ورافع بن أبي رافع ، والحجاج بن عمرو ، حليف كعب بن الأشرف ، والربيع بن الربيع بن أبي الحقيق ، وكنانة بن الربيع بن أبي الحقيق ، فقالوا : يا محمد ، ما ولاك عن قبلتك التي كنت عليها وأنت تزعم أنك على ملة إبراهيم ودينه ؟ ارجع إلى قبلتك التي كنت عليها نتبعك ونصدقك ، وإنما يريدون بذلك فتنته عن دينه.

İbn Hişâm'ın metninde yer alan ve tenâkuza sebep olan diğer İbn İshâk rivâyeti:

قال ابن إسحاق : ويقال : صُرفت القبلة في شعبان على رأس ثمانية عشر شهرا من مقدم رسول الله ﷺ المدينة.

Görüldüğü üzere İbn İshâk bu rivâyetin zayıflığına işaret için "denilir" kaydını düşmüştür.

[246] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 257.

1.9. İLK MÜSLÜMANLAR[247]

Bazı âlimler Hz. Peygamber'in bi'setini üç devreye ayırmaktadır:
a. Ferdî ve gizli davet.
b. Yakın akrabasından başlamak üzere yaptığı açık davet.
c. Medine'de başlayan ve bütün milletleri kapsayan davet.[248]

Gizli Davet

İbn İshâk'ın metninde Müslüman olanların listesi[249] Ebû Ubeyde ile başlayıp Süheyb ile bitmiştir. [250] Bu liste İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk liste bittikten sonra "Kadınlı erkekli insanlar gruplar halinde İslâm'a girdiler." demiştir. Bu durumun da Kureyşlilerin önde gelen müşriklerini kızdırdığını rivâyet etmiştir. Hemen ardından da uzunca bir liste halinde bu müşriklerin isimlerini nakletmiştir. İbn İshâk'ın metninde bu rivâyetten hemen sonra[251] Ebû Cehil'in düşmanlığı, gizli davetin süresi ve konuyla ilgili bazı âyetlerin[252] yer aldığı rivâyet[253] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn Hişâm'ın metninde, İbn İshâk'ın metninde olmayan ve söz konusu İbn İshâk'ın metninde yer alan listenin öncesindeki bir rivâyete yer verilmiştir. "İbn İshâk dedi" diyerek nakledilen bu rivâyetteki Müslüman olanların listesi Osman b. Ebû'l As ile başlayıp, Talha b. Ubeydullah ile bitmiştir. Ardından İbn İshâk'ın metninde yer alan Hz. Ebû Bekir'in tereddütsüz iman etmesine dâir ifâde ve ilâve olarak da bazı dil açıklamalarıyla biten bir rivâyet[254] yer almıştır. İbn Hişâm'ın metninde listedeki isimlerin soy kütükleri ve bu soylara dâir açıklamalar İbn İshâk'ın metninden daha

[247] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 155, 159, 160, 174, 178, 179, 187, 188, 212, 221, 222, 223, 226, 238, 323, 464. paragraflarında yer almıştır.
[248] Ahmet Lütfi Kazancı, "Bi'set", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 6, İstanbul, 1992, ss. 217-218.
[249] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 124-126, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 269-280.
[250] Bu rivâyet içinde satır arası bilgi olarak İbn Hişâm, "Aişe bint Ebû Bekir henüz küçük yaştaydı" ifadesini İbn İshâk'tan metnine aktarmıştır. Fil olayıyla ilgili olan ve Aişe'den gelen rivâyet ve evlenme yaşına dair yer alan rivâyetle tenâkuz oluşturduğunu düşünüyoruz.
[251] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadenin Ebû Cehil'le ilgili olan ifadeler haricindeki kısmını metinde bulduk.
[252] Hicr, 15/89 ve 15/94, Şuara, 26/214-215.
[253] İbn İshâk, **Sîre**, s. 126, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 280-281.
[254] İbn Hişâm, **es-Sîre,** İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 266-267.

ayrıntılıdır. İbn Hişâm, Ebû Cehil'in düşmanlığından bahsedilen rivâyeti metnine almamıştır. Liste bittikten sonra İbn İshâk'ın metninde bulunan "Gruplar halinde İslâm'a girdiler." ifâdesini, gizli davetin süresi ve konu ile ilgili bazı âyetlerin yer aldığı rivâyetle birleştirerek metninin sonuna eklemiştir. İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninde yer alan yukarıda yer verdiğimiz rivâyetin sonundaki, müşriklerin bu duruma kızdığına dâir rivâyeti ve bu müşriklerin isim listesini metnine almamıştır.

Açık Davet

İslâm kaynaklarında "gelme, varma, ulaşma", "birlikte gelip bir yere yerleşen cemâat" ve "bir yere özel olarak gönderilen heyet" anlamlarına gelen "vefd" (çoğulu vüfûd) kelimesi, hicretten sonra Hz. Peygamber ile görüşmek için gelmeye başlayan çoğu kabile veya şehir temsilcileri için kullanılmıştır. [255]

İbn Hişâm'ın eserinde:

وفد : قال الله تعالى : يوم نحشر المتقين إلى الرحمن وفدا ;قيل : الوفد الركبان المكرمون .الأصمعي :وفد فلان يفد وفادة إذا خرج إلى ملك أو أمير. ابن سيده :وفد عليه وإليه يفد وفدا ووفودا ووفادة وإفادة ، على البدل : قدم فهو وافد ; قال سيبويه :وسمعناهم ينشدون بيت ابن مقبل

"Bu gelen heyetlerin en yoğun olduğu hicretin dokuzuncu yılına "Senetü'l-vüfûd" veya "Âmü'l-vüfûd" (Heyetler Yılı) adı verilmiştir."[256]

Hz. Peygamber'in Mekke'ye gelen kabilelere İslâm'ı tebliğ etmesinin yer aldığı rivâyete[257] farklı cümlelerle aynı anlama gelecek şekilde İbn Hişâm, metninde yer vermiştir.

[255] İbn Manzur, **Lisânu'l-Arab**, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Cilt: 1-4, "vefd" maddesi, Dâru'l-Maarif, Kahire.
[256] İbn Hişâm, **es-Sîre ss.** 63-64.
[257] İbn İshâk, **Sîre**, s. 215, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 63-64.

Kinde Kabilesi

"Sürekli bir yerde oturmamasından dolayı Kahtânî ve Adnânî Arapları'nın bir karışımı kabul edilen Kinde'nin meşhur kolları arasında Amr b. Muâviye, Sekâsik, Tücîb, Vehb, Râiş, Beddâ ve Velîa sayılabilir. "[258]

Kelb Kabilesi

> *Kabilenin nesebi Kelb b. Vebere b. Tağlib b. Hulvân b. İmrân b. Halef b. Hâfî b. Kudâa vasıtasıyla Kahtân'a ulaşır. Aslen Yemen menşeli olan Kelbliler Suriye bölgesinde Dûmetülcendel, Tedmür, Sava ve Semâve civarında oturuyorlardı. Kabilenin başlıca kolları Benî Adî, Benî Züheyr, Benî Uleym, Benî Cenâb b. Hubel, Benî Abdullah ve Benî Ureyne'dir.* [259]

Hz. Peygamber'in Kinde kabilesine ve Kelb kabilesinden Benî Abdullah'a İslâm'ı tebliğ etmesinin yer aldığı rivâyet[260] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır. Fakat Kinde kabilesinin reisinin adı İbn İshâk'ın metninde "Felih" (فليح) olarak yer alırken, İbn Hişâm'ın metninde ise "Mülih" (مُليح) olarak yer almıştır. İbn İshâk'ın Kinde kabilesinin Hz. Peygamber'e kötü sözler söylediklerini aktardığı rivâyet, İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn Hişâm'ın İbn İshâk rivâyetlerini eserine alırken takip ettiği yöntem göz önüne alındığında, bu ifâdelerin Kinde kabilesinin Hz. Peygamber'le akrabalık bağı kurma girişimi ve Hz. Ali Dönemi siyasi hareketlerindeki rollerinden vb. dolayı, Abbasiler Döneminde te'lif edilen İbn Hişâm'ın metninde, söz konusu rivâyetin yer almamasını bir eksiklik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İki eserin rivâyetleri karşılaştırılırken yukarıda açıklanan yönde bir kanı oluşnasına rağmen şu nokta da gözardı edilmemiştir: Belki de bu tür rivâyetler İbn Hişâm'a ulaşmamış veya sonraki müstensihler tarafından esere müdâhale edilmiştir.

---

[258] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Kinde", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 26, İstanbul, 2002, ss. 37-38.
[259] Nadir Özkuyumcu, "Kelb", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 25, İstanbul, 2002, ss. 203-204.
[260] İbn İshâk, **Sîre**, s. 215, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 65.

Kur'an'ın Açıktan Okunması

- Ka'be'de açıktan ilk Kur'an okuyan kimse ve olayın nasıl olduğuna dâir rivâyet[261] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.[262]
- Hz. Peygamber'e, Kur'an-ı Kerim'i okurken sesini ayarlamasına dâir âyetle[263] yapılan ikâza dâir rivâyet[264] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Hz. Hatice bint Hüveylid

İlk inananın Hz. Hatice olduğuna ve onun Hz. Peygamber'e olan desteğine dâir rivâyet[265] İbn Hişâm'ın eserinde aynen yer almıştır.

Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelmesi esnasında ne olduğuna dâir bir sınama gerçekleştirmesine dâir rivâyet[266] yukarıda ilk vahiy başlığı altında ele alınan konu içinde vurgulandığı gibi, İbn Hişâm ilk vahiy sürecine dâir rivâyetleri bir başlık altında toplayarak eserinde yer vermiştir. Hz. Hatice'nin Cebrail'in gelişini sınaması hadisesi içinde birbirinden farklı olan iki ifâde yer almıştır. İbn Hişâm, bu rivâyetlerin ikisine de metninde yer vermiştir. Ancak asıl kurgusunda, İbn İshâk'ın metninin yüz elli dokuzuncu paragrafında yer alan sınamayı aynen anlatırken yer verdiği (فألقت خمارها) "Örtüsünü çıkarıp attı." ifâdesini kullanmıştır. Fakat İbn Hişâm metnin sonunda ayrı bir paragraf açarak, İbn İshâk'ın metninin yüz altmışıncı paragrafında yer alan (أدخلت رسول الله بينها وبين درعها) "Allah Resulü'nü elbisesinin içine alınca…" ifâdesinin bulunduğu kısa rivâyeti[267] önceki rivâyetle aynı olan isnâd zincirini de zikrederek metnine almıştır.[268]

---

[261] İbn İshâk, **Sîre**, s. 166, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 236.
[262] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[263] İsra, 17/110.
[264] İbn İshâk, **Sîre**, s. 186, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 235.
[265] İbn İshâk, **Sîre**, s. 112, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 257.
[266] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 113-114, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 256.
[267] İbn İshâk, **Sîre**, s. 114.
[268] Muhammed Hamidullah cetvelinde sehven, İbn Hişâm'ın eserinde yok derken tahkîkinin sayfa dipnotunda var demektedir.

Hz. Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe

Hz. Ebû Bekir'in müslümanlığını açıklaması ve insanları İslâm'a teşvik etmesine dâir rivâyet[269] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm bu rivâyetten önce ilâve olarak onun soyunu açıklamıştır. Akabinde "İbn İshâk dedi" diyerek Müslüman olmasından bahsetmiştir. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. Ardından onun Kureyş içindeki yeri ve öneminden bahsetmiştir. Hz. Ebû Bekir'in başkalarının hilafına, risâleti tereddüt etmeden kabul etmesinin anlatıldığı rivâyet[270] ve Hz. Peygamber tarafından övülmesine dâir bahis İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[271]

İbn İshâk metninde, Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Ali ve Zeyd'in müslümanlıklarını açıklamalarına dâir rivâyetin hemen sonrasında, Hz. Ebû Bekir'in meziyet ve şahsiyetinden bahsetmiştir. Yine onun İslâm'a davet etmesi üzerine Müslüman olan beş kişinin adını vermiştir. İbn Hişâm'ın metninde ise meziyet ve şahsiyetinden bahsettikten sonra İbn İshâk'ın metninde ki Müslüman olanların isimlerini aynen nakletmiş,[272] başka ravilerden de ilâve yapmıştır. "İbn İshâk dedi" diyerek, ilk önce Müslüman olan beş değil sekiz kişiden bahsetmiştir.

İbn Hişâm'ın metninde yukarıdaki konulardan ayrı bir yerde Habeşistan'dan dönenler ile boykot sahifesiyle alakalı bahis arasında zikredilen, İbn Düğünne'nin Hz. Ebû Bekir'i himayesi ve bu çerçevedeki rivâyet[273] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde (وكانوا إذا عقدوا فنخ) ifâdesiyle, bir anlaşma türünden bahsedilmiştir. Bu ifâde İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Muhammed Hamidullah bu ifâdenin problemli olduğunu belirtmektedir. İbn Hişâm, Ehabiş'in (الأحابيش) kim olduğuna dâir açtığı bahsi "İbn İshâk dedi" diyerek metnine almıştır. İbn İshâk'ın metninde bu rivâyeti bulunamamıştır.

[269] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 120-121, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 268-269.
[270] İbn İshâk, **Sîre**, s. 120, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 269.
[271] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[272] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 124-126, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 269-280.
[273] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 218-219, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 11-13.

Ehâbîş kelimesi Arapçada "çeşitli kavimlere mensup insan topluluğu" anlamına gelen uhbûş veya uhbûşenin çoğuludur. Mekke'nin kuzey ve güney bölgelerinde yaşayan Hâris b. Abdümenât b. Kinâne, Adel, Dîş, Düil, Hevn b. Huzeyme'den Kare, Huzâa'dan Benî Mustalik ve Hayâ kabilelerine Ehâbîş adı verilmiştir. Bazı kaynaklarda, Kureyşlilerle Mekke yakınlarındaki Hubşî dağı eteklerinde anlaşma yapmış olduklarından bu kabilelere Ehâbîş denildiği rivâyet edilmektedir.[274]

Hz. Ebû Bekir'e babası Ebû Kuhâfe'nin köle azad etmedeki tavsiyesi ve Hz. Ebû Bekir'in ona verdiği cevabı ile bu durum hakkında inzâl edilen âyetin[275] nakledildiği rivâyet[276] ise İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Hz. Ömer b. Hattâb

Hz. Ömer'in müslüman olduğu zamanın tespitine dâir rivâyet[277] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[278] Hz. Ömer'in Müslüman olmasına dâir rivâyetler birden fazla olarak metinlerde yer almıştır. Hz. Ömer'in Habeşistan'a doğru yola çıkanlarla yaptığı konuşmalara dâir rivâyet[279] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Bir başka rivâyet olan Hz. Ömer'in Müslüman olmasına dâir uzunca rivâyet[280] ise bazı farklılıklarla İbn Hişâm tarafından eserine aktarılmıştır. Bu farklılıklardan önemli olanı ise; İbn İshâk'ın metninin sonunda belirtilen, o esnada evde bulunanların sayısı hakkında;
(وأربعون رجلاً واحدى عشرة امرأة) ifâdesini kullanılarak evde[281] bulunan kişi cinsiyeti ve sayısı daha net ifâde edilirken, İbn Hişâm'ın eserinde metnin başında yer alan
(وهم قريب من أربعين ما بين رجال ونساء) ifâdesiyle kadınlı erkekli toplam rakam vermek sûretiyle muğlak olarak ifâde edilmiştir.

---

[274] Mehmet Ali Kapar, "Ehabiş", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 10, İstanbul, 1994, ss. 496-497.
[275] Leyl, 92/5-21.
[276] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 171-172, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 341.
[277] İbn İshâk, **Sîre**, s. 160, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 366.
[278] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[279] İbn İshâk, **Sîre**, s. 160, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 367.
[280] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 160-163, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 367-371.
[281] Bu konuyla ilgili rivâyetlerin yer aldığı İslâm kaynaklarında kısaca menzil yani ev diyerek bahsi geçen yerin Daru'l Erkam (Erkam'ın evi) kastedilmektedir. Yoksa iki metinde de açıka bu evin Erkam b. Erkam'ın evi olduğuna daie bir ifade yer almamaktadır.

Muhammed Hamidullah'a göre Hz. Peygamber, Erkam b. Erkam'ın evinde kadın ve erkek karışık olarak Müslümanlarla bir araya gelir ve onlara gerekli eğitim ve öğretimi yapmıştır.

İbn İshâk rivâyetinde açıkça, evin kime ait olduğu belirtilmese de belirli bir ev olarak herkesçe malum olduğu meşhur anlayış üzere "Evde (Darü'l-Erkam'da) kırk erkek, on bir kadın bulunuyordu." demesine rağmen, İbn Hişâm metninde, Müslümanların sayısını kadın ve erkek yaklaşık kırk kişi diyerek ifâde etmiştir. Bu farklılığın nedeninin sorgulanması adına şu soru önemlidir: İki dönemin kadın anlayışı ya da başka bir sebeple mi ortaya çıkmıştır?

İbn Hişâm rivâyetinin devamında, ayrıca Hz. Ömer'i sûikast yapmaya Kureyşlilerin önde gelenlerinin azmettirdiğini rivâyet etmiştir. Bunlardan başka da metinler arasında bazı farklılıklar söz konusu olmuştur. Örneğin Hamza'nın Hz. Ömer hakkında söyledikleri İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. Hz. Ömer'in müslüman olduğunu açıklaması üzerine Kureyşlilerle kavga etmesi olayının anlatıldığı rivâyet[282] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm "İbn İshâk dedi" diyerek bir başka rivâyeti daha metnine eklemiştir. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm'ın metninde konunun sonunda ayrıca birinde "İbn İshâk dedi" kaydını düşerek iki ayrı rivâyete yer verilmiştir. Bu rivâyetler de İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. Çalışmanın yöntemi gereği İbn İshâk'ın metninde yer almamasından dolayı bu rivâyetlerin neler olduğunu belirtmeye gerek görülmemiştir. Araştımacılar isterlerse konuyla ilgili dipnotta verilen sayfalara müracaat ederek konu hakkında detaylı bilgi edinebilecekleri düşünülmüştür.

Hz. Ali b. Ebû Tâlib

Hz. Ali'nin on yaşında müslüman olduğuna dâir rivâyet[283] aynen İbn Hişâm'ın metninin konu ile ilgili bölümünün başında yer almıştır.[284] İbn Hişâm'ın Hz. Ali'nin

[282] İbn İshâk, **Sîre**, s. 164, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 373-375.
[283] İbn İshâk, **Sîre**, s. 118, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 262.
[284] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.

Müslüman olmasına dâir metnine aldığı hikâye, İbn İshâk'ın metninde, Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan aldığı bir rivâyet olarak, İbn Hişâm'ın metninde oldukça farklılaştığından çalışmanın ikinci bölümünde söz konusu rivâyet yer almıştır.[285]

Hamza b. Abdülmuttalib

Hamza'nın Müslüman olmasının anlatıldığı rivâyet[286] İbn Hişâm tarafından aynen metnine alınmıştır. Söz konusu rivâyetin sonunda Hamza'nın Ebû Cehil için söylediği şiir ise İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

1.10. MÜSLÜMANLARIN GÖRDÜĞÜ EZİYETLER[287]

Risâletin ilk döneminde güçsüz durumda olan Hz. Peygamber ve ashabı Kureyşlilerden ciddi eziyetler görmüştür. İki eserde de yer alan bu eziyetler araştırmada bir başlık altında iki bölüm halinde ele alınmıştır.

1.10.1. Hz. Peygamber'in Gördüğü Eziyetler

Araştırmada bu metinler ele alınırken, Ashab-ı Kirâm'ın gördüğü eziyetleri ve maruz kaldıkları boykotu ayrı bir başlık altında ele alarak İbn İshâk'ın ve İbn Hişâm'ın düzeninde olduğu sıralamadan ayırmak, konuların anlaşılması açısından daha uygun bulunmuştur. Bu konu başlığı altında İbn İshâk'ın sıralamasına göre rivâyetler verilse de İbn Hişâm'ın düzenlemeleri de zikredilmiştir.

İbn İshâk'ın eserinde yer alan oldukça uzun bir metin olan Müslümanların çektikleri eziyetlere dâir rivâyetin ilk bölümünde[288] İslâm'da ilk akan kana dâir rivâyet

[285] Bkz. s. 124.
[286] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 151-152, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 311-312.
[287] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 194, 196, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 208, 209, 210, 232, 233, 234, 239, 242, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 268, 269, 308, 309, 324, 325, 328, 417, 418, 423. paragraflarında yer almıştır.
[288] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 128-129, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 281-282.

İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[289] İbn İshâk'ın metninde bu olayın yer aldığı rivâyetten hemen sonra Ebû Tâlib'in, Hz. Peygamber'i himaye etmeye devam etmesi üzerine Kureyşlilerin önde gelen müşriklerinin bir araya gelip bir heyet oluşturarak Ebû Tâlib'le bir toplantı yapmaları ile heyetin kimlerden oluştuğuna dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan Kureyşlilerin önde gelen müşriklerinin şikâyetleri üzerine Ebû Tâlib'in onları yumuşaklıkla başından savdığına dâir rivâyette İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Bu noktada İbn Hişâm'ın metninde ikinci defa müşriklerin Ebû Tâlib'e gelip, bu defa onu tehdit etmelerine dâir bir rivâyet aktarılmıştır. Bu tehdit üzerine de Ebû Tâlib Hz. Peygamber'le görüşmüştür. Hz. Peygamber bu görüşmedeki meşhur ifâdeleri olan "Güneşi sağ elime ayı sol elime koysalar bu davadan dönmem." karşılığını vermiştir. Bu söz üzerine de Ebû Tâlib himayeye devam etmiştir. Bu rivâyetler çalışmanın içinde İbn İshâk'ın düzeni içinde aşağıda yer verilmiştir.

İbn İshâk'ın metninde yer alan rivâyette Hz. Peygamber dâvete devam etmiştir. Bunun üzerine müşrikler baskı ve şiddete başvurmuşlardır. Ebû Tâlib ise Hz. Peygamber'i onlara karşı himaye etmiştir. Söz konusu rivâyetin devamında Ebû Tâlib kavminin desteğini alınca müşriklere karşı savaş açmıştır. Ebû Leheb bu durum karşısında müşriklerin yanında olmuştur. Bundan sonra İbn İshâk'ın metninde yer alan Ebû Leheb'in şiiri ve peşi sıra Ebû Tâlib'e ait olan, Hz. Peygamber'i ve kavmini öven şiirler İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Kureyşli müşriklerin o dönemdeki en yaşlılarından ve sözü dinlenilenlerinden biri olan Velid b. Muğira'nın önderliğinde Kureyşlilerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber için söyledikleri ile Velid b. Muğira hakkında inzâl edilen âyetlere[290] dâir rivâyet[291] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninin iki yüz elli altıncı paragrafında Velid b. Muğira yerine Nadr b. Haris'e nispet edilmiştir.[292] Söz konusu rivâyetin sonunda bulunan, hac mevsiminde aleyhte yapılan

[289] Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, çev. Mehmet Yazgan, Beyan, İstanbul 2013, s. 93-94.
[290] Müddessir, 74/11-26, Hicr, 15/91-92.
[291] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 131-132, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 288-291.
[292] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 181-182.

propaganda faaliyetleri sayesinde Arap yarımadasında İslâm'ın yayılmaya başladığına dâir ifâdeler de İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.

Kureyşlilerin önde gelen müşriklerinin Ebû Tâlib'e gelip, evlatlık teklifinde bulunmaları ve karşılığında Ebû Tâlib'in söylediği şiire dâir rivâyeti[293] İbn Hişâm metnine almıştır. İbn Hişâm'a göre müşriklerin heyeti bu teklifi üçüncü defa Ebû Tâlib'e geldiğinde yapmıştır.

Heyetin Ebû Tâlib'e gelerek onu tehdit etmesine dâir rivâyet[294] yine İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Heyetin Ebû Tâlib'e bu gelişleri İbn Hişâm'ın metninde ikinci gelişleri olarak kaydedilmiştir.

Bu rivâyetin senedinin olmamasının, Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk metninde alışılmamış bir durum olmasına rağmen, Muhammed Hamidullah'ın paragraf tasnifi sisteminden kaynaklanan bir durum olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı, burda yine tekrar eden senedin rivâyetin başında yer almaması sorunu Ebû Tâlib'e yapılan evlatlık teklifine dâir rivâyetle bağlantılı olduğundan ve "sonra" diye paragrafa başlanıldığından dolayı aynı isnâd zincirine ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın kalan kısmında da görüleceği üzere aynı yöntemle rivâyetler tasnif edilip ele alınmıştır.

Kureyş'in Ebû Tâlib'e gelerek onu tehdit etmesinden sonra yukarıda da ele alınan Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i ikna etmeye çalışması ve karşılığında Hz. Peygamber'in söylediği "Güneşi sağ elime ayı sol elime verseler bu davadan vazgeçmem." ifâdelerinin yer aldığı sözler ve Ebû Tâlib'in tavrının anlatıldığı rivâyet[295] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Metin içinde ki düzeni göstermek için burda tekrar edilmiştir.

Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i savunmaya ve ona yardım etmeye kesin karar verdiğine dâir rivâyet aynen olmasa da anlamca birbirine yakın ifâdelerle[296] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Bu ifâdelerin devamında yer alan Ebû Tâlib'e ait kasidenin başında yer alan mısralar[297] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Kasidenin

[293] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 133-134; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 285-286.
[294] İbn İshâk, **Sîre**, s. 135; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 284.
[295] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 135-136; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 284-285.
[296] İbn İshâk, **Sîre**, s. 136; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 291.
[297] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 136-137.

"İsâf ve Nâile arasında, sellerin taştığı yerde…" mısrasından sonraki kalan kısmı ve bir mısradaki kılıç kelimesini kültür anlamında farklı kaydedilmesi haricinde İbn Hişâm'ın metninde, kasidenin devamı olarak yer almıştır. Kasidenin sonunda İbn Hişâm, "Bazı şiirden anlayan kimseler ise bunların çoğunun, Ebû Tâlib'e ait olduğunu kabul etmiyor." demiştir. Kasideye neden olan sözler olarak İbn İshâk'ın metninde yer alan rivâyeti[298] İbn Hişâm metnine almamıştır.

Kureyşlilerin önde gelenlerinden üç müşriğin[299] Hz. Peygamber'in okuduğu Kuran'ı Kerim'i dinleyip, bu durumu kendi aralarında istişare etmelerine dâir rivâyet[300] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Hz. Peygamber'in müşriklerle toplantısına, yaptıkları uzun münâkaşalarına ve Ebû Cehil'in sûikast girişimine dâir rivâyet[301] ile bu sûikast girişimi esnasından Ebû Cehil'e görünenin aslında Cibril olduğuna dâir hadisin yer aldığı rivâyet[302] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan "Resulullah'ın Kureyşlilerden gördüğü en büyük işkence neydi?" sorusuna verilen uzunca cevabın yer aldığı rivâyet[303] İbn Hişâm'ın metninde Velid b. Muğira'nın Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber için söylediklerinden sonra yer almıştır.

Ebû Tâlib'in aracılığıyla Kureyşlilerin önde gelenleri ile Hz. Peygamber arasında vukû bulan müzakerenin yer aldığı rivâyet[304] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Fakat bu olay İbn İshâk'ın metninde Ebû Tâlib'in vefatı zamanında vukû bulmuştur. Yine İbn Hişâm'ın metninde de İbn İshâk'ın metnine uygun olarak aynı konu başlığı altında yer almıştır. Yani bu rivâyet yukarıda yer alan risâletin başındaki olay örgüsü içinde yer almamıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan konu ile ilgili son bölümde yer alan

[298] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 136-137.
[299] Bu üç müşriğin isimleri; Ebû Cehil, Ebû Süfyan, Ahnes b. Şerik'tir. Bkz: İbn İshâk, **Sîre**, s. 169-170.
[300] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 169-170; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 337-338.
[301] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 178-181; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 315-320.
[302] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 181; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 320.
[303] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 212-213; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 309-310.
[304] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 220-221; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 58-59.

müşriklerin söyledikleri sözlerin âyet[305] olarak yer aldığı ifâdeler İbn Hişâm'ın metninde âyette yer aldığından bahsetmeden kısaltılmış sözler olarak yer almıştır.

Nadr b. Haris (النضر بن الحارث)

> *Nadr b. Hâris b. Alkame b. Kelede el-Kureşî (2/624) Kureyş'in zenginlerinden olup ticaret için Hîre'ye ve İran'a giderdi. Bu seyahatleri sırasında Fars sanat ve kültürüyle ilgilenerek ud çalmayı ve şarkı söylemeyi öğrenmiş, oralardan Mekke'ye şarkıcı câriyeler getirmişti. Bazı araştırmacılar onu Sakīf kabilesine mensup Tâifli tabip Hâris b. Kelede'nin oğlu olarak gösterirlerse de bu doğru değildir.*[306]

İbn İshâk, Ebû Cehil'in, Hz. Peygamber'e sûikast yapmak istemesi üzerine başına gelen hadiseyi anlatmasından sonra Nadr b. Haris'le ilgili rivâyete başlamıştır. Nadr'ın, İbn İshâk'ın metninde başka bir rivâyette Velid b. Muğira'ya isnâd edilen, Hz. Peygamber'in getirdiği vahiyden dolayı durumunun ne olduğuna dâir ifâdeleriyle beraber ondan daha iyi bir anlatıcı olduğunu iddia ettiği rivâyet[307] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde bir başka rivâyette bu söz Velid b. Muğira'ya nisbet edilmiştir.[308] İbn Hişâm, eserinde İbn İshâk'ın metnindeki iki rivâyetten bu sözün Nadr'a ait olduğuna dâir rivâyeti tercih etmiştir.

Bu rivâyette Yûnus b. Bükeyr isnâd kullanmamıştır. Yani rivâyetin kimden geldiğini belirtmemiştir. Genelde bu durumlarda rivâyeti bir önceki rivâyetin isnâdına bağlamak mâkul görülmüştür. Ayrıca bu rivâyet İbn Hişâm'ın metninde "İbn İshâk dedi" diyerek bulunduğu için bu bölüme koymak tercih edilmiştir.

Nadr b. Haris hakkında sekiz âyetin[309] inzâl edildiğini ve Nadr ve İbn Ebû Muayt'ın Yahudilerden akıl almasına ve bu aldıkları akılla Hz. Peygamber'e sorular

---

[305] Sad, 38/6-8.
[306] İrfan Aycan, "Nadr b. Haris", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 32, İstanbul, 2006, ss. 280-281.
[307] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 181-182; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 320-321.
[308] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 181-182.
[309] En'am, 6/25, Enfal, 8/31, Nahl, 16/24, Mü'minun, 23/83, Furkan, 25/5, Neml, 27/68, Ahkaf, 46/1-7, Kalem, 68/15, Mutaffifin, 83/13.

sormaları üzerine inzâl edilen âyetlerle[310] verilen cevaplara dâir uzunca rivâyet[311] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[312] Bu sekiz âyet İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. İbn İshâk sadece, "Sekiz âyet geldi." demiştir. İbn Hişâm'ın metninde ise bu sekiz âyette yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan Yahudi bilginlerinin öğretmesiyle Hz. Peygamber'e sorulan sorulardan biri olan, onun risâletiyle ilgili soruya cevap niteliğindeki Kehf Sûresi'nin âyetlerinin[313] nakledildiği rivâyet[314] İbn Hişâm'ın eserinde yer almıştır.[315] İbn Hişâm'ın metninde bu âyetlerle beraber toplam sekiz âyet nakledilmiştir. Bu âyetlerin Nadr hakkında inzâl edildiğini yukarıda İbn İshâk'ın naklettiği belirtilmiştir.

Yahudilerin bu defa kendilerinin, "Size ancak az bir ilim verilmiştir." âyetiyle kimlerin kastedildiğini Hz. Peygamber'e sormalarına[316] ve bunun üzerine haklarında inzâl edilen bir âyetten[317] bahseden rivâyet[318] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Kevser (الْكَوْثَر)[319]

اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝ اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ

Tefsirlerde kaydedildiğine göre sûre, Âs b. Vâil'in Mekkeli müşriklere Hz. Peygamber'den "nesli kesik" (ebter) diye bahsetmesi yahut Kureyş müşriklerinin Kâ'b b. Eşref'e kendilerinin daha üstün olduğunu söyleyerek Resûl-i Ekrem'i yine aynı olumsuz sıfatla nitelemeleri veya Hz. Peygamber'in erkek çocuğunun vefatı üzerine düşmanlarının onun soyunun devam etmeyeceğini belirtmeleri üzerine nâzil olmuştur. Müfessirlerin çoğunluğu tarafından zayıf kabul edilen, ikinci âyetinin Hudeybiye'de nâzil olduğu yolundaki rivâyet dikkate alınmazsa bazı müşriklerin

[310] Kehf, 18/9 ve sonrası, Kehf, 18/23-24, Kehf, 18/83 ve sonrası İsra, 17/85 (Muhammed Hamidullah bu mesele hakkında tahkîkinde; "Diğer iki mesele gibi ruhun neden Kehf Suresinde değil de İsra Suresi'nde zikredilmediği sorulabilir. Bilemiyoruz. Rivâyette zayıflık var gibi." der.
[311] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 182-183; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 321-322.
[312] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[313] Kehf, 18/1-2
[314] İbn İshâk, **Sîre**, s. 184; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 323-324.
[315] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[316] Muhammed Hamidullah Nahl, 16/89'de yer alan âyetin rivâyette geçen konu ile ilgisinin bulunmadığını söyleyerek rivâyetin bir eleştirisini yapmıştır.
[317] Lokman, 31/27.
[318] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 184-185; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 323.
[319] Kevser, 108/1-3.

Resûl-i Ekrem'e soyunun devam etmeyeceği yolunda dil uzattıkları, rivâyetlerdeki isim farklılıklarının da bundan kaynaklandığı ve Hz. Peygamber'i teselli etmek üzere bu sûrenin indirildiği söylenebilir.[320]

Kevser Sûresi'nin sebeb-i nüzûlü ve konusundan bahsedilen, Hz. Peygamber'e "ebter" (الْأَبْتَرُ) denilerek hakaret edilmesine dâir İbn İshâk'ın metninde yer alan Amr b. As'ın Hz. Peygamber'in oğlu Kasım'ın ölümü üzerine söylediklerine dâir rivâyet[321] ve İbn İshâk'ın metninde yer alan bir diğer rivâyet[322] olan As b. Vail'in söyledikleri sözler ve bu rivâyetlerin senedleri farklı olarak yer almıştır. Sadece As b. Vail'in söylediklerine dâir olan ifâdeler senedinde İbn İshâk'ın yer aldığı rivâyette yer almıştır. Kezâ bu rivâyette İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Muhammed Hamidullah tahkîkinin dipnotunda[323] "İsimler karışmış olabilir." demesine rağmen, söylenen sözün farklılığından dolayı ikisininde -ki bu iki kişi baba oğuldur- söz söylediği sonucuna ulaşılmıştır. Yani isimlerin karışmasından ziyâde aynı durum hakkında söz söyleyen iki kişiden birinin sözü âyetin inzâl edilmesine sebep olarak gösterilmesi söz konusu olmuştur. Bu da tercih meselesidir. Kesin olarak işin doğrusu nedir? Bilenememektedir.

Kevser'in mahiyetine dâir bir rivâyet[324] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[325]

Hz. Peygamber'e muhalefet eden Kureyşlilerin önde gelen müşriklerinden biri olan Utbe b. Rabiâ'nın Hz. Peygamber'le olan bir müzakeresine dâir rivâyet[326] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Bu hadiselere rağmen İslâm'ın yayılmasıyla ilgili rivâyeti[327] İbn Hişâm metnine almakla beraber Ebû Tâlib'in bir şiirini metnine almamıştır. Genel olarak Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'in risâletine şahit olduğuna dâir şiirlerinin yer aldığı metinleri İbn Hişâm'ın, metnine almadığı müşâhede edilmiştir.

---

[320] İlyas Üzüm, "Kevser Suresi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 25, İstanbul, 2002, ss. 345-346.
[321] İbn İshâk, **Sîre**, s. 229.
[322] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 252-253; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 34.
[323] İbn İshâk, **Sîre**, s. 315.
[324] İbn İshâk, **Sîre**, s. 253; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 35.
[325] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.
[326] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 187-188; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 313-314.
[327] İbn İshâk, **Sîre**, s. 189; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 314.

Ebû Tâlib (أبو طالب)

Ebû Tâlib Abdümenâf b. Abdilmuttalib b. Haşim el-Kureşî el-Haşimî 535 yılında doğdu. Annesi Fâtıma bint Amr b. Âiz el-Mahzûmiyye'dir. Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile amcası Zübeyr'in öz kardeşidir. Babası Abdülmuttalib ölümünden önce, sekiz yaşında olan torunu Muhammed'in bakımını ve himayesini kendisine vasiyet etmişti. Ka'be hizmetlerinden olan hacılara su ve yiyecek temini vazifeleri babasından miras kalmışsa da malî durumu bozulduğu ve fakir düştüğü için bu görevleri Abbas b. Abdülmuttalib'e devretmişti. Haşimoğulları'nın reisliği ise öldüğü 619 yılına kadar uhdesinde kaldı.[328]

Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'in vefatı öncesinde onu İslâm'a çağırması ve onun Müslüman olmasını ümit etmesi, buna karşılık Ebû Tâlib'in olumsuz cevabının yer aldığı rivâyet[329] muhtasaran İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan, Ebû Tâlib'in neden iman etmediğini söylediği ifâdeden sonra yer alan akrabalarını çağırıp, Hz. Peygamber'in yanında olmalarını istemeleri ve Hz. Peygamber'in onun müslüman olmaktan geri durmasına itirazına rağmen yine onun aynı cevapları vermesine dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Daha önce yer verilen rivâyetlerin aksine Hz. Peygamber'in tebliğine karşı Ebû Tâlib'in cevabının ve ardından Abbas b. Abdülmuttab'in Ebû Tâlib hakkında Hz. Peygamber'e, ölmeden önce iman ettiğini duyduğunu söylemesi üzerine, Hz. Peygamber'in cevabının yer aldığı rivâyet[330] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Önceki rivâyet ile bu söz konusu rivâyetin İbn Hişâm tarafından metninde birleştirilmiş ve yine "Kelime-i tevhidi söyle kurtul." ifâdesi gibi bazı ifâdelerin çıkarılmış olduğunu görülmüştür. Bu ifâde İbn Hişâm'ın metninde olmasa da Hz. Peygamber ve Ebû Tâlib arasında gerçekleşen diyalogdan bu ifâdenin meâlen yer aldığını tespit edilmiştir. Ebû Tâlib'in "… o kelimeyi söylerdim." demesi ve Abbas'ın "… o kelimeyi söyledi." demesi kastedilenin kelime-i tevhid olduğunu göstermiştir. Muhtemelen İbn Hişâm ya ifâdeyi açıkça yazmaya gerek duymayıp metni bu şekilde kurgulamıştır. Ya da hocası Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'den rivâyeti bu şeklide almıştır.

---

[328] Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ebû Tâlib", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 10, İstanbul, 1994, ss. 237-238.
[329] İbn İshâk, **Sîre**, s. 221; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 39.
[330] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 222-223; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 35.

Söz konusu rivâyetin sonunda yer alan "Ölmeden önce inandı." meselesinde metinler arasında küçük ama önemli bir farklılık söz konusu olmuştur.

İbn İshâk'ın metninde:

فلما ثقل أبو طالب رؤي يحرك شفتيه، فأصغى إليه العباس ليسمع قوله، فرفع العباس عنه فقال: يا رسول الله قد والله الكلمة التي سألته، فقال رسول الله ﷺ: لم أسمع.

İbn Hişâm'ın metninde:

فلما تقارب من أبي طالب الموت قال : نظر العباس إليه يحرك شفتيه ، قال : فأصغى إليه بأذنه ، قال : فقال : يا ابن أخي ، والله لقد قال أخي الكلمة التي أمرته أن يقولها ، قال : فقال رسول الله ﷺ : لم أسمع.

Bu durumda İbn İshâk'ın metninde Abbas'ın Hz. Peygamber'e hitab ederken "Ey Allah'ın Resulü" demesi, İbn Hişâm'ın metninde "ey kardeşimin oğlu" şeklinde yer almıştır. Hâlbuki o tarihte Abbas hala atalarının dini üzere olduğu bilinen bir gerçektir. Burada İbn Hişâm'ın kaydındaki metnin daha doğru olduğu açıktır. İbn İshâk'ın metninin aslı nasıldı? Bilinememektedir. Belki o da doğruydu, nakledenler bozmuştur.

Bir diğer husus; Abbas'ın Ebû Tâlib hakkında söylediklerine dâir bu rivâyetin, doğru olup olmadığı bir kenara bırakıldığında, Ebû Tâlib'in müslüman olmasa da İslâm'a yaptığı hizmetlerden dolayı sanki Müslümanların ma'şeri vicdanında yer alan hissiyatlarına tercüman olma amacını taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Durum her ne olursa olsun Kur'an-ı Kerim'in ışığında Hz. Peygamber'in iman ile ilgili ortaya koyduğu ölçülerin hiç kimse için değişiklik göstermediği bir kez daha bu rivâyette apaçık ortaya çıkmıştır.

İbn Hişâm'ın metninde meâlen olmak üzere iki eserde de yer alan "Kelime-i tevhidi söyle kurtul." ibâresinin ve Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'ın haricindeki râvilerden aktardığı, "Lâ ilâhe illallah diyen kurtulur." ibâresinin yer aldığı rivâyetler[331] ilk dönem itikâdi yapıda iman etmek için mezkûr ifâdenin yeterli olduğu kanısını uyandırmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise "Muhammedün resulullah" ifâdesinin kelime-i tevhidle özdeşleştiğini müşâhede etmekteyiz. Bu rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[331] İbn İshâk, **Sîre**, s. 214.

Bu yorum pek tabiî ki araştırması yapılan bu iki eser çerçevesinde yapılmıştır. Diğer ilk kaynak eserlerindeki rivâyetleri göz önüne almadan kesin bir yargıda bulunmanın da doğru olamayacağını kabul edilmektedir.

1.10.2. Ashâb'ın Gördüğü Eziyetler

İbn İshâk'ın metninde yer alan "Müslüman olanlara zulmettiler." ifâdesi ile "Her kabile kendi içindeki Müslümanlara işkence etti." ifâdesinin yer aldığı rivâyet[332] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Metne ilâve olarak işkencelerin nasıl yapıldığı ve bu işkencelere karşı koyanların olduğuna dâir anlatının yer aldığı rivâyet, İbn Hişâm'ın eserinde "İbn İshâk dedi" diyerek yer almıştır. İbn Hişâm'ın ele aldığı bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır.

İbn Abbas'ın işkence edilenlerin durumlarını anlattığı (وحتى أن الجعل ليمر بهم) rivâyet[333] aynen İbn Hişâm'ın metnine yer almıştır.

Yâsir ailesine eziyet edilirken Hz. Peygamber'in onları teselli etmesine dâir rivâyet[334] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn Hişâm'ın metninde Hz. Ebû Bekir'in gördüğü ezânın yer aldığı rivâyet[335] İbn İshâk'ın metninden alınarak İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.

Bilal b. Rabah'a yapılan işkenceyi konu alan rivâyet[336] İbn Hişâm'ın eserinde aynen aktarılmıştır. İbn Hişâm'ın eserinde Bilal ile ilgili ilâve bilgiler de metnin başına yerleştirilmiştir.

Velid b. Velid'nin İslâm'a girmesinin ardından Müslüman olan gençlerin yakalanıp cezalandırılmak istenmesi üzerine gelişen hadiseye dâir rivâyet[337] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[338]

---

[332] İbn İshâk, **Sîre**, s. 170; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 339.
[333] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 172-173; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 342-343.
[334] İbn İshâk, **Sîre**, s. 172; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 342.
[335] İbn İshâk, **Sîre**, s. 213; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 310.
[336] İbn İshâk, **Sîre**, s. 170; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 340.
[337] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 254-255. İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 343.
[338] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.

1.10.3. Boykot

> *Kureyşliler, Hamza ile Ömer'in İslâmiyet'i benimsemesiyle güç kazanan Resûl-i Ekrem'i etkisiz hale getirmeye karar verdiler. Haşimoğulları ve Muttaliboğulları bu iş gerçekleşinceye kadar mevcut akrabalığa ve hukuka riâyet etmeyeceklerini söyleyip bu iki zümreyi düşman ilân ettiler. Kendileriyle konuşmamaya ve alışveriş yapmamaya karar verdiler; boykotun şartlarını bir kâğıda yazıp Ka'be'nin duvarına astılar. Bunun üzerine Ebû Tâlib, yeğenini ve mensuplarını kendi mahallesinde topladı. Müşriklerin safında yer alan Ebû Leheb ve oğulları hariç bütün Haşimoğulları ve Muttaliboğulları orada yaşamak zorunda kaldılar. (m.616-619) Hz. Hatice ile Ebû Tâlib'in servetleri bu sıkıntılı günlerde tükendi. Ticarî faaliyette bulunmak ve hac mevsimi dışında alışveriş yapmak mümkün değildi. Nihâyet aralarında Ebû Tâlib'in kız kardeşinin oğlu Züheyr b. Ümeyye ve Hişâm b. Amr'ın da bulunduğu bazı kimseler Kureyş ileri gelenlerinden Mut'im b. Adî ve Zem'a b. Esved ile anlaşıp boykota son verdiler.*[339]

Hz. Peygamber'i yakın akrabalarının korumaları üzerine Kureyşlilerin ileri gelen müşrik ailelerinin Müslümanları Boykot (tecrit) etme kararı ve bu kararın yazıya geçirilmesi hadisesi ile Ebû Leheb'in müşrikler tarafında yer alması üzerine hakkında Tebbet Sûresi'nin inzâl edilmesine dâir rivâyet[340] İbn Hişâm'ın metninde bazı farklılıklarla beraber yer almıştır. Evvelen boykota neden olan durumlarla ilgili İbn Hişâm'ın eserinde metnin baş tarafında yer alan rivâyet, "İbn İshâk dedi" diyerek başlamasına rağmen oldukça farklılaşmıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan Tebbet Sûresi'nin sebebi olan Ebû Leheb'in söylediklerine dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yine farklılaşmıştır. İbn Hişâm'ın metninde Tebbet Sûresi'nin sebeb-i nüzûlünün Ümmü Cemil'in eziyetleri olduğu tespit edilmiştir.

İbn İshâk'ın metninde yer alan sahife meselesiyle ilgili ayrıntılar İbn Hişâm'ın metninde başka bir sayfada[341] ele alınmıştır. İbn Hişâm yine bir düzenlemeye gitmiştir. Ayrıca İbn Hişâm sahifeyi yazan kâtibin başka bir kişi olabileceğini de ilâve etmiştir.

İbn İshâk'ın metninde yer alan, yapılan işkencelere dâir rivâyet[342] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Bunun yerine Müslümanların Kureyşliler tarafından Ebû Tâlib

---

[339] Mustafa Fayda, "Muhammed", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 30, İstanbul, 2005, ss. 408-423.
[340] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 137-138; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 380.
[341] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 137-138; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 357-358.
[342] İbn İshâk, **Sîre**, s. 138.

mahallesine sıkıştırılmalarına dâir rivâyeti "İbn İshâk dedi" diyerek nakletmiştir. Oysa İbn İshâk'ın metninde bu rivâyet bulunamamıştır. Fakat İbn İshâk'ın metninin iki yüz dokuzuncu paragrafında yer alan rivâyetin satır arasından anlaşılmıştır ki böyle bir mahalleye hapsetme olayı söz konusu olmuştur. İbn İshâk'ın metninde yer alan, boykot yazısını kaleme alan kişinin ellerinin kuruduğuna dâir rivâyete, İbn Hişâm eserinde yer vermiştir.

Safiyye ve Ebû Tâlib'in şiirlerinin yer aldığı rivâyetin[343] sadece Ebû Tâlib'in şiirinin olduğu bölümü İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Boykotun kaç yıl sürdüğü, Ebû Cehil'in boykotu delmek isteyenlere tepkisi ve Ebû'l Bahteri ile kavgasının yer aldığı rivâyet[344] İbn Hişâm'ın metninde aynen aktarılmıştır. Söz konusu rivâyetin sonunda yer alan Ebû'l Bahteri'ye ait bir şiir İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Peygamber'in sahifeyi güve yemesini Ebû Tâlib'e haber vermesine, amcasının cevabının ve sahifeyi yazanlara, "Sahifeyi getirin." demesine ve karşılıklı konuşmalarla boykotun kaldırılması ve konuyla ilgili söylediği iki şiire dâir rivâyetteki[345] değişiklikler şunlardır:

1. İbn Hişâm'ın metninde Hz. Peygamber'in sahifeyi güve yemesi haberine karşı Ebû Tâlib'in sözü farklı şekilde nakledilmiştir.
2. İbn İshâk'ın metninde Ebû Tâlib, iman ettiği izlenimi veren sözler söylemiştir.
3. Ebû Tâlib ile Kureyşliler arasındaki konuşmanın ayrıntıları İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
4. İbn Hişâm şiirlerin ilki olan Ebû Tâlib'in yeğeninin davası ve sûikast isteğine karşı söylediği şiiri ve ikincisi olan kavminin davranışlarına dâir olan şiiri nakletmese de "İbn İshâk dedi" diyerek Ebû Tâlib'in ağzından başka bir şiir rivâyet etmiştir.
5. Ebû Tâlib'e sığınan Kureyşli bir Müslüman genç için kavmiyle diyaloğu ve Ebû Leheb'in kendisini savunmak için söylediği şiir İbn Hişâm'ın metninde "Ebû Tâlib'in Ebû Seleme'yi himayesi" bölümde yer almıştır. Oysa İbn İshâk'ın

[343] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 138-139; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 377-379.
[344] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 141-142; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 379-380.
[345] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 142-145; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 16-19.

metninde bu kişi Ebû Seleme değil yine aynı boydan Osman b. Maz'un olarak kaydedilmiştir.

Boykotu delen bir grup insaflı Kureyşliye ve bu durum sonucunda Kureyşlilerin önde gelenlerinin tartışmaları neticesinde sahifenin yırtılıp ortadan kaldırılmasıyla boykotun bitirilmesine ve son olarak da sahifeyi yazanın ellerinin kurumasına dâir uzunca bir rivâyet[346] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Söz konusu rivâyetin sonunda yer alan Ebû Tâlib'e ait konu ile ilgili şiir yine iki metinde de farklı olarak kaydedilmiştir. İbn Hişâm, metninde başka ilim adamlarından boykotun bitirilmesiyle ilgili bir başka rivâyet daha ilâve etmiştir.

1.11. HABEŞİSTAN'A HİCRET[347]

> *Resulullah kendisinin ve arkadaşlarının maruz kaldığı eziyetler karşısında yapacak birşey kalmayınca gözünü Mekke dışına çevirerek mü'minlere şu tavsiyede bulundu:*
>
> *Şâyet isterseniz Habeşistan'a hicret edin Zira orada ülkesinde hiç kimseye zulmetmeyen bir hükümdar iş başındadır. Orası her şeyin hakkıyla yapıldığı bir doğruluk ülkesidir. Allah bir kolaylık verene kadar orada kalın.*
>
> *Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Habeşistan'a hicretin en önemli belki de tek saiki Mekkeli müşriklerin Müslümanlara karşı yaptıkları eziyet ve işkencelerin fayda vermediği durumlarda baskı altında tuttukları kişilerin eman haklarını kaldırmalarıydı.*[348]

1.11.1. İlk Hicret

Habeşistan göçünün nedeni hakkındaki rivâyet[349] İbn Hişâm'ın metninde küçük bir farklılıkla yer almıştır. Söz konusu rivâyetin son cümlesi olan (واستخفى آخرون بإسلامهم) "Diğerleri dinlerini gizlediler." ifâdesi İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Ayrıca İbn Hişâm'ın metnindeki son cümlede ilk göç edenler vurgusu (فكانت أول هجرة كانت في الإسلام) İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır.

---

[346] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 145-147; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 14-16.
[347] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 215, 220, 282, 283, 290, 298, 302, 303, 304, 307, paragraflarında yer almıştır.
[348] Levent Öztürk, **İlk Habeşistan Hicreti**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2015, s. 64.
[349] İbn İshâk, **Sîre**, s. 154; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 344.

İbn İshâk'ın metninde yer alan Habeşistan'a ilk hicretin anlatıldığı yukarıda yer verilen rivâyette de bahsedilen Hz. Peygamber'in Habeşistan kralının adaletinden bahsedip, Müslümanların oraya gitmelerini önerdiği bir diğer uzunca rivâyetin[350] baş tarafındaki hicretin nedeninin açıklandığı ibâre İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

İbn Hişâm, rivâyetin sonrasında olayın nasıl geliştiğine dâir rivâyetten önce göç edenlerin listesinin yer aldığı İbn İshâk'ın üç yüz ikinci paragrafında yer alan rivâyeti[351] nakletmiştir.

İbn Hişâm, göç edenlerin arkasından onları geri almak için gönderilen heyet ve orada yaşananlara dâir rivâyeti[352] İbn İshâk'ın metninden aynen Ümmü Seleme isnâdıyla rivâyet etmiştir. İbn Hişâm, ardından Necâşî'ye isyan eden bir grup Habeşlinin durumu ve Necâşî'nin onlara galip gelmesi üzerine Muhacirlerin bir süre daha Habeşistan'da kalmalarını, İbn İshâk'ın metninden aynen rivâyet etmiştir. Son cümlede bir grup Müslümanın Mekke'ye geri döndüğünden bahsedelir ki bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. İbn İshâk, "Mekke'ye dönünceye kadar Necâşî'nin memleketinde kaldık." ifâdesini naklederek rivâyeti bitirmiştir.

Abdullah[353] b. Haris (عبد الله بن الحارث السهمي) ve Ebû Tâlib'in şiirlerinin yer aldığı rivâyet[354] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm ilâve olarak Abdullah b. Haris'den bir şiir daha nakletmiştir.

Abdullah b. Haris'in Kureyş'in kendilerini yermesi üzerine söylediği bir başka şiir[355] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Habeşistan'dan Dönüş

Habeşistan'dan geri dönme olayına dâir rivâyet[356] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın rivâyetinin sonunda üç sahabenin kimliği ve kimlerden himaye

[350] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 194-197; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 344.
[351] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 205-208; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 344-353.
[352] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 194-197; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 357-362.
[353] Yazma nüshada adı Abdülmuttalib (عبد المطلب بن الحارث بن قيس بن عدي بن سعد بن سهم) olarak geçmektedir. Muhammed Hamidullah.
[354] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 202-204; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 353-354.
[355] İbn İshâk, **Sîre**, s. 211; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 355.

aldıklarına dâir ibâre, İbn Hişâm'ın metninde ayrı bir yerde[357] yer almıştır. İbn Hişâm ise kabile kabile dönenlerin isimlerini de ilâve olarak listelemiştir.

İbn İshâk'ın rivâyetinin devamında aynı paragraf içinde yer alan başka bir senedle gelen Osman b. Maz'un'un himayeyi reddetmesiyle gelişen olayın yer aldığı rivâyet[358] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn İshâk'ın Osman'ın dilinden naklettiği rivâyetin sonunda bulunan şiir ise İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

1.11.2. Habeşistan'a Hicret Edenler[359]

İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninin üç yüz üçüncü paragrafında yer alan ve senedsiz olarak nakledilen Câfer b. Ebû Tâlib'le alakalı bazı bilgilerin yer aldığı rivâyeti[360] metnine almasa da kendisinin ve eşinin hicreti ile oğlunun Habeşistan'da doğduğuna dâir rivâyeti liste içinde satır arası bilgi olarak İbn İshâk'ın metninden rivâyet etmiştir. Senedsiz rivâyetin yer aldığı paragrafın devamında İbn İshâk'ın metninden nakille yer alan Câfer'in savaşta şehit oluncaya kadar gösterdiği fedakârlıkları anlatan rivâyet[361] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hicret edenlerin sayısının tespitine dâir rivâyet[362] İbn İshâk'ın metninde; "seksenin üzerinde" ifâdesiyle muğlak olarak, İbn Hişâm'ın metninde ise "Ammar b. Yâsir'le beraber seksen üçtür." şeklinde yer almıştır. İbn Hişâm, "Ammar'ın göçü şüphelidir." rivâyetini İbn İshâk'ın metninden aynen aktarmıştır.

---

[356] İbn İshâk, **Sîre**, s. 158. (rivâyetin müsned olmayan birinci kısmı); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 3.
[357] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 8.
[358] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 158-159. (rivâyetin müsned olan ikinci kısmı); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 9.
[359] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 156-157.
[360] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 208-210; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 345.
[361] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bazı İbn Hişâm'da olmayan bilgilerle beraber ele alındığı şekilde bulduk. Muhammed Hamidullah söz konusu bilgilerin çoğunluğunun İbn Hişâm'ın metninde olmamasından dolayı yok demiş olabileceğini düşünüyoruz.
[362] İbn İshâk, **Sîre**, s. 210; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 8.

1.11.3. Necâşî (أصحمة لنجاشي)

Habeşçede "hükümdar" anlamına gelen ve batı dillerinde negus imlâsıyla yazılan negâsî kelimesinin Arapçalaşmış şekli olan Necâşî, Habeş kralları için kullanılan bir unvandır. Arapça kitâbelerde bunun karşılığı olarak "Melikü'l Habeşe" ve "Melikü'l Aksum" unvanı yazılmıştır. Necâşî, Arap kaynaklarında özel isim olarak da geçmekle birlikte bu durum unvanın lakaplaşmasından kaynaklanmakta ve Resûl-i Ekrem'in gıyabî dostluk kurduğu Necâşî'nin adının Ashame (9/630) olduğu bilinmektedir.[363]

Necâşî'nin rüşvet hakkında söyledikleri ve krallığı hakkında ki Urve isnâdlı rivâyeti[364] aynen İbn Hişâm metnine almıştır.

Hz. Peygamber'in Necâşî'nin cenaze namazını kılmasına dâir rivâyet[365] İbn Hişâm'ın metninde olay örgüsü atlanarak aktarılmıştır. Yani İbn Hişâm metni yalın olarak aktarmıştır.[366] Fakat burada İbn İshâk'ın metninde yer alan önce cenaze namazının kılınması ve sonrasında kimin gıyabında namaz kıldıklarını soran ashaba, Hz. Peygamber'in cevap vermesine dâir anlatıda cenaze namazıyla ilgili ilginç bir detay yer almıştır.

Cenaze namazının nasıl icra edildiğine dâir malumat herkesçe malumdur. Bu rivâyette sahabenin kimin cenaze namazını kıldığını bilmemesi, geleneksel uygulamada bilinen ölçülerden farklı bir durumun söz konusu olduğunu düşündürmüştür. Eğer durum böyle değilse, rivâyetin sağlıklı olmadığı kanaati oluşmaktadır.

Bu rivâyetlerden dolayı Necâşî'nin müslüman olduğu kanaati oluşmuştur. Ancak İslâm kaynaklarının önemli bir kısmının onun Müslümanlar arasında zikredilmesine eserlerinde pek yer vermediklerini görülmüştür. Bu konuda Levent Öztürk ancak birkaç muahhar kaynağa dayanabilerek şunu ifâde etmiştir: "Necâşî Ashame'nin Hz. Peygamber'i görmeden, herhangi bir mû'cizesine şahit olmadan uzaktan iman etmesi

---

[363] Levent Öztürk, "Necaşi Ashame", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cild:32, İstanbul, 2006, ss. 476-477.
[364] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 197-199; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 363.
[365] İbn İshâk, **Sîre**, s. 201; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 365.
[366] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyetin hikâyesiyle birlikte ele alındığı şekilde bulduk. Muhammed Hamidullah, İbn İshâk'ın metninde yer alan bu hikâyenin İbn Hişâm'ın metninde hikâyenin olmamasından dolayı yok demiş olabileceğini düşünüyoruz.

İslâm âlimlerinin dikkat çektiği bir husus olmuş ve kendisi iman ve amelle ilgili bazı konularda delil olmak üzere örnek gösterilmiştir."[367]

1.12. HZ. PEYGAMBER'İN VE SOYUNUN EVLİLİKLERİ[368]

Hz. Peygamber ve ailesinin evlilikleriyle ilgili iki eserde yer alan rivâyetler iki başlık altında ele alınmıştır.

1.12.1. Evlilikleri

Hz. Peygamber'in evliliklerine dâir rivâyetlerin karşılaştırmasını yapmadan önce onun eşleriyle ilgili tanıtıcı kısa malumatlar vermek uygun bulunmuştur. Çalışmada biraz yekün tutmasına rağmen rivâyetleri anlama sadedinde bu bilgiler oldukça önemlidir. Önce çok kadınla evlilikle ilgili bilgileri verip, daha sonrada Hz. Peygamber'in eşleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Detaylı bilgiler için dipnotta verilen kaynağa müracaat edilebilir.

> *Çok kadınla evliliğin, o dönemde Arabistan'da normal olarak yaşanan bir hayat tarzı olduğu bilinmekteydi. Hz. Peygamber devri toplumunda çok kadınla evlenmeye dayanan akrabalık bağları ve ilişkiler, değişik insan toplulukları arasında dostluk ve ittifak bağlarının oluşması için en etkili vasıta olarak tahmin edilmektedir.*
>
> *...hicretten sonra artık güçlüklerle karşılaşmaması için Hz. Peygamber'in çok eşli bir hayat yaşaması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü İslâm dinini insanlara kabul ettirmek için artık uzun bir zaman ve başka alternatif kalmamıştır diyebiliriz.*
>
> *Hz. Peygamber on bir eşinden ikisi daha önce vefat ettiği için, o bu dünyadan ayrılırken dokuz hanımını geride bırakmıştı. Zaten Hz. Peygamber'in aynı anda en çok dokuz hanımı nikâhı altında bulundurduğu rivâyet edilmektedir.*[369]
>
> ***Hz. Hatice bint Hüveylid (yaklaşık 620)***
>
> *Tarihçilerin bildirdiğine göre Hz. Hatice, henüz yirmi beş yaşında olan Hz. Peygamber'le evlenirken, yirmi sekiz veya kırk yaşlarında bir dul olup, iki çocuk*

[367] Öztürk, s. 477.
[368] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 58, 59, 333, 340, 343, 344, 363, 390, 401. paragraflarında yer almıştır.
[369] Rıza Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 150-180.

annesidir. Hz. Peygamber, nübüvvetin onuncu senesinde Hz. Hatice'nin vefatına kadar yirmi beş yıl onunla evli kalmıştır.

Sevde bint Zem'a (54)

Hz. Hatice öldüğü zaman, Mekke devrinin çilekeş Müslümanlarından olan Havle bint Hakîm isimli bir kadın, Hz. Peygamber'e gelir ve ona "çocuklarına annelik ve evi idare" edecek bir kadınla evlenmesi gerektiğini söyler. Havle bu özelliklerde bir kadın araştırır ve Sevde'yi Hz. Peygamber'e ister. Mekke devrinin ilk yıllarında müslümanolan Sevde ve kocası, Habeşistan'a hicret etmiş ve et-Taberî'nin kaydına göre kocası orada hıristiyan olmuş ve ölmüştür. Dul kalan Sevde'nin, Mekke'ye döndüğü ve İslâm'ı kabul etmeyen babası ve kardeşi Abd ile yaşamaya mecbur olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'le nübüvvetin onuncu yılında (yaklaşık 620) evlenen Sevde, bu olumsuz ortamdan kurtulduğu gibi onun çocuklarının da yetiştiricisi olur.

Âişe bint Ebû Bekir (58)

Âişe, Kureyş'in Teym oğullarına mensup bir hanımdır. Hz. Peygamber, Hz.Âişe ile hicretin birinci yılında evlendi.

Hafsa bint Ömer (45)

O devirde okuma yazma bilen pek ender kültürlü kadınlardan biri olan Hafsa, üçüncü hicrî yılda Hz. Peygamber ailesine katılır.

Zeyneb bint Huzeyme (4)

Hz. Peygamber, İslâm'dan önce de iyiliksever bir kadın olup "Ümmü'l-Mesâkîn" (ihtiyaç sahiplerinin annesi) adını alan ve bu sebeple kabilesi arasında önemli bir nüfûza sahip olduğunu söyleyebileceğimiz Zeyneb bint Huzeyme ile hicretin üçüncü yılı Ramazan ayında evlenir.

Ümmü Seleme (59)

Ümmü Seleme, Mahzûm kabilesine mensup olduğu için, bu kabileden inanmayanların, Müslümanlara yakınlaşması hicrî dördüncü yılda yapılan bu evlilikle sağlanmıştır denebilir. Ayrıca kültürlü bir kadın olan Ümmü Seleme'nin, ilme büyük hizmetleri olduğuna yukarıda temas ettik. Bunda, onun Hz. Peygamber'le evliliğinin, çok önemli katkıları olduğu açıktır.

Zeyneb bint Cahş (20)

Beşinci hicrî yılda Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesini emreden âyet nâzil olur. Arap örf ve âdetine göre bir kimsenin, evlatlığının dul kalan eşi ile evlenmesi yasaktır. Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesi bu yasağı fiilî olarak ortadan kaldırır. Bu sebeple "Muhammed oğlunun karısı ile evlendi" diyenler bulunduğu ve "Muhammed, sizlerden hiç birinizin babası değildir..." âyetinin bu konuda nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.

Cuveyriyye bint Hâris (50)

Hendek savaşı için düşmanların harekete geçtiği bir devrede, el-Mustalik oğulları da Müslümanlara karşı savaşmak için hazırlıklara başlar. Bunu haber alan Hz. Peygamber, beşinci hicrî yılda onlara anî bir baskın yapar ve çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu yüzlerce esir almıştır. Esirler savaşa katılan Müslümanlara dağıtılır. Kabile başkanının kızı olan Cuveyriyye, Hz. Peygamber'in huzuruna giderek ondan esirlikten kurtulmak için ödeyeceği fidye için yardım ister ve bu arada müslüman olduğunu da söyler. Hz. Peygamber, onun fidyesini öder ve ona evlilik teklifinde bulunur. Cuveyriyye bu teklifi kabul edip Hz. Peygamber'le evlenince Müslüman askerler, ellerindeki Hz. Peygamber'in Cuveyriyye tarafından olan yeni akrabalarını, yani el-Mustalik oğullarının esirlerini serbest bırakırlar.

Ümmü Habîbe bint Ebû Sufyân (44)

Ebû Sufyân'ın kızı olan Ümmü Habîbe'nin, kocası Ubeydullah b. Cahş'la beraber Mekke devrinde İslâm'ı kabul ettiği ve Habeşistan'a sığındığı rivâyet edilmektedir. Ubeydullah, orada hıristiyanlığa girer ve Habeşistan'da ölür. Hz. Peygamber, dininde sebat eden Ümmü Habîbe ile evlenmek için yedinci hicrî yılda bir elçi gönderir. Ümmü Habîbe de bu teklifi kabul edince nikâh kıyılır.

Safiyye bint Huyey (50)

Yedinci hicrî yılda Hayber'ı fetheden Müslümanlar oradan ayrılmadan, Hz. Peygamber, Yahudilerin başkanlarının (melik) kızı olan Safiyye ile evlenir.

Meymûne bint Hâris (61)

Yedinci hicrî senede umre yapmak için Mekke'ye giden Hz. Peygamber, yaptığı antlaşmaya göre orada üç gün kalma hakkına sahiptir. Hz. Peygamber'in Meymûne ile evlenerek, hem Mekkeliler hem de Meymûne'nin değişik kabilelerden olan akrabalarıyla yakınlık ve dostluk kurmak istediği söylenebilir.

Reyhane (10)

...Kurayza Yahudileri üzerine yürüyen Hz. Peygamber, onları saf dışı etti. Bunlardan alınan esirler arasında Reyhane ile evlenmek isteyen Hz. Peygamber'in bu isteği Reyhane tarafından kabul edilmez. Reyhane Yahudilik dininde kalıp cariye olarak yaşamayı tercih etmiştir. Çok geçmeden Reyhane'nin müslüman olduğu ve hürriyete kavuşturulduğu rivâyet edilmektedir.

Hz. Peygamber'in on bir eşinde ikisi daha önce vefat ettiği için, o bu dünyadan ayrılırken dokuz hanımını geri bırakmıştı. Zaten Hz. Peygamber'in aynı anda en çok dokuz hanımı birlikte nikâhı altında bulundurduğu rivâyet edilmektedir.[370]

[370] Savaş, ss. 150-180.

İki eserdeki Hz. Peygamber'in hanımlarıyla ilgili rivâyetlerin mukâyesesi şu şekilde yer almıştır:

Hz. Hatice bint Hüveylid

Hz. Hatice'nin vasıfları ve ticaretle uğraşması gibi belirleyici durumlarının yer aldığı rivâyeti[371] İbn İshâk'ın metninden nakille; Meysere, rahip, gölge ve soy kütüğü rivâyetleriyle beraber İbn Hişâm metninde aynen nakletmiştir. Sonrasında ise evlilik teklifini aynen İbn İshâk'ın metninden nakille vermiştir. İbn Hişâm, rivâyetin başında ilâve olarak Hz. Peygamber'in evlilik yaşını vermiştir.

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlenmesine ve ondan doğan çocuklarına dâir rivâyette[372] İbn Hişâm kız isteme rivâyetini ve Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'den olan çocuklarının adlarını aynen İbn İshâk'ın metninden aktarmıştır. İbn Hişâm ayrıca ilâve olarak Hz. Hatice'ye ne kadar mehir verildiğine değinmiştir. Evliliklerinden doğan çocuklarının adları ve sıralamasında küçük bir ihtilaf söz konusu olmuştur.

İbn İshâk'ın metninde:

- Zeyneb, Ümmü Gülsüm, Rukıyye, Fatıma, Kasım, Tahir, Tayyib şeklinde iken,

İbn Hişâm'ın metninde: "İbn İshâk dedi" diyerek;

İbrahim hariç, Resulullah'ın bütün çocukları Hz. Hatice'den doğdu. Bunlar: Kasım, Tahir, Tayyib, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma'dır diyerek isim listesini vermiştir.

İbn Hişâm Hz. Peygamber'in çocuklarının vefat zamanını da aynen aktarmıştır. Ayrıca ilâve olarak çocukların sıralamasını ve Mâriye ve ondan doğan çocuğunun adını vermiştir.

Ayrıca İbn İshâk'ın yüz yirmi altıncı paragrafında yer alan Hz. Hatice'nin evlenmeden önce kuzeni Varaka b. Nevfel'e danışmasını ve onun söylediklerine dâir rivâyeti, İbn Hişâm aynen bu bahsin sonuna eklemiştir. [373]

[371] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 58-60; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 199-201.
[372] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 60-61; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 201-202.
[373] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 202.

Hz. Hatice'nin Çocukları

Hz. Hatice'nin önceki evlilikleri ve bu evliliklerinden olan çocuklarının sayısı ile Hz. Peygamber'le olan evliliğinden doğan çocuklarının isimlerine dâir rivâyetin[374] sadece Hz. Peygamber'den olan çocuklarına dâir olan ibâre yine İbn İshâk'ın metninden olduğu gibi İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[375]

Hz. Hatice'nin Vefatı

Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatları ve her ikisinin de Hz. Peygamber'e yardımcı olduklarının anlatıldığı rivâyet[376] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[377] İbn Hişâm'ın metne ilâveleri olmuştur.

Hz. Peygamber'in Diğer Evlilikleri

İbn İshâk'ın metninde Hz. Peygamber'in evlilikleriyle ilgili rivâyetler genelde toplu halde bulunmuştur. Fakat bu konudaki bazı rivâyetleri İbn Hişâm'ın metninde bazen satır aralarında başka konuların içinde yer aldığı tespit edilmiştir.

- Hz. Peygamber'in Sevde bint Zem'a ile evliliğine dâir rivâyet[378] İbn Hişâm'ın metninde Habeşistan'dan geri dönenler bahsi içinde yer almıştır.[379]
- Hz. Peygamber'in Esma ve Amra ile evliliği ve onları boşamasına dâir rivâyet[380] İbn Hişâm'ın metninde Hz. Peygamber'in hanımları bahsinde yer almıştır.[381]

---

[374] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 228-229; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 202.
[375] Muhammed Hamidullah cetvelinde rivâyetin bir kısmını metinde bulamadığından bu paragraf içinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyetin tekrar mahiyetindeki kısmını bulduk.
[376] İbn İshâk, **Sîre**, s. 227; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 57.
[377] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.
[378] İbn İshâk, **Sîre**, s. 238; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 7-8
[379] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.
[380] İbn İshâk, **Sîre**, s. 248; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 4, ss. 296-297.
[381] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.

Hz. Peygamber'in "Eşlerinden hiç boşadığı var mıdır?" sorusunun cevabı, sonraki kaynaklarda genelde hiç boşama yapmadığı yönünde olmuştur. Fakat bu rivâyetten anlaşılan iki boşama yapmıştır. Siyer bilginlerinin genel kanaati ise Hz. Peygamber'in her hangi bir eşini boşamadığı yönündedir.

1.12.2. Soyunun Evlilikleri

- Rukiyye ve Osman'ın evlenmesi ve doğan çocuklarına dâir rivâyet[382] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Fakat İbn Hişâm'ın metninde evli oldukları başka bir rivâyetin içinde satır arası bilgi olarak yer almıştır.[383]
- Zeyneb'in evliliği ve doğan çocuklarına dâir rivâyet[384] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Zeyneb'in Ebû'l As b. Rebi ile evli olduğunu İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek rivâyet etmiştir.[385] Fakat bu rivâyetin anlatım şekli İbn İshâk'ın metninde ki rivâyetten farklı olarak yer almıştır.[386]

1.13. MÛ'CİZE (معجزة)[387]

> *Türkçemizde harika, garibe, ucube, keramet, tuhaf, tabiatüstü ve çeşitli garp dillerinde de miraculas, miracolo, miracle, wunder ile ifâde edilen mû'cize kelimesi kudretin zıddı olan "acz' kökünden türemektedir. A'ceze fiilinden isim-i fail olup kelimenin sonundaki "ta" el-allamatü'de olduğu gibi müennes işareti değil, mübalağa içindir. Başkalarını aciz bırakan harika manasına kullanılır.*[388]

İbn İshâk'ın metninde yer alan Rukâne b. Abdülyezid'in Hz. Peygamber'le güreşi ve ona yenildikten sonra söylediklerine dâir rivâyet[389] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm ayrıca "İbn İshâk dedi" diyerek Hz. Peygamber'in Rukâne'ye,

---

[382] İbn İshâk, **Sîre**, s. 229; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 344.
[383] Söz konusu rivâyetin önemli olan kısmının yani çocuklarının zikrinin İbn Hişâm'ın metninde yer almadığı için Muhammed Hamidullah'ın İbn Hişâm'ın eserinde yok dediğini tahmin ediyoruz.
[384] İbn İs k, **Sîre**, s. 229.
[385] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 312.
[386] Yine aynı şekilde rivâyetin önemli olan kısmının yani çocuklarının zikrinin İbn Hişâm'ın metninde yer almadığı için Muhammed Hamidullah'ın İbn Hişâm'ın eserinde yok dediğini tahmin ediyoruz.
[387] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 430, 465, 466.paragraflarında yer almıştır.
[388] Osman Karadeniz, **İlim ve Din Açısından Mu'cize**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 21-28.
[389] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 256-257; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 31.

çağırdığı ağaçların kendine geldiğini göstermesi de yer almıştır. Bu rivâyet İbn İshâk'ın metninde Rukâne ile ilgili olarak yer almamıştır. Bu rivâyetin hemen arkasından gelen "Peygamberlik alametleri" olarak başka bir rivâyet içinde yer almıştır.

İsrâ (الاسراء)

"İsrâ gece yürütmek demektir. Hz. Peygamber'in geceleyin Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya götürülmesine İsrâ, göklere çıkarılmasına Mi'râc denir. Âyette Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'dan göklere çıkarıldığına dâir bir işaret yer almamıştır."[390]

- İsrâ olayından hemen önce vukû bulan Hz. Peygamber'in risâletine dâir yapılan itiraz ile cevap niteliğindeki âyetin[391] ve akabinde İsrâ olayının anlatımının yer aldığı rivâyet[392] İbn İshâk'ın metninde kısaca yer alırken, İbn Hişâm'ın metninde rivâyet aynen aktarılmakla beraber, sahabe olan râvilerinin isimleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Söz konusu rivâyet İbn İshâk'ın metniyle tutarlı bir şekilde yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde Hz. Peygamber'e karşı risâletine itiraz eden, bir kişi iken, İbn Hişâm'ın metninde müşriklerden önde gelen dört kişinin de ismi beraberce aynı rivâyet içinde nakledilmiştir.
- İbn İshâk'ın metnine uygun olarak Âişe'nin isrâ'nın ruhen olduğunu açıkladığı rivâyet[393] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde geçen şarap ve sütün getirilmesi,[394] Hz. Peygamber'in, Hz. İbrahim Peygamberi vasfetmesi, cennet ve cehennemi gördüğünü anlatması İbn Hişâm'ın metninde Âişe'nin anlattıkları bahsinde yer almamıştır.[395]

  İsrâ konusunun başlığı iki eserde farklı şekilde yer almıştır.

---

[390] Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Cilt: 5, Yeni Ufuklar Neşriyatı, İstanbul, 1990, ss. 188-196.
[391] En'am, 6/8.
[392] İbn İshâk, **Sîre**, s. 274; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 35-36.
[393] İbn İshâk, **Sîre**, s. 275; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 40.
[394] İbn İshâk'ın metninde şarap ve süte dair ifadelerin bu rivâyetten başka Yûnus b. Bükeyr'in metninde İbn İshâk'ın haricinde başka isnâd zinciriyle gelen bir rivâyetin içinde de yer aldığını görüyoruz. İbn İshâk, **Sîre**, s. 275.
[395] Tam metin İbn Hişâm'ın eserinde olmadığı için Muhammed Hamidullah'ın İbn Hişâm'ın eserinde yok diye tespit yaptığını düşünüyoruz.

İbn İshâk'ın metninde; İsrâ konusundaki metinlerin konu başlığı:

حديث الاسراء برسول الله ﷺ إلى بيت المقدس ليلة أسري بالنبي ﷺ

İbn Hişâm'ın metninde; İsrâ konusundaki metinlerin konu başlığı:

ذكر الإسراء والمعراج

İbn Hişâm metninde "İbn İshâk dedi" diyerek İsrâ ve Mi'râc hakkında bilgiler vermiştir. Bu malumatları İbn İshâk'ın metninde olmayan ancak İbn Hişâm tarafından "İbn İshâk şu râvilerden olayı aktardı." dediği kişilerin dilinden nakletmiştir. Bu durumda yukarıda karşılaştırması verilen ana metin hariç, râvilerden gelen rivâyetlerin hiçbiri İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm'ın metninde bu râviler Mi'râc'tan bahsetmiş ve bu hadiseyi ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bu ifâdeler İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. İbn İshâk'ın metninde sadece iki paragrafta İsrâ ile ilgili olarak bilgi yer almıştır. Bu rivâyetlerin senedinde de zaten İbn İshâk yer almıştır. İsrâ hakkında ki diğer rivâyetler ise Yûnus b. Bükeyr tarafından başka râvilerden alınmıştır. Bu rivâyetler çalışmanın dördüncü bölümünde toplu halde ele alınmıştır.

Bu durumda da Mi'râc hakkında İbn İshâk'ın metninde herhangi bir bilgi bulunamamıştır. İbn Hişâm'ın metninde "İbn İshâk dedi" diyerek nakil verilmemiş olsaydı bu rivâyetlerin kaynağının İbn İshâk olmadığı düşünülebilirdi. Tahkîklerde İbn İshâk'ın metni dâhil parantez içinde Mi'râc'ın eklenmesinin, muhakkiklerin tasarrufları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İbn Hişâm'ın İsrâ kelimesini yer yer Mi'râc kelimesinin yerine de kullandığını görülmüştür. Şunu da belirtmekte fayda vardır ki; her iki metinde konu başlığının verilişinde anlayış farklılığı açıkça ortaya çıkmıştır. Mi'râc kelimesine metninde yer vermeyen İbn İshâk'tan, İbn Hişâm'ın dönemine varıncaya kadar konunun anlaşılmasında farklı kavramlar kullanılmıştır. Bu durum İbn Hişâm'ın dönemindeki müelliflerin bugün yapılan ayrım gibi İsrâ ve Mi'râc'ı tam olarak birbirinden ayırmadıkları izlenimi vermiştir. Günümüz Mi'râc anlayışının ise İbn Hişâm'ın anlayışından da farklı olduğu tespit edilmiştir. Siyer kaynakları yerine hadis kaynaklarının bu anlayışa sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En önemli hadis kaynaklarının başında gelen ve İbn İshâk'la aralarında bir asırlık zaman farkı olan ve en meşhur hadis bilginlerinden olan Buharî'nin (256) eserindeki bir rivâyette Mi'râc

hadisesi oldukça farklı bir şekilde anlatılmıştır.[396] Hatta günümüz anlayışından da farklı olarak İsrâ ve Mi'râc gidiş gelişi de tersine olarak anlatılmıştır. Bu rivâyetlerin kritiğini yapmak, çalışmanın amacını aştığından bu kadarıyla iktifa edilmiştir.

Araştırmanın bu noktasında İbn İshâk'ın metninin tek kalemden çıkmadığına dâir en çarpıcı örneklerden biri de İsrâ meselesiyle ilgili rivâyetlerin olduğu kanaati oluşmuştur.

1.14. BEDİR[397]

Bedir Savaşının tarihine dâir rivâyet[398] aynen İbn Hişâm tarafından eserine alınmıştır.[399]

1.15. MUHTELİF[400]

Abdullah es-Samir

İbn Hişâm'ın metninde, Necran Hristiyanları bahsinden sonra ele alınan Abdullah es-Samiri'ye dâir hikâyede, "İbn İshâk dedi" diyerek iki rivâyet[401] aktarılmıştır. Bu iki rivâyetteki Abdullah es-Samiri'nin Necrandaki hükümdarla olan hadisesi ve Uhdud olayı İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. İbn İshâk'ın metninde sadece Abdullah es-Samiri'nin cesedinin Hz. Ömer zamanında bulunması anlatılmaktadır. Bu rivâyet İbn Hişâm tarafından metninde aynen aktarılmıştır.

---

[396] Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, "Salât", **es-Sahîh,** Cilt 1, Riyad, 1999, s. 81.
[397] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin 149. paragrafında yer almıştır.
[398] İbn İshâk, **Sîre**, s. 110, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 256.
[399] Muhammed Hamidullah cetvelinde tamamı İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.
[400] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin 48. paragrafında yer almıştır.
[401] İbn İshâk, **Sîre**, s. 43; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 37-38.

İKİNCİ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE YER ALMAYAN YÛNUS B. BÜKEYR KANALIYLA GELEN SÎRE'DEKİ İBN İSHÂK'IN RİVÂYETLERİ

Bu bölümde, İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye'sinde yer almayan Ahmed b. Abdülcebbar ve onun râvisi Yûnus b. Bükeyr kanalıyla gelen İbn İshâk'ın rivâyetlerini bir araya getirilerek iki eserin muhtevâ açısından mukâyesesi yapılmıştır.

2.1. TÜBBA'[402]

Tübba'nın Hacerü'l-Esved'i memleketine götürmek istemesi ve Mekkelilerin buna itiraz etmelerine dâir rivâyeti[403] İbn Hişâm metnine almamıştır.

2.2. ZEMZEM[404]

Zemzem kuyusunun ortaya çıktığı zamanı ve o esnada İsmâil'in durumu hakkındaki bilginin yer aldığı rivâyet[405] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Fakat ayrıntılı tasvirlerle anlam bakımından yer almıştır.

2.3. HAC[406]

Ka'be'nin Fazileti

Ka'be'nin örtüsüne sığınan çocuğu yakalamaya çalışan ihtiyar bir adamın ellerinin kuruması hadisesine dâir rivâyet[407] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[402] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin 37. paragrafında yer almıştır.
[403] İbn İshâk, **Sîre**, s. 31.
[404] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin 8. paragrafında yer almıştır.
[405] İbn İshâk, **Sîre**, s. 5.
[406] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 13, 72, 76, 77, 78, 99, 107. paragraflarında yer almıştır.

Hac Uygulamaları

- Kureyşlilerin Ka'be'yi tavâf ederken yaptıklarını anlatan rivâyet,[408]
- Hz. İbrahim Peygamber'in insanları hacca çağırmak için lebbeyk demesine dâir rivâyet,[409]
- Ka'be'yi hacceden ve edemeyen peygamberlere dâir rivâyet,[410]
- Ka'be'nin, Rabbine yaptığı şikâyetle ilgili rivâyet,[411]
- Hz. Peygamber tarafından haccın Zilhicce ayına sabitlenmesi ve senedde olmayan metin içinde ismi yer alan Abdullah b. Ebû Nüceyh'ten naklen Câhiliye Döneminde uygulanan hac zamanlamasıyla ilgili rivâyet,[412]
- İbn İshâk'ın metninde yer alan Ka'be'nin temelinde bulunan devekuşu büyüklüğündeki bakırların üzerinde yazılı olan, burasının "Allah'ın evi olduğu, rızkından bahsedildiği, dinden dönenlere haram olduğu" ve devamında ki diğer taşta "Dişi ceylan yavrusu haccın hediyesidir." şeklindeki rivâyet[413] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. [414] Bu rivâyeti, İbn Hişâm'ın tekrara düşmemek için metnine almaktan kaçındığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda yer alan Ka'be ve Hac konularıyla ilgili diğer rivâyetler topluca göz önüne alındığında, İbn Hişâm'ın Hz. Peygamber'in hayatıyla doğrudan ilişkisini kuramadığı ve sahih olarak kabul etmediği rivâyetler çerçevesinde değerlendirildiğinden dolayı metnine almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu tahminlere rağmen İbn Hişâm'ın veya eserini nakledenlerin, bu yöntemin dışına da çıktığı çalışmanın ilgili yerlerinde örneklerle tespit edilerek belirtilmiştir. Binâenaleyh bu durumdan dolayı işin aslı bilinememektedir.

---

[407] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 6-7.
[408] İbn İshâk, **Sîre**, s. 71.
[409] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 72-73.
[410] İbn İshâk, **Sîre**, s. 73.
[411] İbn İshâk, **Sîre**, s. 73.
[412] İbn İshâk, **Sîre**, s. 79.
[413] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 85-86.
[414] Söz konusu rivâyet Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde olduğu belirtilmiş olsa da biz bu rivâyeti İbn Hişâm'ın metninde diğer iki rivâyetin anlamı içinde yer aldığını tespit ettik.

2.4. HANİF[415]

Zeyd b. Amr ile Hz. Peygamber'in -Allah Resulü daha gençken- arasında geçen putlara sunulan hayvanın etinden yememesi tavsiyesine ve bu sözüyle Hz. Peygamber'in de bu etlerden yemekten vazgeçmesine dâir bir olayın yer aldığı rivâyeti[416] İbn Hişâm metnine almamıştır. Bu rivâyetinde içinde bulunduğu benzer rivâyetlerin topluca tahlili çalışmanın birinci bölümünde yapılmaya çalışılmıştır. [417]

2.5. HZ. PEYGAMBER[418]

Abdullah b. Abdülmuttalib

- Abbas b. Abdülmuttalib'in, kardeşi Abdullah'ın yüzüne kalıcı bir zarar verdiğine dâir rivâyet[419] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan bu rivâyet, Abbas hakkında olumsuz yargıların oluşacağı endişesiyle müellifin döneminin şartları da göz önüne alınarak İbn Hişâm'ın metnine alınmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yoksa bu rivâyetin İbn Hişâm tarafından bilinmemesi mümkün görülmemiştir.

- Abdullah'ın zifaf teklifini geri çeviren kadının[420] kimliğinin tekrar yazılması ve İsmâil Peygamber soyundan birinin peygamber olacağına dâir şiirini[421] İbn Hişâm metnine almamıştır.

İbn Hişâm'ın, eserinin başında yer alan usûl açıklamasından öğrenildiğine göre doğruluğu tartışmalı olan bu ve bunun gibi şiirleri gerek içeriği gerekse de şiirin aidiyetinin şüpheli oluşundan dolayı metnine almamıştır. Bu gibi şiirlerin metinden çıkarılması kimi yazarlar tarafından eleştiri konusu olsa da en azından imana müteallik

[415] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 133. paragrafında yer almıştır.
[416] İbn İshâk, **Sîre**, s. 98.
[417] Bkz. ss. 49-51.
[418] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 17, 25. paragraflarında yer almıştır.
[419] İbn İshâk, **Sîre**, s. 11.
[420] Bu kadın Ümmü Kubal bint Nevfel'dir. İbn İshâk, **Sîre**, s. 89.
[421] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 20-21.

konulardan biri olan gelecekten haber vermeye dayalı, yararından çok zararı olan bu gibi şiirlerin İbn Hişâm tarafından elenmesi isabetli bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Bu şiiri neden metnine almadığı kesin olarak bilinememiştir. Eğer tahric yukarıda belirtilen nedenden kaynaklanıyorsa İbn Hişâm'ın aynı minvaldeki birçok rivâyeti eserine alırken aynı hassasiyeti göstermediği de müşâhede edilmiştir. Bu durumu kanıtlamak için özel bir örnek vermektense çalışmanın geneline bakılmasının daha doyurucu olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Hz. Peygamber'in Yaşı ve İsimleri ve Çocukluğu[422]

- Resulullah'ın Ukaz yılında yirmi yaşında olduğuna dâir haberi,[423]
- Hz. Peygamber'in kendi ağzından, Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk harici bir senedle rivâyet ettiğinden[424] farklı olarak İbn İshâk kaynaklı, Hz. Peygamber'in, bizâtihi kendisinin beş isminden daha bahsettiği rivâyeti,[425]
- Hz. Peygamber'in eğlenceye gitmesi ama orada uyuyakalmasına dâir rivâyeti[426] İbn Hişâm metnine almamıştır.

Hz. Peygamber'in risâletten önceki hayatına dâir önemli bir bilginin yer aldığı bu rivâyet yine daha önce nedenleri üzerinde durulan durumlardan dolayı İbn Hişâm'ın metnine almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu rivâyetteki farklılık Hz. Peygamber'in mânen korunmasına delil olarak gösterilmiştir. Konu siyer araştırmacılarının tartışma alanda olduğundan sadece kısa bir temasla yetinmek uygun görülmüştür.

Bu bahisten sonra İbn Hişâm Ficâr Savaşları bahsine geçer. İbn İshâk'ın metninde bu savaşlara dâir rivâyet yer almamıştır. İbn İshâk'ın metninde Ficâr Savaşlarıyla ilgili başka bir yerde sadece savaşın ismi geçer ki bu bahiste Hz. Peygamber'in Ficâr günündeki yaşı belirtilmiştir.[427]

---

[422] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 30, 57, 114, 186. paragraflarında yer almıştır.
[423] İbn İshâk, **Sîre**, s. 25.
[424] İbn İshâk, **Sîre**, s. 123.
[425] İbn İshâk, **Sîre**, s. 123.
[426] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 58-59.
[427] İbn İshâk, **Sîre**, s. 84.

- İbn İshâk'ın Hacerü'l-Esved hakemliğine dâir rivâyetinin hilâfında olan bir başka rivâyet ile bu rivâyetin râvisine çıkışması ve kendi rivâyetini tekrar etmesine dâir metin[428] İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır.

2.6. RİSÂLET[429]

2.6.1. Risâletin Önceden Haber Verilmesi

İbn Hişâm Tevrat kaynaklı haberleri İbn İshâk'ın metninden aktarırken kimi zaman seçici davranmıştır. İbn İshâk'ın döneminde, ona bu hususta yapılan ağır tenkitlerin İbn Hişâm'ın bu metodu benimsemesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tevrat'ta geçen Hz. Peygamber'in vasıflarına dâir rivâyet[430] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan rivâyette[431] Arapların ümmi olduğu ve Yahudilerin söz ettikleri ahirete dâir haberleri bildikleri halde umursamadıklarını, risâletten kısa bir süre önce Hz. Peygamber ile Yahudiler arasında bir olayın vukû bulduğunu belirtmiştir. Bu olayın ne olduğu metinde yer almamıştır. İbn Hişâm'ın metninde bu rivâyetlerin hiçbiri yer almamıştır.[432]

İbn İshâk'ın metninde yer alan Kurayzaoğulları kalesinin kuşatması esnasında, Müslüman olanların kaledeki mallarıyla ilgili olan rivâyete dâir bir açıklama[433] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn Hişâm'ın metninde yukarıda yer verilen söz konusu rivâyetler aktarıldıktan sonra "İbn İshâk'tan Yahudilerle ilgili bize gelen rivâyetler bu kadardır." ifâdesi yer almıştır.

---

[428] İbn İshâk, **Sîre**, s. 88.
[429] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 56, 61, 66, 57, 122, 182. paragraflarında yer almıştır.
[430] İbn İshâk, **Sîre**, s. 123.
[431] İbn İshâk, **Sîre**, s. 63.
[432] Muhammed Hamidullah bu cetvelinde bu bahsin İbn Hişâm'ın eserinde olduğunu ve sayfasını verir. Biz bunu İbn Hişâm'ın aynı metninde bulamadık.
[433] İbn İshâk, **Sîre**, s. 65.

Diğer Haberler

Bir cinin zinayı haram kılan bir peygamber geldi diyerek verdiği habere dayalı rivâyet[434] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Yukarıdaki rivâyetle ilgili olarak daha önce aynı çerçevede değerlendirilen rivâyetler için dediğimiz gibi, gelecekten haber verme gibi olumsuz intibâ doğurabilecek bir rivâyet olduğundan İbn Hişâm'ın, rivâyeti metnine almaktan imtinâ ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Hz. Peygamber'in Abbas'la beraber Ka'be'nin tadilatı esnasında çıplak çalışmaları ve göklerden Hz. Peygamber'e uyarı gelmesine dâir rivâyeti[435] İbn Hişâm metnine almamıştır.

Yukarıdaki rivâyetle ilgili olarak daha önce aynı çerçevede değerlendirilen rivâyetler için denildiği gibi, Hz. Peygamber hakkında olumsuz intibâ doğurabilecek bir rivâyet olduğundan İbn Hişâm'ın, rivâyeti metnine almaktan imtinâ ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

2.6.2. Risâletin Başlangıcı[436]

Hz. Peygamber'e vahyin kaç yaşında geldiği ve Mekke ve Medine dönemlerinin kaçar sene olduğuna dâir daha önce yer verilen rivâyetten farklı bir başka rivâyet[437] ve Hz. Peygamber'in "Bana uyun." teklifine Kureyşlilerin olumsuz cevabı ile bunun üzerine nâzil olan âyetin[438] yer aldığı rivâyet[439] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Peygamber'in akrabalarından başlayarak tebliğ yapmak için yemek vermesine, Ebû Leheb'in yemekte Hz. Peygamber'e itirâz etmesine ve ardından Tebbet

[434] İbn İshâk, **Sîre**, s. 92.
[435] İbn İshâk, **Sîre**, s. 58.
[436] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 142, 154, 163, 164, 175, 189, 270. paragraflarında yer almıştır.
[437] İbn İshâk, **Sîre**, s. 114.
[438] Kasas, 28/57.
[439] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 189-190.

Sûresi'nin inzâl edilmesine dâir rivâyet[440] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Bu rivâyet, başında yer alan "Akrabanı uyar ve alçakgönüllü ol." anlamına gelen âyetle[441] konuya başlamıştır. Yani İbn İshâk bu âyeti rivâyetine bir giriş olarak tekrar kullanmıştır. Mezkûr âyet, İbn Hişâm'ın metninde İbn İshâk'ın bu rivâyetten önce ele aldığı rivâyetin içinde olduğu için rivâyetle beraber nakledilmiştir. Bu paragrafla tebliğ bahsi İbn İshâk'ın metninde biterken aynı konudaki İbn Hişâm'ın metninde "İbn İshâk dedi" diyerek uzunca rivâyetler söz konusu olmuştur. Bu metinler İbn İshâk'ın metni içinde bulunamamıştır.

Abbas'ın Risâlet Yorumu

Mekke'ye gelen bir tüccarın Ka'be'de Hz. Peygamber'i, Hz. Hatice'yi ve Hz. Ali'yi birlikte namaz kılarken görünce durumu Hz. Peygamber'in amcası Abbas'a sorması üzerine, onun da, "Peygamber olduğunu iddia ediyor." demesi ve o zaman müslüman olmayan bu tüccarın ilk Müslümanlardan olmadığından dolayı pişmanlığının anlatıldığı rivâyet[442] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Bu rivâyetin İbn Hişâm'ın metninde yer almamasının döneminin şartları açısından değerlendirmenin yerinde olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bilindiği gibi İbn İshâk Abbasi Devleti'nin ilk dönemlerinde de yaşamıştır. Abbasi Devletinin İbn İshâk'ın devrindeki sosyo-politik durumu belki de bu tür rivâyetlerin dillendirilmesine müsait bir zemin oluşturmuştur. İbn Hişâm'ın devrine gelince, kendisinin de kitabının başında yöntemini açıklarken itirâf ettiği gibi bazı rivâyetleri, başkalarını rahatsız etmemek için eserine almamıştır. Eğer durum böyleyse, bu rivâyetlerin en önemlileri bu ve bunun gibi rivâyetler olmaktadır. Genel olarak da İbn Hişâm Abbas'a dâir rivâyetlerde daha seçici davranmıştır. Bu rivâyetlere yeri geldikçe işaret edilmiştir.

Varaka b. Nevfel'in, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'in risâletiyle ilgili durumunu kendisine anlatması üzerine söylediği uzun bir şiirinin yer aldığı rivâyet[443] İbn Hişâm'ın

[440] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 126-127.
[441] Şuara, 26/206.
[442] İbn İshâk, **Sîre**, s. 119.
[443] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 103-104.

metninde yer almamıştır. Konu bağlamında Hz. Peygamber'in doğumu bahsinde başka bir şiir yer almıştır.

Göz değmesinden dolayı Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'i bir kâhine okutmasına ve vahyin gelişinden sonra Hz. Peygamber'in artık buna gerek kalmadığını söylemesine dâir rivâyet[444] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn Hişâm, göz değmesine karşı Hz. Peygamber'in kendisini bir kâhine okutmasından, geleneğin (atalarının) dinine uygun hareket etmesi anlamının çıkarılabileceğini düşünmüş olabilir. Bu minvalde birkaç rivâyet[445] daha söz konusu olmuştur. İbn Hişâm'ın daha önce işaret edilen bazı rivâyetlerde olduğu gibi bu rivâyete de eserinde yer vermemesinde, olumsuz intibâ oluşturmamak nev'inden daha önce uyguladığı aynı prensibine sadık kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sabır

Hz. Peygamber'in, Hz. Yûnus Peygamber'in görevine dayanamamasıyla ilgili bir hadisine dâir rivâyet[446] ile sabırla emrolunmasına dâir rivâyet[447] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn Hişâm'ın bu rivâyeti peygamberlerin ismet sıfatıyla alakalı olarak olumsuz intibâ uyandırma ihtimalini göz önüne alarak eserine almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

[444] İbn İshâk, **Sîre**, s. 104.
[445] Bkz. ss. 49-51.
[446] İbn İshâk, **Sîre**, s. 111.
[447] İbn İshâk, **Sîre**, s. 114.

2.7. İLK MÜSLÜMANLAR[448]

Hz. Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe

İbn Hişâm'ın metninde İbn İshâk'ın metninden oldukça farklı olarak Ebû Bekir'in müslüman oluşuna dâir bir rivâyet[449] yer almıştır. İbn İshâk'ın metninde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e sorular sorup, aldığı cevaplar sonucunda hemen Müslüman olması nakledilmişken, bu mülâkat İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm konuya, "İbn İshâk dedi" diye başlayarak önce soy kütüğünü vermiştir. İbn Hişâm satır arasında Hz. Ebû Bekir'in gerçek isminin "Abdullah" olduğunu da ilâve etmiştir.[450] Kısa bir cümle olarak "İbn İshâk dedi" diyerek müslüman olduğunu ve insanları İslâm'a davet ettiğini nakletmiştir. Hz. Ebû Bekir'in köleleri âzad etmesiyle ilgili söylediği şiir[451] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Ömer b. Hattâb

Hz. Ömer'in müslüman olunca söylediği şiir[452] ve bu durum üzerine kavmine karşı kararlı duruşu ile durumuna dâir sözlerinin yer aldığı rivâyet,[453] bir Arabın Hz. Peygamber'in risâletinin ortaya çıkışını Hz. Ömer'den sormasına dâir rivâyet[454] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[448] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 173, 177, 213, 214, 224, 225, 227, 235, 318, 464. paragraflarında yer almıştır.
[449] İbn İshâk, **Sîre**, s. 120.
[450] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde vardır demesine rağmen ifade ettiğimiz gibi metinlerde farklılık söz konusu olmuştur.
[451] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 170-171.
[452] İbn İshâk, **Sîre**, s. 163.
[453] İbn İshâk, **Sîre**, s. 164.
[454] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 164-165.

Hz. Ali b. Ebû Tâlib

İbn Hişâm'ın "namazın farz oluşu" bahsinden sonra ele aldığı Hz. Ali'nin müslüman oluşuna dâir rivâyet[455] İbn İshâk'ın metninden oldukça farklı bir şekilde kurgulanmıştır. İbn İshâk'ın metninde, "Ali vahiy geldikten iki gün sonra…" diye konuya başlayarak, "…namaz kıldığını gördüğü Resulullah'a sorular sorması sonucunda müslüman oldu." şeklinde yer almıştır. Söz konusu rivâyetin sonunda ise Zeyd b. Harise'nin müslüman olduğu bilgisini vermiştir. İbn Hişâm'ın metninde ise "İbn İshâk dedi" diye başlayarak, Ebû Tâlib'in Hz. Ali'yi Resulullah'ın yanına verişinden bahsederek konuya başlamıştır. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i ve müteâkiben Hz. Ali'yi namaz kılarken görmesi ve Câfer'in de sonradan Müslüman olması yer almıştır. Hemen akabinde Zeyd b. Harise'nin müslüman oluşunu ayrı bir bahiste ele almıştır.[456]

Hamza b. Abdülmuttalib

Hamza'nın müslüman olmaya karar vermesinden sonra şeytanın ona vesvese vermesi sonrasında Hz. Peygamber'le konuşmasına dâir rivâyet[457] ve Hamza'nın Müslüman olmasıyla ilgili söylediği şiiri[458] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Abdullah b. Müzeyyine ez-Zü'n-Necadeyn

Abdullah b. Müzeyyine ez-Zü'n-Necadeyn'in müslüman oluşuna dâir rivâyet[459] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[455] İbn İshâk, **Sîre**, s. 118.
[456] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde vardır demesine rağmen ifade ettiğimiz gibi metinlerde farklılık söz konusu olmuştur.
[457] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 152-153.
[458] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 153-154.
[459] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 273-274.

Kinâne Reisi

Kinâne reisinin Müslüman olması hakkında Ebû Süfyan'ın sözünün yer aldığı rivâyet[460] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İslâm Tarihinde Hz. Peygamber'le birebir ilişkisi kurulamayan ve yüzlerce sahabeden biri olan bu zatları İbn İshâk'ın neden özellikle metnine aldığı bilinememiştir. Bu gibi kişilerin müslüman olmalarıyla ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninde az sayıda olmasına rağmen, bunları dahi metnine almakta İbn Hişâm seçici davranmıştır. Zaten kendisinin de eserinin usûlünde, Hz. Peygamber'in hayatıyla birebir ilgisi olmayan rivâyetleri metnine almayacağını belirtmiştir. Zaman zaman eserinde kendisi de bu usûlün dışına çıkmıştır.

2.8. MÜSLÜMANLARIN GÖRDÜĞÜ EZİYETLER[461]

2.8.1. Hz. Peygamber'in Gördüğü Eziyetler

Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i sütbabası Haris b. Abdüluzza'ya şikâyet etmeleri ile bu durum üzerine sütbabasının Hz. Peygamber'le bu konuda konuşması ve ardından da Müslüman olmasına dâir rivâyet[462] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbn İshâk'ın metninde yer alan Hz. Peygamber'le alay eden kişiler ve akıbetlerine dâir rivâyet[463] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek bir bahis açarak, Velid b. Muğira, Ümeyye b. Halef ve Ebû Cehil (Amr) b. Hişâm'ın onunla istihzâ ettiklerini nakletmiştir. Bu isimler İbn İshâk'ın metninde alay edenler olarak geçmemektedir. İbn İshâk'ın metninde Yûnus b. Bükeyr'in başka bir râviden nakliyle, alay eden kişilerden bahsedilmiştir. Söz konusu rivâyette beş kişinin

[460] İbn İshâk, **Sîre**, s. 217.
[461] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 195, 205, 207, 240, 245, 246, 247, 276, 278, 263, 305, 322, 332, 422. paragraflarında yer almıştır.
[462] İbn İshâk, **Sîre**, s. 218.
[463] İbn İshâk, **Sîre**, s. 254.

adı verilmiştir. Fakat bunlardan sadece Velid b. Muğira'nın ismi bu rivâyetle kesişmektedir.

Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim okuması karşısında müşriklerin ona muhalefetini konu alan rivâyet[464] İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır.

2.8.2. Ashab'ın Gördüğü Eziyetler

- Yâsir ailesinin evlilik süreci ve çocuklarının kimliğinden bahseden rivâyet,
- Mus'ab b. Umeyr'in müslüman oluşunun anlatıldığı rivâyet[465]
- Hz. Peygamber'in Mus'ab b. Umeyr'le konuşurken eski günleri mukâyese etmesine dâir hadisin yer aldığı rivâyet,[466]
- Sa'd b. Vakkas'ın aç kalıp, çöpe atılmış deriyi yemesinden bahseden rivâyet,[467]
- Ebû Tâlib'in, Ebû Leheb'i annesine şikâyet etmesi ve aleyhinde söylediği şiir ile kavminin düşmanlığına karşı söylediği diğer bir şiirin yer aldığı rivâyet,[468]
- İbn Abbas'ın mel'ûn ağacı âyeti[469] tefsirinde, bu âyetle Ebû Cehil'e işaret edildiğini anlattığı rivâyet,[470]
- Hz. Ömer veya Ebû Tâlib'e atfedilen Ebû Cehil'in eziyetine karşı söylenen şiir,[471]
- Ebû Huzeyfe b. Utbe'nin Müslüman olmasından dolayı kız kardeşi Hind bint Utbe'nin onu yeren kısa şiiri[472] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Ebû Hüzeyfe'nin müslüman olduğuna dâir bilgi satır arasında Habeşistan'a göç edenler listesinde tespit edilmiştir.

[464] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 185-186.
[465] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 173-174.
[466] İbn İshâk, **Sîre**, s. 174.
[467] İbn İshâk, **Sîre**, s. 174.
[468] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 130-131.
[469] İsra, 17/60.
[470] İbn İshâk, **Sîre**, s. 192.
[471] İbn İshâk, **Sîre**, s. 193.
[472] İbn İshâk, **Sîre**, s. 210.

2.8.3. Boykot

İbn İshâk'ın metninde yer alan

- Kureyşlilerin Müslümanlarla ilişkilerini kesmesi, bunun üzerine Ebû Tâlib'in tepkisi,
- Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i öldürmeyi teklif etmeleri, bunun üzerine Ebû Tâlib mahallesine sığınılmasına,
- Müslümanlar hakkında, Necâşî'nin ülkesinden gelen olumlu haberler neticesinde Kureyşlilerin daha çok morallerinin bozulup, onlara zulümlerini artırmalarına, bunun üzerine de kendi içlerinden bazı kimseler tarafından itirâzların olmasına dâir rivâyetler[473] İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır.

İbn İshâk'ın metninde, iki yüz beşinci paragrafın sonunda yer alan;

- Velid'in, eziyetlerin artırılmasına dâir yaptığı önerinin tekrar edilmesiyle başlayan rivâyet,[474]
- Bu eziyetlere yapılan itirazlar,
- Ebû Tâlib'in bir sûikast yapacakları endişesiyle Hz. Peygamber'i himayesi,
- Zulüm altında mahsur kalan çocukların inlemelerinin boykot yapanlara tesirlerinden bahseden rivâyet ve bu rivâyetin sonunda bulunan Ebû Tâlib'e ait bir şiir İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Ebû Tâlib'in Vefatı

Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib'in ölümü üzerine yaktığı ağıtın şiir şeklindeki formunun yer aldığı rivâyet[475] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[473] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 139-140.
[474] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 140-141.
[475] İbn İshâk, **Sîre**, s. 224.

2.9. HABEŞİSTAN'A HİCRET[476]

2.9.1. İlk Hicret

Habeşistan'a göç edenlerin listesi ve sıralamasına dâir rivâyet,[477] listedeki isimlerin bazıları tutmakla beraber İbn Hişâm'ın metninde, İbn İshâk'ın metninden oldukça farklı bir şekilde yer almıştır. Öncelikle İbn İshâk'ın metninde sadece, Câfer b. Ebû Tâlib'in hicretinden önce göç edenlerin listesi yer almıştır. İbn Hişâm'ın metninde ise isimler yine Câfer'in göçünden önce ve sonra olarak ayrılmıştır. Ayrıca İbn Hişâm bu isimleri "İbn İshâk dedi" diyerek metnine almıştır. Söz konusu listedeki isimler İbn İshâk'ın metninde yer alan soy kütüğünden bazen daha uzun olarak bazen de farklı varyantlarla rivâyet edilerek İbn Hişâm'ın soy kütüğünde yer almıştır.

Araştırmanın bütünlüğünü korumak amacıyla mevcut listeyi ve aralarındaki farkları çalışmanın sonuna ek olarak koymak uygun bulunmuştur. [478]

İbn Hişâm yine ilâve olarak şunu nakletmiştir:[479] "Habeşistan'da muhacir olanların sayısı, Habeş topraklarına ulaşan kişilerin hepsi ve oraya hicret eden Müslümanların kendileriyle birlikte küçük olarak götürdükleri oğulları ve orada doğan çocuklar hâriç, seksen üç adamdır." İbn Hişâm'ın rivâyetinin sonunda "İbn İshâk'a göre Ammâr b. Yâsir'in onların arasında olup olmadığı şüphelidir." demiştir. Bu ifâde İbn İshâk'ın metninde[480] göç edenlerin isimleri verilirken metin içinde belirtilmiştir.

İmâra b. Velid ve Amr b. Âs'ın Necâşî'nin Ülkesindeki Durumu

Habeşistan'da vukû bulan ve İmâra ismindeki bir adamın ve çevresindekilerin söz konusu olduğu uzunca rivâyet[481] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[476] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 211, 218, 219, 281, 284, 285, 286, 287, 289, 292, 293, 296, 297, 301, 306. paragrafında yer almıştır.
[477] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 156-157; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 344-353.
[478] Bkz. ek s.1, ek s.2, ek s.3, ek s.4.
[479] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 353.
[480] İbn İshâk, **Sîre**, s. 156.
[481] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 148-150.

İmâra Ebû Tâlib'e, Hz. Peygamber'e karşı evlatlık olarak teklif edilen genç olduğunu hatırlatmak istiyoruz. İbn İshâk'ın metninde bu ismin akıbetinin yer almasının nedeninin bu durumundan dolayı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

2.9.2. Habeşistan'a İkinci Hicret

- Tekrar Habeşistan'a hicret edildiği bilgisinin yer aldığı rivâyet,[482]
- Necâşî'nin konuştuğu Muhacirlerin sözcüsünün Osman b. Affan olduğuna dâir bir cümlelik rivâyet,[483]
- Sözcünün Hz. Osman değil Câfer olduğuna dâir itirazi bir cümlelik rivâyet,[484]
- Hz. Peygamber'in kızı Rukayye'nin hicreti ile alakalı bir rivâyet,[485]
- Abdurrahman b. Avf'ın hicretleriyle ilgili Osman b. Affan'ın ona övgüsüne dâir rivâyet[486] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Yukarıda yer verilen rivâyetlerde Hz. Osman'a dâir haberler ön plana çıkmıştır. İbn Hişâm eserini te'lif ederken daha önce de belirtildiği üzere Haşimi-Emevi çekişmesinde Haşimiler lehine taraf olduğu izlenimini vermiştir. Bu duruma rağmen Hz. Osman'a dâir rivâyetlerde ise onun lehine seçici davranmıştır. Ayrıca bilindiği üzere Abdurrahman ile Osman arasından eskiden beri devam eden hem hısımlık hem de yol arkadaşlığı söz konusu olmuştur. Bu rivâyet ilk dönem siyasi olaylarından, Abdurrahman b. Avf'ın Osman b. Affan ile ilgili halifelik seçiminde ki kararında, süreci Hz. Osman lehine etkileyen nedenlerin incelenmesinde kanâat oluşturabilecek rivâyetlerden biri olarak dikkati çekmiştir.

[482] İbn İshâk, **Sîre**, s. 194.
[483] İbn İshâk, **Sîre**, s. 199.
[484] İbn İshâk, **Sîre**, s. 199.
[485] İbn İshâk, **Sîre**, s. 199.
[486] İbn İshâk, **Sîre**, s. 204.

2.9.3. Garanik (الغرانيق)

Sözlükte "beyaz su kuşu, kuğu, turna; beyaz tenli genç ve güzel kız" anlamlarına gelen gurnûḳ (gırnîḳ) kelimesinin çoğuludur. İbnü'l-Kelbî ile Yâkūt el-Hamevî'nin belirttiklerine göre Kureyş kabilesi mensupları putlarının Allah'ın kızları olduğuna inanır ve Ka'be'yi tavâf ederken, "Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüsü Menât hürmetine, çünkü bu üçü ulu kuğulardır ve şüphesiz şefaatleri umulan varlıklardır" diyerek onları yüksekte uçan kuşlara benzetirlerdi. Meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanan Kureyşlilerin, putlarını genç ve güzel kızlara benzetmiş olmaları da mümkündür.[487]

Garanik hadisesinin ele alındığı rivâyet[488] İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır. İbn Hişâm, Habeşistan'dan dönüşü anlatırken, rivâyetinin başında benzer bir cümleyi almıştır. Ancak garanik olayına değinmeden sadece "Muhacirler, Mekke halkının müslüman oldukları haberini aldılar." ifâdesini kullanmıştır. Daha sonra, "Bu haberin onlara gelmesi üzerine oradan geri döndüler. Mekke'ye yaklaştıkları zaman Mekke halkının İslâm'a girdiğine dâir söylenenlerin yalan olduğu haberini aldılar." diyerek konuyu bağlamıştır. Meselenin detaylarına girmeden dönenlerin kimler olduğundan bahsetmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla İbn Hişâm metnine, garanik olayını almaya gerek görmemiştir. Bu hikâyeyi İbn Hişâm'ın bilmemesi mümkün görülmemiştir. İslâm Tarihinde oldukça problemli bir rivâyet olan garanik hikâyesini İbn Hişâm'ın sağlıklı bir rivâyet olarak görmemesinden dolayı eserine almamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

2.9.4. Necâşî

- Necranlı Hristiyan heyetin Hz. Peygamber'e gelmesiyle ilgili rivâyet,[489]
- İbn İshâk'ın İbn Şihâb ez-Zührî'ye sorduğu âyetlerin tefsiri ve bu âyetlerin Necâşî'nin heyetiyle ilgili olduğuna dâir rivâyet,[490]
- Hz. Peygamber'in Necâşî'ye gönderdiği mektubun metninin yer aldığı rivâyet[491]

[487] İsmail Cerrahoğlu, "Garanik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 13, İstanbul, 1996, ss. 361-366.
[488] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 157-158.
[489] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 199-200.
[490] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 200-201.

- Necâşî'nin kabrinde hala bir nur görüldüğüne dâir kısa rivâyet,[492]
- Necâşî'nin gerçek adına ve lakabına dâir rivâyet,[493]
- Necâşî'nin oğluna dâir rivâyet,[494]
- Necâşî'nin oğluna dâir başka bir rivâyetle[495] beraber Habeşlilerin ona teklifine dâir bir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

2.10. HZ. PEYGAMBER'İN VE SOYUNUN EVLİLİKLERİ[496]

2.10.1. Evlilikleri

- Âişe'nin evlilik sırası ve bazı özelliklerine dâir rivâyet,[497]
- İfk Vak'âsının anlatıldığı rivâyet,[498] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İfk Vak'âsı, İslâm Tarihinde üzücü ve yıpratıcı hadiselerin başında yer almıştır. Mesele hakkında âyetin[499] inzâl edilmesi de bu tarihi olayın gerçekleştiğini ve önemini ortaya koymuştur. İbn Hişâm'ın herkesçe bilinen bu olayı bilmemesi düşünülemez. Hz. Peygamber'in hayatıyla birebir ilgili olan bu hadiseyi eserine almaması İbn Hişâm'ın eseri hakkında bir eksiklik olduğu düşünülmektedir.

Hz. Peygamber'in;

- Hafsa bint Ömer,[500] Zeyneb bint Hüzeyme,[501] Zeyneb bint Cahş[502] ile evliliklerine dâir rivâyetler,

---

[491] İbn İshâk, **Sîre**, s. 210.
[492] İbn İshâk, **Sîre**, s. 210.
[493] İbn İshâk, **Sîre**, s. 201.
[494] İbn İshâk, **Sîre**, s. 202.
[495] İbn İshâk, **Sîre**, s. 202.
[496] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 345, 346, 348, 349, 351, 353, 354, 355, 356, 360, 361, 366, 371, 372, 374, 376, 377, 378, 380, 382, 383, 385, 387, 388, 391, 395, 396, 404, 410, 416. paragrafında yer almıştır.
[497] İbn İshâk, **Sîre**, s. 239.
[498] İbn İshâk, **Sîre**, s. 240.
[499] Nur, 24/11-26.
[500] İbn İshâk, **Sîre**, s. 240.
[501] İbn İshâk, **Sîre**, s. 241.
[502] İbn İshâk, **Sîre**, s. 244.

- Ümmü Habibe ile evliliğine dâir iki ayrı paragrafta yer alan rivâyetler[503] ile verdiği mehire dâir rivâyet,[504]
- Ümmü Seleme ile evliliğine ve bu evlilikten önce Ümmü Seleme'nin yaptığı evlilik ve doğan çocuklarına dâir rivâyet,[505]
- Ümmü Seleme ile evliliğine dâir bir başka haber ile Ümmü Seleme'nin oğlu ile Hamza'nın kızının evliliği ve gelişen olaylar sonucu Hz. Peygamber'in hadisine dâir haberin beraber yer aldığı rivâyet,[506]
- Ümmü Seleme ile evlilik zamanı ve gün meselesindeki müzâkeresine dâir rivâyet,[507]
- Cüveyriye ile evliliğine dâir iki ayrı paragrafta yer alan rivâyetler,[508]
- Safiyye bint Huyey ile evliliğine ve Safiyye'nin daha önce evli olduğu kimsenin kimliğine dâir rivâyet[509] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Safiyye ile evliliği ve Safiyye'nin amcakızı ile ilgili hikâyesine dâir rivâyet,[510]
- Meymune ile evliliği[511] ve bu evliliğin zamanına[512] dâir rivâyet,
- Ümmü Habib bint Abbas ile ilgili evlilik düşüncesine dâir rivâyet,[513] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın kızı olan Ümmü Habib'le ilgili bu enteresan rivâyeti İbn Hişâm'ın metnine almaması da ilginçtir. Abbas'la ilgili rivâyetlerde İbn Hişâm'ın seçici davrandığına çalışma içinde birkaç defa işaret edilmiştir.

- Evleneceği kadına vaadine dâir rivâyet,[514]
- Evlendiği hanımlarının vefat zamanlarına dâir rivâyet,[515]

---

[503] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 241-242.
[504] İbn İshâk, **Sîre**, s. 242.
[505] İbn İshâk, **Sîre**, s. 242.
[506] İbn İshâk, **Sîre**, s. 243.
[507] İbn İshâk, **Sîre**, s. 244.
[508] İbn İshâk, **Sîre**, s. 245. (Bu konuyla ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 387. ve 388. paragraflarında yer almıştır.)
[509] İbn İshâk, **Sîre**, s. 246.
[510] İbn İshâk, **Sîre**, s. 246.
[511] İbn İshâk, **Sîre**, s. 247.
[512] İbn İshâk, **Sîre**, s. 247.
[513] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 248-249.
[514] İbn İshâk, **Sîre**, s. 243.
[515] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 250-251.

- Mâriye'nin yanına giren kimse ile ilgili gelişen olaya dâir rivâyet[516] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Peygamber'in siyerinde yer alıp, hoş olmayan bu rivâyetin İbn Hişâm'ın eserinde yer almamasının nedeni bilinmemektedir. Herhalde İbn Hişâm rivâyeti zayıf görmüştür. Fakat bazı müsteşriklerin (oryantalist) rivâyeti menfî anlamalara yol açacak şekilde kullandıkları müşâhede edilmiştir.

2.10.2. Soyunun Evlilikleri

- Hz. Ali ve Hz. Peygamber'in kerîmesi Fatıma'nın evliliklerine ve bu evlilikten doğan çocuklarının isimlerine dâir rivâyet,[517]
- Hz. Ali'nin Fatıma'dan doğan kızı Ümmü Gülsüm'ün Hz. Ömer'le evlenmesi ve doğan çocuklarına dâir rivâyet,[518]
- Hz. Ömer'in Ümmü Gülsüm'le evlenmesine dâir bir başka rivâyet[519] ve bu evliliğin nedeninin Hz. Ömer tarafından açıklanmasına dâir rivâyet,[520] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Ömer'in Ümmü Gülsüm'le evliliğinin nedeni olarak ortaya koyduğu görüşün, Kur'an-ı Kerim'in evlilikle ilgili ortaya koyduğu genel prensiplere uygun düşmediği tespit edilmiştir. Hz. Ömer'in din hakkındaki geniş bilgisi herkesçe malum olmuştur. İbn Hişâm'ın bu durum ışığında söz konusu rivâyeti doğru kabul etmediği için eserine almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

- Ümmü Gülsüm'ün Hz. Ömer'in ölümünden sonra yaptığı evliliklere dâir İbn İshâk'ın metninin üç ayrı paragrafında yer alan rivâyetler,[521]
- Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'in evliliklerine dâir rivâyet,[522]

---

[516] İbn İshâk, **Sîre**, s. 252.
[517] İbn İshâk, **Sîre**, s. 230.
[518] İbn İshâk, **Sîre**, s. 232.
[519] İbn İshâk, **Sîre**, s. 232.
[520] İbn İshâk, **Sîre**, s. 233.
[521] İbn İshâk, **Sîre**, s. 233-234. (Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 353. 354. 355. paragraflarında yer almıştır.)
[522] İbn İshâk, **Sîre**, s. 235.

- Hz. Peygamber'in kızlarını kumaya vermediğine dâir rivâyet,[523]
- Hz. Peygamber'in kızına, evlilikte kocayla geçinme hususuyla ilgili tavsiyesine dâir rivâyet[524] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

2.11. MÛ'CİZE[525]

Sığır ve kurt konulu iki mû'cize ile ilgili Hz. Peygamber'in "Ebû Bekir ve Ömer buna inanır." demesine dâir rivâyet[526] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Mû'cizeler konusundaki bu rivâyette "Ebû Bekir ve Ömer buna inanır." şeklindeki ifâde, diğer rivâyetlerde[527] yer alan Yûnus b. Bükeyr'in ilk râvisi Ebû Hüreyre olan İbn İshâk'ın haricinde başka râvilerden aktardığı aynı senedle gelen ve konusu da yine aynı mû'cizeler olan iki ayrı rivâyette de mükerreren kullanılmıştır.

"Ebû Bekir ve Ömer buna inanır." diye biten bu rivâyetlerin doğruluğu şüphe uyandıran gayb haberleri olduğundan İbn Hişâm'ın eserine almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Esasen bu rivâyetlerin senedlerinde de problem olduğu anlaşılmıştır.

2.12. MUHTELİF[528]

- Ebû Hüreyre'nin lakabıyla[529] ilgili rivâyet,[530]
- Ebû Hüreyre'nin arabulucu olduğuna dâir kısa rivâyet[531] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[523] İbn İshâk, **Sîre**, s. 237.
[524] İbn İshâk, **Sîre**, s. 237.
[525] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin 438. paragrafında yer almıştır.
[526] İbn İshâk, **Sîre**, s. 261.
[527] İbn İshâk, **Sîre**, s. 262. (439. paragraf) ve İbn İshâk, **Sîre**, s. 262. (440. paragraf.), İbn İshâk, **Sîre**, s. 261.
[528] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 14, 15, 258, 250, 319, 411, 412, 449, 450, 475, 476. paragraflarında yer almıştır.
[529] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[530] İbn İshâk, **Sîre**, s. 266.
[531] İbn İshâk, **Sîre**, s. 266.

Bu rivâyette İbn İshâk'ın metni içinde başka rivâyetlerin senedlerinde olmayan farklı bir durum söz konusu olmuştur. Diğer bütün rivâyetlerde müsned veya müsned olmayan fakat Ahmed b. Abdülcebbar veya onun râvisi Yûnus b. Bükeyr kaynaklı rivâyetler yer almıştır. İbn İshâk'ın metninin dört yüz ellinci paragrafında yer alan bu rivâyetin senedi diğer rivâyetlerden farklı olarak; "İbn İshâk'ın metninden (نا موسي قال: قال ابن إسحق) İbn İshâk'tan Mûsa rivâyet etmiştir." şeklinde yer almıştır.

İbn İshâk'ın metninden rivâyeti nakleden Mûsa'nın[532] kim olduğunu kesin olarak bilinmese de, konuyla ilgili tahminler söz konusu olmuştur.

Bu kişi İbn İshâk'la aynı dönemde yaşayan ünlü hadis ve siyer âlimlerinden Mûsa b. Ukbe (موسى بن عقبة) olduğu tahmin edilmektedir. Daha güçlü bir ihtimâl olarak ise, şu durum da söz konusu olabilir ki; Mûsa (موسي) ve Yûnus (يونس) kelimeleri Arapçada birbirine benzeyen kelimelerdir. Kezâ Süheyl Zekkâr'ın tahkîkinde isim Yûnus olarak yer almıştır.[533] Bu isim ya Muhammed Hamidullah tarafından sehven orijinal nüshanın çözümünden tahkîke "Mûsa" olarak alınmıştır. Ya da müstensihlerin eseri yazarken sehven yanlış yazmaları üzerine de bu şekilde bu güne kadar gelmiştir. Süheyl Zekkâr'ın aksine Muhammed Hamidullah bunu fark etmemiştir. Eğer durum bir önceki belirtildiği nedenden kaynaklanıyorsa eserin mutâd isnâd düzeninin dışına çıkılmıştır. Şimdilik orijinal metne ulaşılamadığından gerçekte bunun neden kaynaklandığını bilinememiştir.

- Namazda selam verene karşılık vermesiyle ilgili İbn İshâk'ın metnindeki iki[534] ayrı paragrafta yer alan[535] iki rivâyet[536]
- Hz. Ebû Bekir ve hırsızlık yapan adamın hikâyesine dâir rivâyet,[537]
- Hz. Ömer'in İyad'a, İbn Sabğa ile kendisinin (Hz. Ömer'in) arasında geçen hikâyeyi anlatmasını istediğine dâir rivâyet,[538]

[532] Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Kureşî el-Esedî el-Medenî (141/ 758).
[533] İbn İshâk, **Kitabu's-Siyer ve'l Megâzî**, s. 286.
[534] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[535] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[536] İbn İshâk, **Sîre**, s. 279. (Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 475. ve 476. paragraflarında yer almıştır.)
[537] İbn İshâk, **Sîre**, s. 7.

- Hz. Ali'nin bir Yahudinin işini görüp, ücret kazanmasına dâir rivâyet,[539]
- Hz. Peygamber'in yattığı yerin niteliğinden bahseden rivâyet,[540]
- İbrahim'in ölümüne ve cenaze namazına dâir rivâyet[541] ile bu rivâyetin bir benzerini aktaran başka bir râviden bahseden rivâyet,[542]
- Sövme hakkındaki[543] bir rivâyet[544] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in yattığı yere dâir rivâyet hariç diğer rivâyetlerin Hz. Peygamber'in hayatıyla doğrudan ilgisi söz konusu değildir. Oysa İbn Hişâm'ın bu konudaki usûlünden bahsedilmiştir.

[538] İbn İshâk, **Sîre**, s. 7-9.
[539] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 174-175.
[540] İbn İshâk, **Sîre**, s. 175.
[541] İbn İshâk, **Sîre**, s. 251.
[542] İbn İshâk, **Sîre**, s. 251.
[543] Sövme anlamına gelen bir kelime metinde ihtilaflı bir şekilde yazılmıştır.
[544] İbn İshâk, **Sîre**, s. 217.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE YER ALAN VE ALMAYAN, MUHAMMED B. SELEME KANALIYLA GELEN SÎRE'DEKİ İBN İSHÂK'IN RİVÂYETLERİ

Bu bölümde, İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye'sinde kısmen veya tamamen yer alan ve yer almayan, Muhammed b. Seleme el-Harranî kanalıyla gelen İbn İshâk'ın rivâyetlerini bir araya getirerek iki eserin muhtevâ açısından karşılaştırması yapılmıştır.

Bu bölümde yer alan rivâyetlerin yedisi, kısmen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm'ın metninde aynen yer alan iki rivâyetin ise râvisi İbn İshâk değildir. Yûnus b. Bükeyr'in metninin hilâfına söz konusu rivâyetlerin azlığından dolayı ayrıca bir başlık açmak yerine, topluca İbn Seleme rivâyetleri içinde durumlarını tespit ederek vermek uygun görülmüştür.

3.1. BEDİR SAVAŞI (غزوة بدر)[545]

> *Bedir, Medine'nin 160 km. kadar güneybatısında, Kızıldeniz sahiline 30 km. uzaklıkta, Medine-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği yerde bulunan küçük bir kasaba idi. Halkı ise burada konaklayan kervanlardan hizmetleri karşılığında aldıkları parayla ve hayvancılıkla geçinen edilen bedevîlerdi. Ayrıca kasabada her yıl zilkade ayının başından itibâren sekiz gün devam eden büyük bir panayır kurulurdu. Bedir Hz. Peygamber'in Mekkeli müşriklerle olan mücadelelerinde önemli bir yer işgal etmiştir.*[546]

Hicretin 2. yılında (624) Kureyşli müşriklerle Müslümanlar arasında söz konusu yerde meydana gelen Bedir Savaşında Müslümanlar Mekkeli müşrikleri ağır bir hezimete uğratmıştır. Bu savaş İslâm Tarihinde dönüm noktası olarak değerlendirmiştir.

[545] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 478-491. paragraflar yer almıştır.
[546] Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** Cilt: 5, İstanbul, 1992, ss. 325-327.

Muhammed b. Seleme rivâyetinde,

- Bedir savaşı bahsine giriş mahiyetinde konu ile ilgili âyetlere de[547] yer vererek, Şeytan'ın, Müşriklerin meşhur kılavuzu Sürakâ'nın kılığına girerek Mekkelilerle konuşmasına dâir rivâyet,[548] Şeytan'ın onları teşvik ettikten sonra yarı yolda bırakmasından bahsetmiştir. Söz konusu rivâyetin devamında konu ile ilgili Enfâl Sûresi âyetleri yer almıştır. Bu rivâyetlerden Şeytan'ın Sürakâ'nın kılığına girip Mekkelileri teşvik etmesi bahsi ve Şeytan'ın Mekkelileri yarı yolda bırakması İbn Hişâm'ın metninde Bedir Savaşı bahsinin sonunda, fidye konusundan sonra yer almıştır. Âyetler İbn Hişâm tarafından başlı başına Enfâl Sûresi tefsiri içinde ele alınmıştır.[549]
- Hz. Peygamber'in "Bana korkuyla yardım edildi ve ben en güzel konuşanınızım." anlamlarındaki iki ayrı hadisi ile "Benden önceki peygamberlerde olmayan sadece bana verildi." dediği şeylerin yer aldığı rivâyet[550] İbn Hişâm'ın metninde aynen Enfâl Sûresi tefsiri içinde yer almıştır.
- Bedir'e katılanların tam sayısının nakledildiği rivâyet[551] İbn Hişâm tarafından aynen metnine aktarılmıştır.
- Kureyşli bazı Müslümanlardan Ubeyde b. Haris'in şehit düşmesi ve Müşriklerin önde gelenlerinden Utbe b. Rabiâ'nın ölümünün yer aldığı rivâyet[552] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Muhammed b. Seleme'nin metninde, Yûnus b. Bükeyr'in metninde (bazı istisnaları olmakla beraber) her rivâyetin başında râvi zincirinin yer alması yöntemi yer almamıştır. Bu durum, sanılmaktadır ki paragrafta isnâdı verilen râvi zincirinin aynı olmasından kaynaklanmıştır. İbn Seleme'nin, başından senedi olmayan rivâyetlerinin, hemen öncesinde yer alan senedli rivâyetin muhtevâsıyla aynı olmasından dolayı aynı

[547] Enfal, 8/48, 57, 60-65.
[548] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 285-286; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 263.
[549] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 322-333.
[550] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 286-288. (Bu rivâyetten 493. paragraftaki rivâyete (dâhil) kadar sened aynıdır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 332-333.
[551] İbn İshâk, **Sîre**, s. 288; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 363-364.
[552] İbn İshâk, **Sîre**, s. 288; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 364.

senedle geldiği sonucuna ulaşılmıştır. İbn Seleme'nin tüm metninde durum böyle olmuştur. Aşağıdaki rivâyetten itibâren bu durum çok defa müşâhede edilmiştir.

- İbn İshâk'ın metninde sırasıyla adları verilen Zühre, Adiyy, Haris b. Fehr, Amr, Haris b. Hazrec, Seleme,[553] Habib, Neccar, Ganm[554] boylarından Bedir Savaşı'nda şehit düşenlerle ilgili rivâyetler,[555]
- Müşrik olarak Bedir Savaşı'nda ölen gençlerle ilgili rivâyet[556] ve onlar hakkında inzâl edilen âyet, İbn Hişâm'ın metninde Bedir'de ölen müşrikler bahsinde sadece isimleri verilmek sûretiyle yer almıştır.[557]

3.2. KEDİR GAZVESİ (غزوة الكدر)[558]

Müslümanların Bedir dönüşü konaklamaları ve bu konaklamaların süreleri ile Hz. Peygamber'in Kureyş esirleriyle ilgili tasarrufunun yer aldığı rivâyet[559] İbn Hişâm'ın metninde Sevik Gazvesi bahsi öncesinde aynen yer almıştır.[560]

[553] İbn İshâk'ın metninde 487- 488 - 489 - 490. paragraflar Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde sehven sayfayı farklı yazılmış. Bunun gibi hataların çok olmsından dolayı cetvelin ve dipnotlardaki sayfa sayılarının düzeltilmesi gerekmektedir. Biz bu konuda âcizane yaptığımız bir çalışmayı araştırmamızın sonunda ek liste olarak verdik.
[554] İbn İshak'ın metninin 480 - 490. arasında yer alan paragrafları sırası dahi bozulmadan İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
[555] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 288-289; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 363-364.
[556] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 289-290.
[557] Tam metin İbn Hişâm'ın eserinde olmadığı için Muhammed Hamidullah'ın İbn Hişâm'ın eserinde yok diye tespit yaptığını düşünüyoruz.
[558] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 492. paragrafında yer almıştır.
[559] İbn İshâk, **Sîre**, s. 290.
[560] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.

3.3. SEVİK GAZVESİ (غزوة السويق)[561]

Ebû Süfyan (أبو سفيان)[562]

Ebû Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye (31/ 651-52) Hicretten elli yedi yıl önce (565) Mekke'de doğdu. Bedir Gazvesi'nde öldürülen oğlu Hanzale'den dolayı Ebû Hanzale künyesiyle de anılır. Annesi, Hz. Peygamber'in hanımı Meymûne'nin halası olan Safiyye bint Hazn el-Hilâliyye, babası Kureyş kabilesi ileri gelenlerinden Harb b. Ümeyye'dir. Çocukluğu Mekke'de refah içinde geçti. Hz. Peygamber'in amcası Abbas onun en samimi çocukluk arkadaşıydı.[563]

Sevik gazvesi ve tarihinin yer aldığı rivâyet[564] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Ebû Süfyan'nın şiiri ve yeminiyle ilgili rivâyetler de Sevik Gazvesi konusu içinde yer almıştır.

Bedir'de uğradıkları yenilgi sonrasında Ebû Süfyan'ın yemini ve sefere çıkması ile ardından gelişen olayların yer aldığı rivâyet[565] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.[566] Ebû Süfyan'ın şiirinin yer aldığı rivâyet[567] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.[568]

Ebû Süfyan'ın Mekke'ye döndüğünde söylediği şiirin yer aldığı rivâyet[569] ise İbn Hişâm'ın metninde Sevik Gazvesinin sonunda yer almıştır.

---

[561] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 493. paragrafında yer almıştır.
[562] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 494, 495, 496. paragraflarında yer almıştır.
[563] İrfan Aycan, "Ebû Süfyan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 10, İstanbul, 1994, ss. 230-232.
[564] İbn İshâk, **Sîre**, s. 291; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 47-49.
[565] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 291-292. (Bu rivâyetten 497. paragraftaki rivâyete (dâhil) kadar sened aynıdır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 47-79.
[566] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.
[567] İbn İshâk, **Sîre**, s. 292.
[568] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[569] İbn İshâk, **Sîre**, s. 292; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 49.

3.4. NECİD GAZVESİ (ZÎ-EMİR) (غزوة النجد)[570]

- İbn İshâk'ın metninde Necid Gazvesi olarak geçen bu rivâyet[571] İbn Hişâm'ın metninde Zî-Emir Gazvesi ismiyle anılarak aynen yer almıştır.
- İbn İshâk'ın metninde aynı paragrafta yer alan hastalık ve kuş yavrularıyla ilgili iki rivâyet[572] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.[573]

3.5. FURU' GAZVESİ (BAHRAN) (غزوة بحران)[574]

Furu' Gazvesinin anlatıldığı rivâyet[575] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

3.6. BENİ KAYNUKA GAZVESİ (غزوة بنو قينقاع)[576]

- Hz. Peygamber'in Benî Kaynuka'yı uyarması ve onların cevabının yer aldığı rivâyet,[577]
- Benî Kaynuka hakkında nâzil olan âyetlerin[578] yer aldığı rivâyet,[579]
- Abdullah b. Übeyy'in Benî Kaynuka'nın affı için Hz. Peygamber'le konuşmasına dâir rivâyet,[580]

---

[570] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 497 ve 498. paragraflarında yer almıştır.
[571] İbn İshâk, **Sîre**, s. 293; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 49.
[572] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 293-294. (Bu rivâyetten 500. paragraftaki rivâyete (dâhil) kadar sened aynıdır.)
[573] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[574] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 499. paragrafında yer almıştır.
[575] İbn İshâk, **Sîre**, s. 294; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 50.
[576] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 500 - 503. paragrafları arasında yer almıştır.
[577] İbn İshâk, **Sîre**, s. 293; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 50.
[578] Âl-i İmran, 3/12-13.
[579] İbn İshâk, **Sîre**, s. 294; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 50-51.
[580] İbn İshâk, **Sîre**, s. 295; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 51-52.

- Benî Kaynuka ile ilgili bir mesele, İbn Übeyy'in ve Übade'nin durumları ve bu durum hakkında nâzil olan âyetlerin[581] yer aldığı rivâyet[582] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

3.7. KARADE SERİYYESİ (سريّة القردة)[583]

- Zeyd b. Harise'nin komutanlığını yaptığı Karade Seriyyesinin yer aldığı rivâyet[584] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. İbn Hişâm, rivâyetin içinde yer alan Hasan b. Sabit'e ait şiirin durumunu belirterek bir kısmını eserine almıştır.

3.8. KA'B B. EŞREF (كعب بن الأشرف)[585]

> *Ka'b b. Eşref (3/624) baba tarafından Tay kabilesine, anne tarafından bir Yahudi kabilesi olan Benî Nadîr'e mensuptur. Hem Araplar hem Yahudiler tarafından sevilir ve kendisine değer verilirdi. Medine'de oturan Kâ'b, Bedir Gazvesi sonunda müşriklerin mağlûp olduklarına ve yetmiş ölü verdiklerine dâir haber Medine'ye ulaşınca bunun doğruluğuna inanmamış, "Gerçekten Muhammed bu kadar kişiyi öldürmüş ise yerin altı üstünden daha hayırlıdır" diyerek tepki göstermişti. Ancak haberin doğru olduğu ortaya çıkınca tâziyede bulunmak ve Kureyşli müşrikleri Müslümanlar aleyhine kışkırtmak için kırk kadar adamıyla birlikte Mekke'ye giderek Müslümanlara karşı savaşmak üzere Ebû Süfyân ile anlaştı. Söylediği şiirlerle Kureyşlilerin intikam duygularını tahrik etti. Hz. Peygamber'in şairi Hassân b. Sâbit de onu evinde misafir edenler hakkında o kadar etkili şiirler söyledi ki bundan sonra hiç kimse Kâ'b'ı evinde misafir etmeye cesaret edememiştir.*[586]

---

[581] Maide, 5/51-55.
[582] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 295-296. (Bu rivâyetten 505. paragraftaki rivâyete (dâhil) kadar sened aynıdır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 52-53.
[583] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 504. paragrafında yer almıştır.
[584] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 296-297; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 53-54.
[585] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 505 ve 506. paragraflarında yer almıştır.
[586] Mehmet Ali Kapar, "Ka'b b. Eşref", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 24, İstanbul, 2001, ss. 3-4.

- Ka'b b. Eşref sûikasti ve bu sûikasti hazırlayan sebeplerin ele alındığı uzunca rivâyet,[587] içindeki karşılıklı söylenen dört şiir haricinde aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Metnin sonunda İbn Hişâm kısa bir rivâyet ilâve etmiştir.
- İbn Seleme rivâyetinin takip eden paragrafında farklı bir senedle Ka'bu'l Eşref sûikastine dâir anlatının kalan kısmının yer aldığı rivâyet,[588] İbn Hişâm'ın eserinde yer almıştır.
- Metin içinde Muhaysa bahsinden önce yer alan iki şiir, İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Metnin sonunda yer alan Hz. Ali'ye ait Ka'b b. Eşref'in öldürülmesine dâir uzunca şiiri yine İbn Hişâm metnine almamıştır. Bunun yerine başka râvilerden aldığı farklı bir rivâyeti ilâve etmiştir.
- Bu rivâyetten sonra yine İbn İshâk'ın metninde bu paragrafın sonunda yer alan Uhud Savaşı'nın zamanına dâir haberi İbn Hişâm aynen metnine almıştır.

3.9. UHUD SAVAŞI (غزوة أحد)[589]

> *Gazveye adını veren Uhud dağı Medine'nin kuzeyinde Mescid-i Nebevî'ye yaklaşık 5 km. mesafededir. Bölgedeki dağ silsilelerinden ayrı ve tek başına bulunduğu için bu adı aldığı anlaşılmaktadır. 8 km. uzunluğundaki dağın yüksekliği 720 metredir. Günümüzde doğuda Medine Havaalanı yolu, batıda Tarîkuluyûn ile çevrilmiş olup gelişen şehre bitişmiştir.*[590]

Hicretin 2. yılında (624) Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında cereyan eden Bedir Gazvesi'nde ağır bir yenilgiye uğrayan müşrikler bu defa Uhud'da Müslümanlanlarla ikinci defa karşı karşıya gelmiştir. Savaşın sonucu Müslümanların aleyhine de olsa her iki tarafta ağır kayıplar vermiştir.

Uhud Savaşı'nın anlatıldığı uzunca rivâyet İbn Hişâm'ın eserinde aynen yer almıştır. İbn Seleme, Yûnus b. Bükeyr gibi İbn İshâk'ın rivâyetleri üzerinde tasarruf

[587] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 297-298; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 54-59.
[588] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 298-301; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 59-61.
[589] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin Muhammed b. Seleme rivâyetleri içinde 507. paragrafından 524. paragrafına kadar konu sıralaması İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır. Ayrıca 512. paragrafındaki rivâyet iki ayrı senedle gelmektedir.
[590] Muhammed Hamidullah ve Casim Avcı, "Uhud Gazvesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, ss. 54-57.

yapmamıştır. Bundan dolayı karşılaştırma yapmaya gerek olacak rivâyet çok azdır. Genel olarak rivâyetler metinlerin sıralaması aynen korunarak verilmeye çalışılmıştır.

İki eserdeki Uhud Savaşı'yla ilgili rivâyetler, karşılaştırmalı olarak şu şekilde yer almıştır:

- Bu hususta "Allah yolundan alıkoymak için…"[591] ifâdesiyle başlayan âyetlerin inzâl edildiği rivâyet,
- Kureyş tarafından Ebû'l İzze'nin ve Vahşi'nin savaşa davet edilmesi,
- Katılan topluluklar ve Kureyşlilerin önde gelen kadın ve erkekleri,
- Hind bint Utbe'in Vahşi'ye Hamza'yı öldürme teklifi,
- Resulullah'ın Medinelilerle, yapılacak olan savaş hakkında istişaresi,
- Resulullah'ın bir durumu hayra yorması[592]
- Bahçesine Hz. Peygamber'i sokmak istemeyen bir adamla ilgili durum,
- Müslümanların Uhud'da konuşlanması, komutanlar ile kadın ve erkek asker sayıları, İbn Hişâm'ın metninde aynen İbn İshâk'ın metninden aktarılmıştır.

Bu metin Hz. Peygamber zamanında kadınların da savaşlarda askerlik yaptıklarına dâir önemli bir rivâyet olarak değerlendirilmiştir.

- Hz. Peygamber'in Ebû Dücâne'ye bir kılıç vermesi,[593]
- Ebû Dücâne'nin savaştaki tavrına Hz. Peygamber'in verdiği cevaz,[594]
- Ebû Amr'ın Müslümanlarla çatışmasına kadar olan bölüm İbn Hişâm'ın metninde aynı düzende yer almıştır.
- İbn Hişâm bu rivâyetten sonra "İbn İshâk dedi" diyerek Ebû Süfyan'ın orduyu teşvik eden sözlerine yer vermiştir.
- İbn İshâk'la uyumlu olarak Hind'in def çalarak orduyu teşvik etmesine dâir rivâyeti İbn Hişâm aynen nakletmiştir.

---

[591] Enfal, 8/36.
[592] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 301-304. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 507. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 64-69. (Bu rivâyet ile 508. paragraftaki rivâyetin senedleri aynıdır.)
[593] İbn İshâk, **Sîre**, s. 304-305. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 508. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 69-71.
[594] İbn İshâk, **Sîre**, s. 305. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 509. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 71-73.

- İbn Hişâm, İbn İshâk'ın metninde olmayan Hind'e ait bir şiir ile bir haberi metnine ilâve etmiştir.
- İbn Hişâm, akabinde İbn İshâk'ın metnindeki Ebû Dücâne'nin savaşmasına dâir rivâyete yer vermiştir.
- İbn İshâk'ın metninde Ebû Dücâne'nin savaşmasına dâir rivâyetten sonra Hamza'nın ve Müslümanların savaşmasına ve hezimete uğranılmasına dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- İbn Hişâm'ın metninde İbn İshâk'ın metninde olmayan Ebû Dücâne ile ilgili ayrıntılara "İbn İshâk dedi" diyerek ve ilâve olarak başka rivâyetlere yer vermiştir.[595]

Bu rivâyetten sonra;

- Hamza'nın öldürülmesi rivâyeti, okçuların yerlerinden ayrılmasıyla başlayan ve "Muhammed öldürüldü." ifâdesine kadar aynen İbn Hişâm tarafından metninde yer almıştır.

Sonrasında İbn Hişâm'ın metninde bazı rivâyetler ilâve olarak ele alınmıştır.

- İbn Hişâm, "İmtihan ve deneme günüydü." sözüne dâir rivâyet ve Utbe'nin taarruzuna dâir rivâyetleri İbn İshâk'ın metninden aktarmıştır.
- Sonra, Hz. Peygamber'in "Bizim için kendini kim fedâ eder." sözüne kadar çeşitli rivâyetler İbn İshâk'ın metninde olmadığı halde "İbn İshâk dedi" diyerek İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
- İbn Hişâm'ın metninde Hz. Peygamber'in "Bizim için kendini kim fedâ eder." demesi üzerine Ziyâd b. Seken'in kalkıp savaşmasına ve akabinde Hz. Peygamber'in kucağında ölmesine dâir rivâyet aynen yer almıştır.
- Sonra yine İbn Hişâm, bazı ilâveler ve "İbn İshâk dedi" diyerek, bizim İbn Seleme rivâyetinde bulamadığımız bazı rivâyetleri aktarmıştır.
- Ebû Dücâne'nin ve Sa'd'ın Hz. Peygamber'i koruması,[596]
- Katâde'nin savaştaki durumu,

[595] İbn İshâk, **Sîre**, s. 306. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 510. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 73.
[596] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 306-307. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 511. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 73-77.

- Mus'ab'ın, İbn Kamie'in savaştaki durumu ile Hamza ve Asım'ın savaşması,[597]
- Enes b. Nadr'ın savaşın en sıkıntılı anında orduyu toparlayıcı konuşması ve savaşması,[598]
- Enes b Nadr'ın şehadeti, aldığı yaraların çokluğu, kız kardeşinin onu cesedinin sağlam yerlerinden ancak tanıyabilmesine dâir rivâyet,[599]
- Hz. Peygamber'in aldığı darbelerden sonra onu ilk kimin tanıdığına dâir rivâyet,
- Hz. Peygamber'in Ka'b'ın onu tanıması üzerine aralarındaki konuşma ve diğer Müslümanların Hz. Peygamber'in yanına gelmesine dâir rivâyet,
- Hz. Peygamber'in Übeyy b. Halef ile karşılaşması ve onu mızrakla vurmasına dâir rivâyet,[600]
- Hz. Peygamber'in Übeyy b. Halef'le olan daha önce birbirlerini öldürmek üzerine tehdit etmelerine dâir konuşmaları ve Übeyy'i vurduktan sonra Übeyy'in bu tehditleşme hadisesini yanındakilere anlatmasının yer aldığı rivâyet ile Hasan b. Sabit'in bu durum ile ilgili şiirinin -biraz daha fazla olarak- bulunduğu rivâyet,
- Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin mağaraya çekilerek orda Hz. Peygamber'in bedduâ etmesine dâir rivâyet,[601]
- Sa'd'ın Utbe'yi öldürmesine neden olan söze dâir söylediklerinin anlatıldığı rivâyet, İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır.
- Talha b. Ubeydullah'ın Hz. Peygamber'e savaştaki yardımı[602] İbn Hişâm'ın metninde kısmen farklı olarak fakat cennetle müjdelemesi aynen verilerek yer almıştır.

---

[597] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 307-309. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 512. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, sss. 77-79.
[598] İbn İshâk, **Sîre**, s. 309. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 513. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 88.
[599] İbn İshâk, **Sîre**, s. 309. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 514. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 88.
[600] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 309-310. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 515. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 89.
[601] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 310-311. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 516. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 90-91.
[602] İbn İshâk, **Sîre**, s. 311. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 517. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, ss. 91-92.

- Savaş esnasında çok kimselerin kaçtığı anda, Talha'nın Hz. Peygamber'i savunmasına dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
- Savaştan kaçanların isimlerinin verildiği ve geri dönmeleri üzerine Hz. Peygamber'in onlara söylediklerine[603] dâir rivâyetler İbn Hişâm'ın metninde aktarılırken, isimler yer almamıştır.

Hz. Osman başta olmak üzere sahabenin önde gelen isimlerinin yer aldığı bu rivâyetin İbn Hişâm'ın metninde yer almamasının bir eksiklik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu gibi tasarrufları ve bunun nedenleri üzerinde, Yûnus b. Bükeyr'in rivâyetlerinin İbn Hişâm'ın metnindeki yerini tahlil ederken bazı görüşler ortaya koymuştuk. Nedenlerin bunlardan pekte farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

- Hanzale'nin öldürülmesi ve melekler tarafından yıkanmasına dâir rivâyet,[604]
- Hind'in savaşta yaptıkları ve bu konudaki iki mısralık karşılıklı şiirler,
- Ebû Süfyan ile Müslümanların konuşmaları ve tekrar savaş için sözleşmeleri,
- Hz. Ali'nin düşman ordusuna bakması ve Müslümanlara düşmanın Mekke'ye döndüğünü haber vermesine dâir rivâyet,[605]
- Son olarak Hz. Peygamber'in Sa'd b. Rebi ve Hamza'yı sorup aratmasına dâir[606] rivâyet[607] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

3.10. MÜSLE (المثل)[608]

> *Başkalarına ibret olsun diye, burnunu, kulağını vesâir uzuvlarını kesip, gözlerini oyarak kendisini çirkin bir şekle sokmak sûretiyle düşmana ceza vermek. Müslenin iki manâsı vardır. Biri, kısas ve mukâbele-i bi'l-misil (yapılan işe aynıyla*

[603] İbn İshâk, **Sîre**, s. 311. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 518. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 161.
[604] İbn İshâk, **Sîre**, s. 312. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 519. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 79.
[605] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 312-313. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 520. paragrafında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 100.
[606] Muhammed Hamidullah'ın cetvelindeki son paragraftır. Bundan sonraki paragraflar mevcut değildir.
[607] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 313-314. (Buraya kadar ki rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 521. paragrafında yer almıştır.) ; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 101.
[608] Bu konuyla ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 522, 523, 524. paragraflarında yer almıştır.

karşılık vermek); diğeri de öldürülen şahsın (maktulün) burnunu, kulağını ve diğer azalarını kesmektir. Müslenin yasaklanan kısmı budur.[609]

Hz. Peygamber'in

- Hamza'nın cesedini gördükten sonra söyledikleri ile müsle hakkındaki sözü ve bu söz üzerine inzâl edilen âyetin[610] yer aldığı rivâyet,[611]
- Âyetin inzâlinden sonra müsleden vazgeçmesi ve sadaka vermeyi emredip, müsleyi yasaklamasına dâir rivâyet[612] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

[609] Kâmil Miras, **Tecrid-i Sarih Tercümesi**, Cilt: 1, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1976, s. 186.
[610] Nahl, 16/126.
[611] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 314-315; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 101.
[612] İbn İshâk, **Sîre**, s. 315; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 3, s. 102.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İBN HİŞÂM'IN ES-SÎRETÜ'N-NEBEVİYYE'SİNDE YER ALAN VE ALMAYAN, YÛNUS B. BÜKEYR'İN KANALIYLA GELEN SÎRE'DEKİ İBN İSHÂK'TAN BAŞKA RÂVİLERİN RİVÂYETLERİ

Bu bölümde, İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye'sinde kısmen veya tamamen yer alan ve almayan Ahmed b. Abdülcebbar ve onun râvisi Yûnus b. Bükeyr kanalıyla gelen İbn İshâk'ın metninde başka râvilerden gelen rivâyetleri bir araya getirerek iki eserin muhtevâ açısından karşılaştırması yapılmıştır.

Yûnus b. Bükeyr, İbn İshâk'ın haricinde başkalarından aldığı bu rivâyetleri İbn İshâk'ın metni içinde gerekli gördüğü yerlerde kullanmıştır. Bu rivâyetleri metin içinde okurken kimi yerde rivâyeti tamamlayıcı ve pekiştirici olduğu görülmüştür. Fakat kimi yerde ise bu rivâyetlerin konunun bütünlüğünden uzaklaştıran, metin içinde anlamı bozan, gereksiz fazlalıklar olarak yer aldığı müşâhede edilmiştir. Ayrıca Yûnus b. Bükeyr eserinde, hayli yer tutacak şekilde İbn İshâk'ın bazı rivâyetlerini tekrar eden rivâyetlere yer vermiştir. Durum ne olursa olsun ilk dönem eserleri içinde önemli yer tutan bu eserdeki tüm rivâyetlerin günümüze ulaşmasının oldukça önemlidir.

Bu bölümde yer alan rivâyetleri sanki İbn Hişâm tarafından biliniyormuş gibi eserinde yer alıp almadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak İbn Hişâm'ın, Yûnus b. Bükeyr'in söz konusu metnini okuyup okumadığı kesin olarak bilinememektedir. Daha önce de ifâde edildiği gibi onun eserinin kaynağı Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'dir. Bundan dolayı da bu rivâyetlerden İbn Hişâm'ın eserinde yer alanlarının, Yûnus b. Bükeyr'den alınıp alınmadığı kesin olarak bilinmemese de başka râviler kanalıyla da rivâyet edilerek İbn Hişâm'a ulaştığı tespit edilmiştir. İbn Hişâm'ın Yûnus b. Bükeyr'in eserini kaynak olarak kullanmadığı kanaatini oluşturan en önemli etkenler şunlardır:

- Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden aldığı rivâyetlerin kâhir ekseriyetinin İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır.
- Bu bölümde yer alan ortak rivâyetlerin İbn Hişâm'ın metninde başka bir dil ve üslupla ele alınmıştır.

Yûnus b. Bükeyr'in eserindeki İbn İshâk'ın rivâyetleri İbn Hişâm'ın metninde genelde çok fazla bir değişikliğe uğramadan yer almıştır. Ancak yukarıda da ifâde edildiği gibi Yûnus b. Bükeyr'in metni ise ya onun eline hiç geçmemiş ya da bu metni eserini yazarken dikkate almamıştır. Bu durum bize göstermektedir ki iki eserdeki İbn İshâk isnâdlı rivâyetler büyük bir uyum içinde yer almıştır. Bu yüzden söz konusu rivâyetlerin İbn İshâk'a ait olduğu kanaati oldukça güçlenmiştir. Mâmafih asırları boyu bu eseri elden ele günümüze ulaştıran İbn İshâk'ın öğrencilerinin ve eserin müstensihlerinin bu büyük çabaları her türlü övgüden vârestedir.

4.1. TÜBBA'[613]

İbn Abbas'ın Tübba'nın müslüman olduğuna dâir sözüne dâir rivâyete[614] İbn Hişâm eserinde yer vermemiştir.

4.2. FİL OLAYI[615]

Kuşların tasvirinin yapıldığı iki ayrı senedle gelen birbirinden farklı rivâyetler[616] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

4.3. ZEMZEM[617]

Hacer'in zemzem suyunu bulma aşamasında Cebrail'le konuşmasının anlatıldığı rivâyet, İbn Hişâm'ın eserinde yer almamıştır. İbn Hişâm'ın metninde sadece Cibril'in ayağını yere vurmasından dolayı Hacer'in çıkan sesten "İsmâil'e bir şey mi oldu?" diyerek korkmasından bahsetmiştir.[618] Yine İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek Hacer'in Safâ ile Merve arasında gidip gelerek zemzem suyunu bulmasına dâir rivâyeti

[613] Bu konu ile ilgili rivâyet İbn İshâk'ın metninin 39. paragrafında yer almıştır.
[614] İbn İshâk, **Sîre**, s. 33.
[615] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 42. ve 43. paragraflarında yer almıştır.
[616] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 41-42.
[617] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 9. ve 11. paragraflarında yer almıştır.
[618] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 116.

nakletmiştir. Yûnus b. Bükeyr'in metninin dokuzuncu paragrafında bu olay küçük bir farkla şu şekilde aktarılmıştır.[619]

حدثنا أحمد: نا يونس، عن سعيد بن ميسرة البكري، قال: حدثنا أنس بن مالك أن رسول الله ﷺ قال: لما طردت هاجر أم إسماعيل القبطية سارة، ووضعها إبراهيم بمكة، عطشت هاجر، فنزل عليها جبريل، فقال لها: من أنت؟ فقالت: هذا ولد إبراهيم، فقال: أعطشانة أنت؟ قالت: نعم، فبحث بجناحه الأرض، فخرج الماء، فأكبت عليه هاجر تشربه، فلولا ذلك لكانت أنـهاراً جارية..

İbn İshâk'ın metninde Hacer, Sâre'yi kovmuştur. Hz. İbrahim'de Sâre'yi Mekke'ye yerleştirmiştir. Fakat akabinde Hacer'in Mekke'de susadığından bahsedilerek zemzem suyunun bulunma hikâyesi anlatılmıştır. Zannedilmektedir ki metinde isimlerin yeri karışmıştır. Diğer bir ihtimal ise, Arapça gramerindeki failin merciine dâir ihtilâftan dolayı iki anlamlılıktan kaynaklanan anlam karmaşası söz konusu olmuştur. İslâm kaynaklarında yer alan genel kabule göre, Sâre Hacer'i kovmuştur. (طردت هاجر) İbn İshâk'ın metninde "Sâre'yi Mekke'ye götürdü." (ووضعها إبراهيم بمكة) ifâdesi olmasaydı, sadece "Kim susadı?" sorusuna cevap aranabilirdi. Bu da çokta önemli bir problem olmazdı diye bir yorum yapma ihtiyacı doğmuştur.

Bir diğer husus ise Yûnus b. Bükeyr'in metninde sekizinci ve dokuzuncu paragrafların râvilerindenki farklılıktan dolayı bir tenâkuzun oluşmasıdır. Önceki rivâyette susayan Hz. İsmâil iken sonraki rivâyette susayan Hacer olarak kaydedilmiştir.[620]

Zemzem suyunun tatlı bir içecek olduğuna dâir kısa bir cümlelik bir rivâyeti[621] İbn Hişâm, metnine almamıştır.

[619] İbn İshâk, **Sîre**, s. 5.
[620] Daha öncede belirttiğimiz gibi Yûnus b. Bükeyr'in metninde tenâkuzlu ve mükerrer rivâyetlerin olduğunu
müşahade ettiğimizden usûlün bu yönde olduğunu kabul etmekteyiz.
[621] İbn İshâk, **Sîre**, s. 6.

4.4. KA'BE (الكعبة)[622]

- Hz. Âdem'in Ka'be'yi yapmasına dâir rivâyet,[623]
- Hz. Âdem ve Hz. İbrahim'in Ka'be'yi inşâlarına dâir rivâyet,[624]
- Ka'be'nin yeri ve onu ilk hac edenlerle ilgili rivâyet,[625]
- Hz. İbrahim'in insanları hacca çağırmasına dâir rivâyet,[626]
- Hz. İsmâil'in kabri ile ilgili rivâyet,[627]
- Ka'be'nin yaratılış tarihine dâir rivâyet,[628]
- Hacerü'l-Esved'in mahiyetinin anlatıldığı dört ayrı paragrafta yer alan dört ayrı rivâyet,[629]
- Ka'be'nin insana huzur verdiğine dâir Hz. Ali'nin bir sözünün yer aldığı rivâyet,[630]
- Ka'be'yi hacceden peygamberlerle ilgili rivâyet[631] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- İbn İshâk isnâdlı olarak gelen yüz sekizinci paragraftaki içeriğinin tekrarı olan ve bu defa Süryânice olarak değil de, bir yazı denilerek aktarılan rivâyet[632] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. İbn Hişâm, bu rivâyetin bir önceki paragrafında yer alan ve İbn İshâk'ın kanalıyla gelen yüz dokuzuncu paragraftaki rivâyeti kullanmıştır.[633] İlâve olarak Ahşep kelimesinin ne anlama geldiğini de açıklamıştır.

---

[622] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 73, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 54, 85, 86, 110. paragraflarında yer almıştır.
[623] İbn İshâk, **Sîre**, s. 72.
[624] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 73-74.
[625] İbn İshâk, **Sîre**, s. 72.
[626] İbn İshâk, **Sîre**, s. 72.
[627] İbn İshâk, **Sîre**, s. 86.
[628] İbn İshâk, **Sîre**, s. 73.
[629] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 74-75. (Bu dört rivâyet 81, 84, 85, 86. paragraflarda yer almıştır.)
[630] İbn İshâk, **Sîre**, s. 74.
[631] İbn İshâk, **Sîre**, s. 74.
[632] İbn İshâk, **Sîre**, s. 86.
[633] İbn İshâk, **Sîre**, s. 86; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 208.

Yukarıda da genel olarak belirtildiği üzere Yûnus b. Bükeyr, İbn İshâk'ın rivâyetlerini naklederken başka râvilerden, İbn İshâk'ın siyerinin bütünlüğünü gözle görülür bir biçimde bozan hayli rivâyeti de eserine almıştır. Bu rivâyetlerden en kapsamlı olarak alınanlarının başında da Ka'be'yle ilgili olanları gelmiştir. Bu rivâyetler de Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'ın metnini yeniden inşâ ederek bambaşka bir eser ortaya çıkardığı izlenimini vermiştir.

Ayrıca yukarıda tek tek belirtildiği üzere Ka'be ile ilgili meselelerin ele alındığı hiçbir rivâyeti İbn Hişâm eserine almamıştır.

4.5. HAC[634]

Cahiliyye Döneminde haccedenlerin duâlarında söyledikleri sözlere dâir iki ayrı rivâyeti[635] İbn Hişâm metnine almamıştır.

- İbn Hişâm eserinde Ehl-i Kitab'ın ve kâhinlerin bildirdikleri bahsinden hemen önce Humuslulara dâir bir bahis açmıştır. Burada "İbn İshâk dedi" diyerek Humusluların yeni bir bid'at çıkararak kendilerinden ihram elbisesi alınmasını, yoksa dışarıdan hacca gelenlerin çıplak tavâf etmek zorunda kalacaklarını bildirmiştir.[636] Fakat Yûnus b. Bükeyr'in metnindeki rivâyette[637] Humusluların çıplak tavâfa kesinlikle karşı oldukları belirtilmiş ve bu durumda rivâyet farklılaşmıştır.[638] Yine "İbn İshâk dedi" diyerek bundan başka bir rivâyeti yani İbn Hişâm'ın metninde de yer alan, Humusluların icadı olan tavâf esnasında giyilecek elbise meselesi, Yûnus b. Bükeyr'in metninde, "Arapların eskiden beri süregelen âdeti"[639] olarak takdim edilmiştir. İki metin arasında tenâkuz söz konusu olmuştur.[640] Çünkü hem bu âdetin zamanlamasının belirliliği hem de

[634] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101. paragraflarında yer almıştır.
[635] İbn İshâk, **Sîre**, s. 75. (Bu iki rivâyet 87. ve 88. paragraflarda yer almıştır.)
[636] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 214.
[637] İbn İshâk, **Sîre**, s. 75.
[638] Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde sehven İbn Hişâm'ın eserinde yok demiştir. Bunun nedeni tezât rivâyet olabilir.
[639] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 75-76.
[640] Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde sehven İbn Hişâm'ın eserinde yok demiştir. Bunun nedeni

Humusluların Arap âdetini belirlemede söz sahibi olmaları ihtilâf konusu haline gelmiştir. Humuslularda zaten herkes tarafından kabul görüp yerleşik hale gelecek bir âdet ortaya koyacak kadar eski bir topluluk olmadığı tespit edilmiştir.

- Çıplak tavâfın kaldırılmasıyla ilgili kısa bir rivâyette[641] Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi bu düzenleme için gönderdiği belirtilmiştir. Oysa İbn Hişâm, metninde Hz. Ali'den bahsetmeksizin Hz. Peygamber'in bu düzenlemeyi yaptığını belirtmiştir.[642] Bu noktada tezât oluşmasının şundan dolayı olduğu tahmin edilmiştir. Yûnus b. Bükeyr'in metninde çıplak tavâfın kaldırıldığı söylenirken, Humuslular anlatımında, İbn Hişâm'ın metninde de aynen aldığı şekilde Hz. Peygamber'in Humuslular meselesini ve Kureyş'in ihram kıyafetleriyle ilgili düzenlemesini kaldırdığını beyan edilmiştir.[643]
- Humusluların Arafat'ta vakfe yapmamalarına dâir rivâyet[644] aynı şekilde İbn Hişâm'ın Humuslulular bahsinde yer almıştır. Fakat anlam aynı olsa da konunun işlenişi farklılaşmıştır.[645] Vakfeye dâir bir âdeti Hz. Peygamber'in kaldırmasına dâir rivâyeti[646] İbn Hişâm metnine almamıştır.
- Sa'y ile ilgili söz konusu rivâyet[647] İbn Hişâm'ın metninde zemzem suyunun bulunması bahsinde yer almıştır. Fakat rivâyet oldukça farklılaşmıştır. İki rivâyetin benzer yanı ise Hacer'in Safâ ve Merve arasında gidip gelerek İsmâil'in ölüp ölmediğine bakması olmuştur. Yûnus b. Bükeyr, metninde rivâyeti sa'yın nedeni olarak ele almasına rağmen, İbn Hişâm, aynı rivâyeti "İbn İshâk dedi" diyerek zemzem suyuyla alakalı olarak eserine almıştır.[648]

---

tezât rivâyet olabilir.
[641] İbn İshâk, **Sîre**, s. 80.
[642] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 216.
[643] Bu tezâttan dolayı Muhammed Hamidullah bu metnin iki eserde eşleşmediğini düşünmüştür. Oysa konu Kâbe'yi tavaf meselesidir.
[644] İbn İshâk, **Sîre**, s. 76; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 214-215.
[645] Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demiştir. Bunun nedeni rivâyetin farklı bir uslüpla ele alınması olabilir.
[646] İbn İshâk, **Sîre**, s. 76.
[647] İbn İshâk, **Sîre**, s. 77; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 116.
[648] Muhammed Hamidullah'ın cetvelinde sehven İbn Hişâm'ın eserinde yok demiştir. Bunun nedeni rivâyetin farklılaşmış olması olabilir.

Söz konusu rivâyetin farklı başlıklar altında olması aslında o kadar da önemli arz etmemiştir. Kezâ tarihi süreç açısından sa'y ve zemzem suyu birbiriyle ilişkili kavramlar olarak beraber değerlendirilmiştir. Muhtevânın yerinin tespiti açısından çalışmada bu ayrıntıya yer vermek uygun bulunmuştur.

- Safâ ile Merve'ye dâir Âişe'den naklen bir diğer rivâyeti,[649]
- Hz. İbrahim ve cemrelerle ilgili bir rivâyeti,[650]
- Câhiliye Döneminde uygulanan yanlış bir kurban âdeti ve Hz. Peygamber'in bu âdeti kaldırmasına dâir bir rivâyeti,[651]
- Arafat'ta cem meselesine dâir rivâyeti,[652]
- Hacda atalarla övünme ile ilgili bir âdet, bunu yasaklayan âyet[653] ve hadisin yer aldığı rivâyeti[654] İbn Hişâm metnine almamıştır.

4.6. HANİF[655]

Zeyd b. Amr'ın Hz. Peygamber'e Puta Kesilen Eti Yememe Tavsiyesi

İbn İshâk'ın yüz otuz üçüncü paragrafında yer alan rivâyetteki bir kesitin yani sadece eti yememe meselesinin ele alındığı rivâyet[656] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Konu ile ilgili genel bir değerlendirme çalışma içinde yer almıştır.[657]

[649] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 77-78.
[650] İbn İshâk, **Sîre**, s. 78.
[651] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 78-79.
[652] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 79-80.
[653] Bakara, 2/200.
[654] İbn İshâk, **Sîre**, s. 77.
[655] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 134. ve 137. paragraflarında yer almıştır.
[656] İbn İshâk, **Sîre**, s. 98.
[657] Bkz. ss. 49-51.

Zeyd b. Amr Hakkında Hz. Peygamber'in Görüşü

İbn İshâk'ın metninin yüz otuz altıncı paragrafında Zeyd ile ilgili soru soran iki kişiden biri olan Said, hemen arkasından gelen ve isnâdında İbn İshâk'ın olmadığı bir diğer rivâyette[658] soru soran tek kişidir. Verilen cevap ise yine aynıdır. İbn Hişâm'ın metninde İbn İshâk isnâdlı olan önceki rivâyet yer almıştır.[659]

4.7. HZ. PEYGAMBER[660]

Soyu[661]

Hz. Peygamber'in soy ağacı ile ilgili İbn Hişâm'ın metninde yer alan rivâyeti Muhammed Hamidullah tahkîkinin hemen başına almıştır. Bu rivâyet, metinde ilk sırada yer almıştır. Bilâkis Süheyl Zekkâr bu rivâyeti tahkîkine almamıştır. İbn İshâk'ın merhum muhakkike ulaşan orijinal metninde bu rivâyet yer almadığından herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

- Hz. Peygamber'in dilinden naklen ona verilen isimlerin neler olduğunun belirtildiği rivâyet,[662]
- Hz. Peygamber'le alakalı bir tasdik ve ilgili âyetinin[663] açıklamasının yer aldığı rivâyet,[664]
- Ebû Said'in Hz. Peygamber'in mührünü tarif etmesine dâir olan rivâyet,[665]
- Hz. Peygamber'in az konuşması ve cesaretinin anlatıldığı kısa bir rivâyet[666] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[658] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 99-100.
[659] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 240.
[660] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 1, 67, 71, 121, 125, 144, 183, 184, 259, 267. paragraflarında yer almıştır.
[661] İbn İshâk, **Sîre**, s. 1. 1. paragraf. (Muhammed Hamidullah'ın tasarrufudur.)
[662] İbn İshâk, **Sîre**, s. 123.
[663] Âl-i İmran, 3/106.
[664] İbn İshâk, **Sîre**, s. 65.
[665] İbn İshâk, **Sîre**, s. 71.
[666] İbn İshâk, **Sîre**, s. 187.

- Peygamberlerin çobanlık yapmasına dâir rivâyet[667] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

4.8. RİSÂLET [668]

4.8.1. Risâletin Önceden Haber Verilmesi

İncil'de geçen Hz. Peygamber'in vasıflarına dâir rivâyet[669] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

4.8.2. Risâletin Başlangıcı

- Hz. Peygamber'in risâletin ne zaman kendisine verildiğine dâir bir soruya verdiği cevabın yer aldığı rivâyet,[670]
- İlk inzâl edilen sûrenin hangisi olduğuna dâir rivâyet,[671]
- Vahyin geliş şekline[672] ve vahiy geldiğinde Hz. Peygamber'in durumuna[673] dâir iki rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Hatice'nin Varaka b. Nevfel'e Danışması

İbn İshâk'ın metninde sadece Varaka'nın risâleti tasdik ederek Hz. Peygamber'e "Sana gelen namus-u ekberdir." sözü İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[674] İbn İshâk'ın metninde, kalan anlatıya dâir rivâyet[675] şöyle devam etmektedir:

Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir tarafından Varaka'ya götürülmesi, Varaka'nın Hz. Peygamber'e Cibril'in yine geldiğinde söyleyeceklerini kendisine aktarmasını

[667] İbn İshâk, **Sîre**, s. 104; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 176.
[668] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 141, 157, 158, 161, 162, 165, 167, 168, 171, 172, 184, 190, 191, 192, 259, 265, 266, 312, 313, 427, 429, 456, 457, 458, 472, 473, 474. paragraflarında yer almıştır.
[669] İbn İshâk, **Sîre**, s. 123.
[670] İbn İshâk, **Sîre**, s. 114.
[671] İbn İshâk, **Sîre**, s. 103.
[672] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 127-128.
[673] İbn İshâk, **Sîre**, s. 128.
[674] İbn İshâk, **Sîre**, s. 114.
[675] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 112-113; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 254.

istemesi, bunun üzerine Fâtiha Sûresi'nin indirilmesi ve bu sûreyi Varaka'ya söylemesine dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Bu rivâyette Kur'an-ı Kerim'in ilk inzâl edilen sûresi Fâtiha olarak kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber'in Varaka'nın cennette olduğunu ifâde etmesine dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Peygamber'in bir olay üzerine Varaka'ya sövmeyi yasaklayan hadisi ve onun cennette olduğunu bildirmesine dâir rivâyet[676] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Bu rivâyetler topluca değerlendirildiğinde Varaka b. Nevfel'in Hz. Hatice'den sonra ikinci müslüman olduğu intibâı uyanmıştır. Kezâ metin içindeki rivâyetlerde de oldukça fazla sayıda bu düşünceyi uyandıran benzer manada ifâdeler yer almıştır. Bunlar zaten çalışmada yeri geldikçe gösterildiği için ayrıca burada tekrar etmeye gerek görülmemiştir.

Vahyin İnkıtâsı

Vahyin kesilmesi ve sonrasında bu duruma Hz. Peygamber'in canının sıkılmasıyla başlayan ifâdeler yine Hz. Hatice'nin Müslüman olması bahsi içinde yer alırken, Hz. Hatice'nin "Rabbin sana darıldı."[677] sözüne dâir rivâyet[678] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Yine bu rivâyette Hz. Hatice hakkında onun dilinden söylenmiş olarak olumsuz izlenim yaratabilecek ifâdelerin İbn Hişâm tarafından eserine alınmamıştır. Bu sözü Hz. Hatice'nin söyleyip söylemediği de kesin olarak bilinememektedir.

Cibril'in, Hz. Peygamber'in "Seni bizi ziyaretten alıkoyan nedir?" sorusuna Meryem Sûresi'nden bir âyetle cevap vermesine dâir olan rivâyet[679] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[680]

---

[676] İbn İshâk, **Sîre**, s. 113.
[677] Muhammed Hamidullah'a göre bu sözün Ümmü Cemil'e ait olması muhtemeldir. İbn İshâk **Sîre** s. 196.
[678] İbn İshâk, **Sîre**, s. 116.
[679] İbn İshâk, **Sîre**, s. 116; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 323.
[680] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen

Tebliğ

- Kur'an'ı Kerim'in okunması ve öğretilmesine[681] dâir olan rivâyet,[682]
- Hz. Peygamber'in mektubunun bazı insanlar arasında okunmasına dâir rivâyet,[683]
- Hz. Peygamber'in, bir adamı İslâm'a davet etmesi ve ona verdiği nasihatlere dâir rivâyet,[684]
- Hz. Peygamber'in başka bir adamı İslâm'a davet etmesi ve ona verdiği nasihatlere dâir rivâyet,[685] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Cinlere Tebliğ

- "Doğrusu insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınıyorlardı da, cinlerin kibir ve azgınlıklarını artırıp duruyorlardı." âyetinin tefsiri ile alakalı rivâyet, İbn İshâk'ın metninde yüz on dokuzuncu paragrafta da olduğu gibi tekrar edilmiştir. Söz konusu rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
- Cinlere yıldızların atılması ve cinlerin Hz. Peygamber'in Kur'an okumasıyla bu durumun nedenini anlamalarına dâir rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Hz. Peygamber'le konuşan cinlerin sayısına dâir çok kısa bir cümlelik rivâyet[686] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Peygamber'in cinlerle konuşup konuşmadığı ihtilaflı bir mevzu olmuştur. Görüldüğü gibi söz konusu rivâyet, ne İbn Hişâm'ın metninde de yer alan ne de İbn İshâk'a ait olan, Yûnus b. Bükeyr'in başka râvilerden aldığı bir rivâyet olarak yer almıştır. İbn İshâk'ın rivâyetlerinde genelde cinlerle ilgili olarak risâletten önceki

---

paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.

[681] Bu yüzden Muhammed Hamidullah eğitim tarihi açısından oldukça önemli olan bu paragraf İbn Hişâm'ın metninde olmadığına dair bir notunu tahkîkinde paylaşmıştır. Aynen aktarmayı uygun bulduk.

[682] İbn İshâk, **Sîre**, s. 128.

[683] İbn İshâk, **Sîre**, s. 269.

[684] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 269.-270.

[685] İbn İshâk, **Sîre**, s. 270.

[686] İbn İshâk, **Sîre**, s. 256.

durumlarına dâir bilgiler yer almıştır. İlgili bölümde işâret edildiği üzere; risâletin geleceği hakkında cinlerin haber vermelerine, onlara yıldızların atılmasına dâir bu rivâyetler de İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almıştır. Ama bu haber almaların mâhiyeti hakkında herhangi bir bilgi yer almamıştır. Câhiliye Döneminde birçok şair, şiirlerinin ilham kaynağı olarak bir cininin olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca yeri gelmişken şu da ifâde edilmelidir ki, bu konuda da zaten birbirine tezât oldukça geniş mâlumat hadis mecmuâlarında yer almıştır. Bu rivâyetlerin öne çıkanlarından biri olarak; ilk görüşmede görülmedikleri, ikincisinde görüldükleri hatta bir başka görüşmede sahâbeden Abdullah b. Mes'ûd'un uzaktan görüşmeyi izlediğine dâir rivâyetten söz edilmiştir. Yûnus b. Bükeyr'in metninde ise İbn İshâk'tan başka râvilerden nakledilen yüz yirmi beşinci paragrafta yer alan rivâyette, kısaca "Onu Kur'ân-ı Kerim'i tilâvet ederlerken buldular." ifâdesiyle bir âyetin inzâl edildiğinden bahsedilmiştir. Söz konusu âyette net bir şekilde ifâde edilmese de, konu bakımından bu âyetin Cin Sûresi'nin hemen başında geçtiğini tespit edilmiştir. İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın metinlerinde de yer verildiği üzere Kelâm-ı Kibâr'da, yer alan, cinlerin Hz. Peygamber'i Kur'an okurken dinlemeleri hususu; "De ki: Cinlerden bir topluluğun dinleyip şöyle söyledikleri bana vahyolundu: Biz, doğru yolu gösteren hârika bir okuma dinledik ve ona iman ettik. Artık kesinlikle rabbimize kimseyi ortak koşmayacağız."[687] Bir diğer âyette ise; "Bir zamanlar cin topluluğundan bir grubu, Kur'an'ı dinlemek üzere sana doğru yönlendirmiştik. Yanına geldiklerinde "Susup dinleyin!" dediler, okuma sona erince de uyarıcılar olarak kendi topluluklarına döndüler."[688] ifadeleriyle yer almıştır.

Yukarıda yer verilen rivâyetlere rağmen Yûnus b. Bükeyr'in metninde yer alan bu rivâyetteki söz konusu âyetin, cinlerin Kur'ân-ı Kerim'i kendisinden dinlerken, Hz. Peygamber'in onları görmediği hatta kendisini dinlediklerini dahi fark etmediği anlamına da geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Kezâ âyetin meseleyi anlatış tarzında da bu izlenim belirgin bir şekilde fark edilmiştir. Bu âyetle de Hz. Peygamber'in farketmediği cinlerin kendisini dinlediğine dâir bir durum kendisine bildirilmiştir.

[687] Cin, 72/1-2.
[688] Ahkâf, 46/29.

Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i tebliği gibi yegâne vazifesini icra ederken fiziki âlemin imkânları dâhilinde kendisine görünmeyen cinlerin, Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden naklen görüşme nedeni belirtilmeyerek onunla görüşen cinlerin sayılarının verildiği rivâyet ve bundan başka kaynaklarda yer alan daha basit durumlarda ona görünmesi, hatta Hz. Peygamber'in görmediği veya bir başka açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber'e dahi görünmeyen cinlerin, sıradan insanlarla görünme konuşma vs. münasebetlerinin olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Binâenaleyh Yûnus b. Bükeyr'in yukarıda söz edilen, başka râvilerden aldığı söz konusu rivâyet haricinde, iki önemli metinde de bu mesele cinlerin görünmesi şeklinde ele alınmamıştır. Mesele tartışmalı bir konu olduğundan sadece çalışma kapsamında kısa bir değerlendirmeyle yetinilmiştir.

- Hz. Peygamber'in sabrına dâir, önceki peygamberlerden, ulu'l azm diye nitelendirilen Hz. Nuh, Hz. Hud ve Hz. İbrahim (aleyhimüsselatü ve sellem) peygamberlerin durumlarından bahseden Kur'ân-ı Kerim'in beş farklı yerinden âyetlerle örneklerin verildiği rivâyet,[689]
- Vahyin kaç yaşında geldiği ve Mekke ve Medine dönemlerinin sene sayılarına dâir İbn İshâk'ın metninden başka bir râviden naklen tekrar bir rivâyet,[690]
- Mekkî ve Medenî Sûrelerin konularına dâir iki ayrı rivâyet,[691]
- Hz. Peygamber'den naklen rivâyet edilen kısa bir cümle olarak; "Ey insanlar, lâ ilâhe illallah deyin kurtuluşa erin."[692] hadisi[693] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Yûnus b. Bükeyr'in metninde Utbe b. Rabiâ ile konuşurken Abdullah b. Ümmü Mektum'un gelip konuşmayı bölmesi üzerine gelişen olay üzerine inzâl edilen Abese Sûresi'nin ilk âyetlerine[694] dâir rivâyet[695] İbn Hişâm'ın metninde Hz.

[689] İbn İshâk, **Sîre**, s. 115.
[690] İbn İshâk, **Sîre**, s. 114. (Bu rivâyet İbn İshâk'ın rivâyeti olarak 115. paragrafta da yer almıştır.)
[691] İbn İshâk, **Sîre**, s. 256.
[692] Bkz. ss. 98-99.
[693] İbn İshâk, **Sîre**, s. 214.
[694] Abese, 80/1-9.
[695] İbn İshâk, **Sîre**, s. 214; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 389-390.

Peygamber'in çektiği cefalar bahsinin en sonunda Utbe b. Rabiâ'nın yerine Velid b. Muğira'nın ismi zikredilerek aktarılmıştır.

- Ruh hakkında Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e soru sorması ve âyetle[696] verilen cevabın yer aldığı rivâyet,[697] Yûnus b. Bükeyr'in konuya girişteki rivâyeti hikâyeleştirmesi ve konuyu bağlarken ki hikâyeyi pekiştiren konuşmalar haricinde İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Namaz

- İbn İshâk'ın metninde Hazerde ve seferdeki namazın rekât durumuna dâir rivâyetin hemen sonrasında gelen Yûnus b. Bükeyr'in metninde, önceki rivâyetin başka bir senedle tekrarı olan namazın kısaltılmasına dâir rivâyet,[698] İbn Hişâm tarafından daha önce çalışmada belirtildiği şekilde tekrar edilmeden tek rivâyet olarak metnine alınmıştır.
- Namazın dört rekâta çıkarılmasının sünnet olduğuna dâir rivâyet,[699]
- Beş vakit namazın hicretten on altı ay önce İsrâ olayı esnasında farz kılındığına dâir rivâyet,[700]
- Yûnus b. Bükeyr'in metninde iki yüz altmış dördüncü paragrafın hemen sonrasında gelerek kendinden önceki paragrafta konu edilen âyetin nüzûl sebebinin duâ olduğunu açıklayan rivâyet,[701] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Cehrî (açıktan) Kur'an okuma emri ile ilgili âyetin nüzûl sebebine dâir rivâyet İbn Hişam'ın metninde yer almamaktadır.[702]

[696] İsra, 7/85.
[697] İbn İshâk, **Sîre**, s. 184; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 329.
[698] İbn İshâk, **Sîre**, s. 117; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 260.
[699] İbn İshâk, **Sîre**, s. 117.
[700] İbn İshâk, **Sîre**, s. 277.
[701] İbn İshâk, **Sîre**, s. 186.
[702] İbn İshâk, Sîre, s. 187.

- Namazın ve orucun üç hal geçirdiğine ve oruçla ilgili âyetlerin[703] yer aldığı rivâyetin[704] sadece kıblenin değişme tarihine dâir olan kısmı[705] ve bu kısmın da içinde yer alan ilk ezanın okunmasına dâir anlatı,[706]
- İlk ezan okuyanın Bilal b. Rabah olduğuna dâir çok kısa bir cümlelik rivâyet[707] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

4.9. İLK MÜSLÜMANLAR[708]

İlk erkek Müslümanların kimliğinin verildiği kısa rivâyet[709] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Hz. Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe

- Hz. Ebû Bekir'in âzâd etmek için paralarını ödediği yedi köleden bahseden rivâyet[710] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
- Hz. Ebû Bekir'in âzâd ettiği yedi köleden biri olan Zenirâ'nın çektiği cefayı anlatan rivâyet[711] İbn Hişâm'ın metninde isimlerin verilmesi esnasından isminin yanına açıklama olarak verilerek İbn İshâk'ın rivâyeti toparlanmıştır.

[703] Bakara, 2/183-185.
[704] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 277-278; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 257.
[705] Tam metin İbn Hişâm'ın eserinde olmadığı için Muhammed Hamidullah'ın İbn Hişâm'ın eserinde yok diye tespit yaptığını düşünüyoruz.
[706] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 277-278; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 154-156.
[707] İbn İshâk, **Sîre**, s. 279; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 155.
[708] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 176, 180, 228, 229, 231, 236, 237, 452, 453, 455, 459, 461, 462. paragraflarında yer almıştır.
[709] İbn İshâk, **Sîre**, s. 119.
[710] İbn İshâk, **Sîre**, s. 171; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 340-341.
[711] İbn İshâk, **Sîre**, s. 171; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 340.

Hz. Ömer b. Hattâb

- "İki Ömer'den biriyle İslâm'ı kuvvetlendir." hadisi,[712]
- Hz. Ömer'i öven sözler ve Müslüman olmasıyla artık Ka'be'de açıktan namaz kılınmasına dâir rivâyet[713] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Abdullah b. Mes'ud

Yûnus b. Bükeyr'in metninde yer alan Ka'be'de açıktan ilk Kur'an-ı Kerim'i okuyan kimsenin Abdullah b. Mes'ud olduğuna dâir bilginin kısa bir cümleden ibâret olan sadece isminin verilmesine dâir kısmın tekrarı olan rivâyet[714] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

Ebû Zerr el-Gıfari

Ebû Zer'in Müslüman olmasıyla ilgili rivâyet[715] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Cerir b. Abdullah

Cerir b. Abdullah'ın Müslüman olmasına dâir rivâyet[716] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[712] İbn İshâk, **Sîre**, s. 165.
[713] İbn İshâk, **Sîre**, s. 165.
[714] İbn İshâk, **Sîre**, s. 165, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 236.
[715] İbn İshâk, **Sîre**, s. 122.
[716] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 270.-271.

Adî b. Hâtim et-Tâî (عدي بن حاتم الطائي)

Ebû Tarîf Adî b. Hâtim b. Abdillâh et-Tâî (67/686) müslüman olmadan önce mutâassıp bir hristiyan ve amansız bir İslâm düşmanı idi. Hz. Peygamber, Tây kabilesi üzerine Hz. Ali kumandasında bir seriyye sevk edince İslâm kuvvetlerine karşı koyamadı ve ailesiyle birlikte hıristiyan Arapların bulunduğu Suriye sınırına doğru kaçtı. Müslümanlar, aralarında kız kardeşi Seffâne'nin de bulunduğu pek çok kişiyi esir alarak Medine'ye getirdiler. Seffâne Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp müslüman olduğunu söyledi; Hz. Peygamber de onu sadece âzad etmekle kalmayıp elbise, yiyecek, at ve harçlık vererek Şam'a kardeşi Adî'nin yanına gönderdi. Seffâne'ye yapılan bu muameleden memnun olan Adî, kız kardeşinin de içinde bulunduğu bir heyetle Medine'ye geldi. Resûlullahla yaptığı görüşme sonunda hicretin yedinci veya dokuzuncu (628 veya 630) yılında İslâmiyet'i kabul etti. Müslüman olduğunda yaşı elliyi geçmişti.[717]

Adî b. Hâtim et-Tâî ile ilgili rivâyetlere geçmeden önce şunu belirtilmesi lüzûmu doğmuştur. İbn Hişâm'ın eserinin matbu nüshasının fihristinde, Adî b. Hâtim et-Tâî'nin baba adı sehven "Hâtim" yerine "Hişâm" yazılmıştır. Fakat eserin ilgili bölümü içinde isim doğru yazılmıştır. Fihriste bakan okuyucunun yanılmaması adına bu durumu burada belirtmek uygun bulunmuştur.

Yûnus b. Bükeyr'in metninde yer alan birbirini takip eden aralarında küçük farklılıkların bulunduğu iki paragraftaki farklı isnâd zincirleriyle gelen iki ayrı rivâyet[718] söz konusu olmuştur. Bu metinler Adî b. Hâtim et-Tâî'in Müslüman olmasına dâir uzunca rivâyetlerdir. Yûnus b. Bükeyr'in metninde, konunun başında Adî b. Hâtim et-Tâî'in söylediği bir cümlelik sözden sonra, müslüman olduğuna dâir anlatı ile rivâyet bitmiştir. İbn Hişâm'ın metninde ise müslüman olmadan önceki serüveni genişçe yer almıştır. Söz konusu rivâyetin sonunda Adî b. Hâtim et-Tâî 'in Hz. Peygamber'le konuşmasına dâir bölüm nispeten İbn Hişâm'ın metniyle benzerlik göstermektedir.[719]

Adî b. Hâtim et-Tâî hakkında Hz. Ömer'in övgüsüne dâir rivâyet[720] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[717] Ali Yardım, "Adî b. Hâtim et-Tâî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, ss. 380.
[718] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 267-268. (Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 452. ve 453. paragraflarında yer almıştır.); İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 4, ss. 225-227.
[719] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesinin nedeninin anlatıların birbirinden oldukça farklı olmasından kaynaklandığını düşünüyoruz.
[720] İbn İshâk, **Sîre**, s. 268.

İbn Cesasiye

Muhammed Hamidullah'ın tahkîkinde İbn Cesasiye olarak adı geçen kişinin adının aslında Beşir b. Hasasiye (الخصاصية) olduğunu hem Süheyl Zekkâr'ın tahkîkinden[721] hem de İbn Esîr'in eserinden[722] öğrenilmiştir. Muhammed Hamidullah'ın tahkîkinde harflerin birbirine benzemesinden kaynaklanan bir hata olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İbn Cesasiye'nin (Beşir b. Hasasiye) biâdı ve Müslümanlığı kabul etmesi üzerine Hz. Peygamber'in ona söylediklerine dâir rivâyet[723] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Az Amelle Çok Ecre Nail Olan Adam

Müslüman olduktan hemen sonra savaşta ölünce az amelle çok ecre nâil olan atlı adamın durumunu anlatan rivâyet[724] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

4.10. MÜSLÜMANLARIN GÖRDÜĞÜ EZİYETLER[725]

4.10.1. Hz. Peygamber'in Gördüğü Eziyetler

- Kureyş'e karşı galip gelip gelmeme ile ilgili bir hadisin yer aldığı rivâyet[726] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[721] İbn İshâk, **Kitabu's-Siyer ve'l Megâzî**, thk. Ahmed Ferid Mizyedî, s. 291.
[722] İzzuddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el-Cezerî b. Esîr, **Üsdü'l-ğabe fi-Marifeti's-Sahabe**, Cilt: 1, Kahire, 1970, s. 229.
[723] İbn İshâk, **Sîre**, s. 271.
[724] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 271-272.
[725] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 197, 201, 206, 216, 217, 241, 244, 271, 272, 274, 275, 277, 279, 310, 311, 316, 317, 320, 321, 326, 327, 329, 330, 331, 342, 419, 420, 421. paragraflarında yer almıştır.
[726] İbn İshâk, **Sîre**, s. 193.

Yûnus b. Bükeyr'in metninde Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e fiilen ezâ vermesine dâir yer alan rivâyetin[727] İbn Hişâm'ın metnindeki durumu şu şekilde yer almıştır.

- İbn Hişâm Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e fiili ezâsından bahsetmemiştir. Ancak "Ama yapmak istedi." ifâdesini kullanarak sözlü saldırısı olduğundan bahsetmiştir. Söz konusu rivâyette, Ebû Cehil'in ne yapmak istediğinden ve ne söylediğinden de bahsedilmemiştir. Ebû Cehil'in ezâsı hakkında gelen Alâk Sûresi'nin ilgili âyetleri[728] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır. Ayrıca İbn Hişâm'ın metninde İbn Abbas'ın, "Hz. Peygamber'e yapılan en büyük ezâ neydi?" sorusuna verdiği cevapta da fiili bir ezâ söz konusu olmamıştır.
- Yûnus b. Bükeyr'in metninde kimin dediği belli olmadan on dokuz cehennem bekçisinden bahsedilmiştir. İbn Hişâm'ın metninde Ebû Cehil'in on dokuz melek ve cehennem zebanileri âyeti konusundaki sözlerini nakletmiştir. Fakat bu sözler Yûnus b. Bükeyr'in metninde yer almamıştır. Ayrıca bu ifâdeler doğaldır ki; Alâk Sûresi'nden mülhem olmuştur.
- Yûnus b. Bükeyr'in metninde yer alan, Hz. Peygamber'in Ebû Cehil'i kastederek "Devam etseydi zebâniler onu yakalayacaktı. Fakat o vazgeçti." sözü İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Müşriklerin Hz. Peygamber'e söyledikleri sözler ve bu sözler hakkında inzâl edilen Zümer Sûresi'nin âyetlerinin[729] yer aldığı rivâyet[730] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Yûnus b. Bükeyr'in metninde, Velid b. Muğira hakkında inzâl edilen Kalem Sûresi'nin on üçüncü âyetini[731] konu edinen kısa rivâyet[732] İbn Hişâm, metninde "İbn İshâk dedi" diyerek Velid b. Muğira isminden bahsetmeden, Ahnes b. Şerik hakkında inzâl edildiğini rivâyet etmiştir.[733]

---

[727] İbn İshâk, **Sîre**, s. 213; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 333-335.
[728] Alâk, 96/9-18.
[729] Zümer, 39/64-66.
[730] İbn İshâk, **Sîre**, s. 213.
[731] Kalem, 68/13.
[732] İbn İshâk, **Sîre**, s. 140; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 386.
[733] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen

- Yukarıda bahsedilen paragraftaki rivâyetin bir nev'i tekrarı olarak Yûnus b. Bükeyr'in metninin üç yüz yirmi birinci paragrafında, İbn İshâk'tan başka bir râviden nakil yer almıştır. Bu metinde yer alan, bu defa Şâ'bi'nin[734] görüşüne yer verilerek söz konusu âyetin Ahnes b. Şerik hakkında indiğini belirten, yine aynı âyetteki "zenim" kelimesini açıklayan rivâyet,[735] İbn Hişâm'ın metninde "Hz. Peygamber'in kavminden çektiği eziyetler" bahsi içinde yer almıştır.[736]
- Davete karşı Kureyş'in "Kalplerimiz örtülüdür." diyerek Hz. Peygamber'le istihzâ etmelerine dâir rivâyet[737] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[738]
- Kureyşlilerin sûikast yapma durumu söz konusu olunca Cebrail'in Hz. Peygamber'e teklifi ve onun cevabının yer aldığı rivâyet[739] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Kevser

Hz. Peygamber'in oğlu Kâsım'ın vefatından dolayı, kendisine "ebter" (ابتر) denilerek hakaret edilmesi üzerine gelen âyetlerin de yer aldığı rivâyet[740] İbn Hişâm'ın metninde ayrıca bir başlık açılarak aynen ele yer almıştır.[741]

- Enes b. Mâlik ve Âişe'den gelen Kevser'le ilgili iki rivâyetin[742] yer aldığı metinler,[743]

---

paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk. Kezâ Muhammed Hamidullah isim farklılığı söz konusu olduğundan yok demiş olabilir. İşin aslı, metin İbn İshâk'a ait olmadığından ve usûlde yer alan tenâkuzlu rivâyetlerin de verilmesi esasına göre durumun böyle olması bizce gâyet normaldir.

[734] Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abdillâh el-Hemdânî eş-Şa'bî (104/722).

[735] İbn İshâk, **Sîre**, s. 217.

[736] Muhammed Hamidullah cetvelinde. İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.

[737] İbn İshâk, **Sîre**, s. 133; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 338.

[738] Muhammed Hamidullah cetvelinde bu kısmın İbn Hişâm'ın eserinde yoktur demesine rağmen paragrafta yer verdiğimiz ifadeyi metinde bulduk.

[739] İbn İshâk, **Sîre**, s. 190.

[740] İbn İshâk, **Sîre**, s. 229; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, ss. 34-35.

[741] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.

[742] İbn İshâk, **Sîre**, s. 253.

[743] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.

- Hz. Ali ve Atâ'dan[744] rivâyet edilen Kevser Sûresi tefsirine dâir iki ayrı rivâyet[745] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib

- Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i himaye etmesinden dolayı Kureyşlilerin kendine zarar verememesine dâir kısa bir cümleden ibâret olan hadisin yer aldığı rivâyet[746] aynen İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
- Kureyşlilerin Ebû Tâlib'e, Hz. Peygamber'in kendilerine eziyet ettiğini iddia ederek ona engel olmasını istemeleri üzerine, Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'le bu konu hakkında konuşmasına ve Hz. Peygamber'in ona cevabına dâir rivâyet,[747]
- Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'e "Bana cennetin üzümünden yedir." demesi ve bunun üzerine Ebû Bekir'in sözüne dâir [748] rivâyet[749] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Yine daha önce bahsedildiği ve yorumlamaya çalışıldığı üzere Abbas kanalıyla gelen rivâyetteki maksada binâen, bu rivâyetten İbn Hişâm'ın haberi olsa da, metninde yer almaması normal bir durum olarak görülmüştür. Ayrıca daha öncede işaret edildiği gibi Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden aldığı rivâyetlerin metin içinde neden olduğu tenâkuzların en bâriz örneklerinden biri de yine Ebû Tâlib'le ilgili rivâyetler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilâhare önce de değinilmiş olduğu üzere, Yûnus b. Bükeyr'in Ebû Tâlib'le ilgili rivâyetlerinde olduğu gibi birçok rivâyette de aynı yöntemle hareket ettiği yani tenâkuzlu rivâyetlere, tercih yapmadan metninde yer verdiğini yeri geldiği için bir kez daha belirtmek istenilmiştir.

[744] Ebû Muhammed Atâ b. Ebî Rebâh Eslem el-Kureşî (114/732)
[745] İbn İshâk, **Sîre**, s. 253. (Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 420. ve 421. paragraflarında yer almıştır.)
[746] İbn İshâk, **Sîre**, s. 223; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 57-58.
[747] İbn İshâk, **Sîre**, s. 136.
[748] İbn İshâk'ın metninde isnâd zincirinin son halkasında yer alan râvinin adı metinde silik olarak çıkmıştır. Muhammed Hamidullah.
[749] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 216-217.

- Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'e tebliğde bulunması, Ebû Cehil'in engel olması ve Ebû Tâlib'in cevabı ile konuyla ilgili nâzil olan âyetlerin[750] yer aldığı rivâyet,[751]
- İbn Abbas'ın, bir âyetin[752] tefsirinde Ebû Tâlib'in ruhi durumuna işaret etmesine dâir rivâyet,[753]
- Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'in ahiretteki durumuna dâir söylediklerinin yer aldığı[754] rivâyet[755]
- Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'in defni ile ilgili konuşmasına dâir rivâyet[756] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.[757]

Ebû Cehil (Amr) b. Hişâm

- Hz. Peygamber'e karşı gelen Ebû Cehil'in, bunun nedenini arkadaşlarına açıklamasına dâir rivâyet[758] İbn Hişâm'ın metninde, Ebû Cehil'in sözleri küçük farklılıklarla değişikliğe uğrayarak yer almıştır.[759]
- Hz. Peygamber'in risâlete uyma hakkında Ebû Cehil'le olan bir münâkaşasına dâir rivâyet,[760]
- Ebû Cehil'in Firavun'a benzetildiği hadise dâir rivâyet,[761]
- Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e deve işkembesiyle eziyet etmesine dâir rivâyet,[762]
- İbn Mes'ud'un Ebû Cehil'in ölürken nasıl bir halde olduğuna dâir söylediği söz İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[750] Tevbe, 9/113, Kasas, 28/56.
[751] İbn İshâk, **Sîre**, s. 222.
[752] En'am, 6/26.
[753] İbn İshâk, **Sîre**, s. 222.
[754] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[755] İbn İshâk, **Sîre**, s. 223.
[756] İbn İshâk, **Sîre**, s. 223.
[757] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[758] İbn İshâk, **Sîre**, s. 191; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 337-338.
[759] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti ele alındığı şekilde bulduk.
[760] İbn İshâk, **Sîre**, s. 190.
[761] İbn İshâk, **Sîre**, s. 192.
[762] İbn İshâk, **Sîre**, s. 192.

Tarık isminde birinin Hz. Peygamber'le Olan Hikâyesi

Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ etmesi ve bu görevini yaparken, onu kötü niyetle takip ederek engel olmaya çalışan amcası Ebû Leheb'le ilgili rivâyet[763] İbn Hişâm'ın metninde, Yûnus b. Bükeyr'in metninden oldukça farklı bir formda yer almıştır. Eserin genelinde de görüldüğü durum üzerine, İbn İshâk'ın metninde yer alan bu rivâyeti Yûnus b. Bükeyr başka kanaldan almıştır. İbn Hişâm ise İbn İshâk'ın metninden bu ismin bu şekliyle geçtiği bir rivâyet nakletmiştir. Söz konusu rivâyetin devamında râvinin arkadaşlarıyla İslâm'ın üstün gelmesinden sonra Medine'ye gelmeleri ve gelişen bazı olaylar nakledilmiştir. Bu nakiller ise İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla rivâyet, çarşıda Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'i takip etmesi haricinde bambaşka bir şekilde yer almıştır. Bu, çarşıda onu takip etmesine dâir ifâde de zaten birbirinden farklı birçok rivâyetin konusu olmuştur. Söz konusu rivâyetin İbn İshâk kaynaklı olmamasından da dolayı da rahatlıkla İbn Hişâm'ın metninde ki rivâyet olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.10.2. Ashâb'ın Gördüğü Eziyetler

- Müslümanların çektikleri sıkıntılarla ilgili Hz. Peygamber'e soru sormaları ve onun cevabıyla beraber, konuyla ilgili âyetler[764] ve ilgili bir tefsirin yer aldığı rivâyet,[765]
- Hz. Peygamber'in ashabının üç grup olduğu ve bu konu ilgili âyetlere[766] yer verilen rivâyet,[767]
- Hz. Peygamber'in kerîmesi Fâtıma'ya yapılan bir eziyet ve akabinde Ebû Süfyan'ın da dâhil olmasıyla gelişen olaya dâir rivâyet,[768]
- Hz. Peygamber'in Ammâr b. Yâsir'e ruhsat vermesine dâir rivâyet,[769]

[763] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 215-216; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 65.
[764] Nur, 24/55.
[765] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 154-155.
[766] Şura, 42/37-42.
[767] İbn İshâk, **Sîre**, s. 155.
[768] İbn İshâk, **Sîre**, s. 217.

- Kureyşlilerin ileri gelenlerine sûikast teklifi, bu teklife itirâzın ve akabinde Müslümanlara işkence yapılması haberinin gelmesine dâir rivâyet[770] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

4.11. HABEŞİSTAN'A HİCRET[771]

- Hz. Peygamber'in, Esmâ bint Ömer'in, Habeşistan'a ilk hicret edenler hakkındaki sorusuna karşılık ilk hicret edenleri övmesiyle ilgili rivâyet,[772]
- Seleme ailesinin Habeşistan'a hicretine ve Ebû Seleme'nin vefatından sonra Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile evlendiğine dâir rivâyet[773] İbn Hişâm'ın metinde yer almamıştır.

Ancak İbn Hişâm'ın eserinin satır aralarında Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile evliliğine dâir ifâdeler yer almıştır. İbn Hişâm bu rivâyetleri doğaldır ki İbn İshâk'ın metninden almıştır.

- Necâşî'nin Hz. Peygamber'e soru sordurmak için gönderdiği hristiyan heyetine dâir rivâyet,[774]
- Necâşî'nin cenaze namazına dâir kısa rivâyet[775] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

---

[769] İbn İshâk, **Sîre**, s. 172.
[770] İbn İshâk, **Sîre**, s. 173.
[771] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 288, 291, 299, 300. paragraflarında yer almıştır.
[772] İbn İshâk, **Sîre**, s. 204.
[773] İbn İshâk, **Sîre**, s. 204.
[774] İbn İshâk, **Sîre**, s. 200.
[775] İbn İshâk, **Sîre**, s. 201.

4.12. HZ. PEYGAMBER'İN VE SOYUNUN EVLİLİKLERİ

4.12.1. Evlilikleri[776]

Hz. Hatice bint Hüveylid

- Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le olan evliliğinden doğan çocuklarının isimlerine dâir tekrar bir rivâyet[777] İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.[778]
- Hz. Hatice'nin cennetteki durumuna dâir hadisin yer aldığı rivâyeti [779] İbn Hişâm, metninde aynen aktarmıştır.[780]
- Hz. Âişe'nin Hz. Hatice'yi kıskandığına dâir itirâfının anlatıldığı rivâyet[781] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Söz konusu rivâyetin devamında önceki rivâyetin tekrarı olan Hz. Hatice'nin cennetteki durumunu anlatan rivâyetin Hz. Âişe'nin dilinden nakline dâir metin[782] İbn Hişâm'ın eserinde yer almıştır.[783] Fakat İbn Hişâm'ın metninde bu rivâyetin ilk râvisi Hz. Âişe değil Abdullah b. Câfer'dir. İbn Hişâm bu rivâyeti "İbn İshâk dedi" diyerek nakletmiştir. Yûnus b. Bükeyr'in metninde rivâyetin senedinde İbn İshâk yer almamıştır. İbn Hişâm iki rivâyeti birleştirmiştir.
- Hz. Âişe'nin Hz. Hatice'yi kıskanmasına dâir bir başka rivâyet,[784]

---

[776] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 345, 347, 350, 352, 357, 358, 359, 362, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 373, 379, 381, 384, 386, 389, 392, 393, 394, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 413, 414, 415. paragraflarında yer almıştır.
[777] İbn İshâk, **Sîre**, s. 229; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 202.
[778] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk. Râvi farklılığından dolayı olabileceğini düşünüyoruz.
[779] İbn İshâk, **Sîre**, s. 227; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 257.
[780] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulduk.
[781] İbn İshâk, **Sîre**, s. 227.
[782] İbn İshâk, **Sîre**, s. 227; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, s. 257.
[783] Muhammed Hamidullah cetvelinde rivâyetin bir kısmını metinde bulamadığından bu paragraf içinde İbn Hişâm'ın eserinde yok demesine rağmen biz metinde bu rivâyetin tekrar mahiyetindeki kısmını bulduk.
[784] İbn İshâk, **Sîre**, s. 228.

- Hz. Meryem ile Hz. Hatice'nin hayırda mukâyesesine[785] ve değerli dört kadının isminin zikrine[786] dâir iki ayrı hadis İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Hanımlara dâir ifâdelerin tamamen İbn İshâk'ın sözleri olduğuna dâir Yûnus b. Bükeyr'in şehadetinin yer aldığı metin[787] İbn Hişâm'ın eserinde doğal olarak yer almamıştır.

Diğer Evlilikleri

- Hz. Peygamber'in Sevde bint Zem'a'yı tekrar nikâhına almasıyla ilgili rivâyet[788] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk harici bir râviden aktardığı tekrar nikâhına almasıyla ilgili rivâyetin İbn Hişâm'ın metninde olmaması, rivâyetin İbn Hişâm'a ulaşmamasından dolayı olabileceği gibi rivâyetin sorunlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Bir diğer rivâyet olan Sevde'nin gününü Âişe'ye vermesine dâir rivâyet[789] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Âişe'nin evlilik yaşıyla ilgili rivâyet,[790] hem kurgusu hem senedi bakımından İbn Hişâm'ın metninde doğal olarak yer almamıştır. Zaten Yûnus b. Bükeyr'in verdiği evlenme ve gerdeğe girme yaşları İbn Hişâm'ın senedsiz olarak verdiği rivâyetteki[791] yaşlarla aynı olmadığı tespit edilmiştir.
- Hz. Peygamber'in, Âişe'yle evlilik rü'yasını, ona anlatmasına dâir rivâyet,[792]
- Âişe'nin kilo almasıyla ilgili rivâyet,[793]
- Âişe'nin evlendiğinde çocuk olduğuna işaret eden rivâyet[794] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[785] İbn İshâk, **Sîre**, s. 228.
[786] İbn İshâk, **Sîre**, s. 228.
[787] İbn İshâk, **Sîre**, s. 228.
[788] İbn İshâk, **Sîre**, s. 238.
[789] İbn İshâk, **Sîre**, s. 239.
[790] İbn İshâk, **Sîre**, s. 239.
[791] İbn Hişâm, **es-Sîre**, Cilt: 4, s. 293.
[792] İbn İshâk, **Sîre**, s. 239.
[793] İbn İshâk, **Sîre**, s. 239.

Hz. Peygamber'in;

- Ümmü Seleme ile evlilik görüşmesine,[795] ona ödediği mehire[796] ve onunla evliliğinde verdiği düğün yemeğine[797] dâir üç ayrı rivâyet,
- Zeyd b. Harise ile olan konuşmalarına ve sonrasında Zeyneb bint Cahş ile evliliğine dâir rivâyet,[798]
- Cüveyriye bint Haris ile evliliğine ve ona verdiği mehire dâir rivâyet,[799]
- Safiyye bint Huyey'e verdiği mehire dâir rivâyet[800] ve onunla evliliğinde verdiği düğün yemeğine dâir rivâyet,[801]
- Meymune'yle evliliğinin zamanına dâir üç ayrı rivâyet ve yine onunla evliliğinin yeri ve zamanına dâir bir başka rivâyet[802] ile Meymune'nin ölümüne dâir bir rivâyet,[803]
- Ğıfarlı bir kadınla evliliği ve onu boşamasına dâir rivâyet,[804]
- Bir kadına evlilik teklifi ve kadının reddetmesine dâir rivâyet,[805]
- Evliliklerinde verdiği düğün yemeklerine dâir rivâyet[806]
- Hz. Peygamber'e zevceleriyle ilgili inzâl edilen âyetten[807] sonra gelişen durumun anlatıldığı rivâyet,[808]
- Hz. Peygamber'e kendini hibe eden kadınlar ve onlardan biri olan Ümmü Şerik'e dâir rivâyet,[809]

---

[794] İbn İshâk, **Sîre**, s. 240.
[795] İbn İshâk, **Sîre**, s. 243.
[796] İbn İshâk, **Sîre**, s. 242.
[797] İbn İshâk, **Sîre**, s. 244.
[798] İbn İshâk, **Sîre**, s. 244.
[799] İbn İshâk, **Sîre**, s. 245.
[800] İbn İshâk, **Sîre**, s. 246.
[801] İbn İshâk, **Sîre**, s. 246.
[802] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 247-248. (Bu rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 397. 398. 400. paragraflarında yer almıştır.)
[803] İbn İshâk, **Sîre**, s. 247.
[804] İbn İshâk, **Sîre**, s. 248.
[805] İbn İshâk, **Sîre**, s. 248.
[806] İbn İshâk, **Sîre**, s. 247.
[807] Ahzab, 33/51.
[808] İbn İshâk, **Sîre**, s. 249.
[809] İbn İshâk, **Sîre**, s. 249.

- "Hz. Peygamber'in yanında kendisini ona hibe eden kimse yoktu." ifâdesinin yer aldığı rivâyet,[810] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Görüldüğü üzere bu iki rivâyet tenâkuz oluşturmuştur. Ancak Yûnus b. Bükeyr'in usulü gereği tenâkuzlu rivâyetlerin metne alınmasında herhangi bir sakınca söz konusu olmamıştır.

- Yûnus b. Bükeyr'in metninin dört yüz altıncı paragrafında belirtilen Hz. Peygamber'in zevceleriyle ilgili inzâl edilen âyet[811] çerçevesinde Hz. Âişe'nin bu konudaki görüşünü Hz. Peygamber'e söylemesine dâir rivâyet,[812]
- Hz. Peygamber'in evlilikleriyle ilgili inzâl edilen iki âyetin[813] yer aldığı rivâyet[814] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

İbrahim b. Resulullah

Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim hakkındaki hadisine,[815] İbrahim'in doğumu ve isminin konulmasına[816] ve ölümüne dâir üç ayrı rivâyet[817] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Araştırmada genel olarak rivâyetler hakkında gereği kadar açıklama ve karşılaştırma yapmak haricinde rivâyetlerin niteliği ve sahihliği hakkında yorum yapılmamaya çalışılmasına rağmen bu rivâyetteki aşırılığa vurgu yapmak gereği hâsıl olmuştur. Kitap ve Sünnet kat'i olarak va'z eder ki; Hz. Peygamber son nebidir. Ayrıca bedâ'nın da itikadî açıdan doğru olmadığı aşikârdır.

[810] İbn İshâk, **Sîre**, s. 250.
[811] Ahzab, 33/51.
[812] İbn İshâk, **Sîre**, s. 250.
[813] Ahzab, 33/28-29, 52.
[814] İbn İshâk, **Sîre**, s. 250.
[815] İbn İshâk, **Sîre**, s. 251.
[816] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 251-252.
[817] İbn İshâk, **Sîre**, s. 252.

4.12.2. Soyunun Evlilikleri

- Hz. Ali'nin Fâtıma'ya evlilik teklifi hususunda Hz. Peygamber'in konuyu kızına sormasına dâir rivâyet,[818]
- Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye çocuklarına Harb ismini koymasını istememesi ile Hasan ve Hüseyin adlarının kökenlerinin açıklanmasına dâir rivâyet,[819]

Harb ismi İslâm Tarihi açısından, Emevi-Hâşimi çekişmesinde önemli olduğu mâlumdur. Söz konusu rivâyete bu açıdan bakıldığında; rivâyetin ilginç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Yûnus b. Bükeyr'in metninde üç yüz kırk dokuzuncu paragraftaki rivâyetin tekrarı olan Ümmü Gülsüm'ün evliliğine dâir olan rivâyet,[820]
- Hz. Ömer'in mehir ile ilgili görüşlerinin aktarıldığı rivâyet,[821]
- Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'in evliliklerine dâir rivâyet,[822]
- Hz. Osman'ın evliliği ile ilgili rivâyet,[823]
- Hz. Peygamber'in, kızlarını evlendirirken onlardan görüş aldığına dâir rivâyet,[824]
- Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'nın üzerine evlenmek istemesi ve Hz. Peygamber'in bu konudaki görüşüne dâir rivâyet,[825]
- Hz. Ömer ile kızı Hafsa arasında Hafsa'nın Hz. Peygamber'le evliliği ile ilgili geçen konuşmaya dâir rivâyet[826] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[818] İbn İshâk, **Sîre**, s. 231.
[819] İbn İshâk, **Sîre**, s. 231.
[820] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 232-233.
[821] İbn İshâk, **Sîre**, s. 233.
[822] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 235-236.
[823] İbn İshâk, **Sîre**, s. 237.
[824] İbn İshâk, **Sîre**, s. 237.
[825] İbn İshâk, **Sîre**, s. 238.
[826] İbn İshâk, **Sîre**, s. 240. (Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 431. ve 433. paragraflarında yer almıştır.)

4.13. MÛ'CİZE[827]

Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'te diğer peygamberleri görmesi İbn Hişâm'ın metninde[828] yer almakla beraber bazı farklılıklar söz konusu olmuştur. Yûnus b. Bükeyr'in metninde[829] yer alan Beytü'l-Makdis ifâdesi İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır. Söz konusu metinlerde farkın en önemlisi de bu olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber'in diğer peygamberleri gördüğü mekânın yerde olmasıyla gökte olması arasında ciddi bir fark söz konusu olmuştur. Ayrıca rivâyet aynı isnâd zinciri altında yer almasına rağmen Yûnus b. Bükeyr'in metninde İbn İshâk tedlîs edilmiştir. Belki de o rivâyeti başka bir râviden nakletmiştir. Ayrıca metinlerde peygamberlerin tarifleri aynı olsa da, Hz. Peygamber'in Hz. Îsâ Peygamberi sahabeden birine benzettiğine dâir İbn Hişâm'ın metninde yer alan ifâde, İbn İshâk'ın metninde yer almamıştır. Söz konusu rivâyetin devamında gelen şarap ve süte dâir anlatıyla beraber Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere imamlık yapması ve Deccâl'in tavsifine dâir rivâyette[830] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.[831]

İbn İshâk'ın metninde nakledilen şarap ve süte dâir ifâdelerin bu rivâyetten başka, Hz. Âişe'den gelen bir rivâyetin içinde de yer aldığı tespit edilmiştir.[832] Hz. Âişe'den gelen rivâyet İbn İshâk kanalıyla metinde yer alsa da bu rivâyeti Yûnus b. Bükeyr, İbn İshâk'ın haricinde bir isnâdla rivâyet etmiştir.

Aşağıda mû'cizelerle ilgili diğer rivâyetler maddeler şu şekilde yer almıştır.

- Turna kuşu şeklinde gelen meleklerin şakk-ı sadrı gerçekleştirdiği şeklindeki rivâyet,[833]

[827] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 34, 181, 185, 375, 424, 425, 426, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 454, 460, 467. paragraflarında yer almıştır.
[828] İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 41.
[829] Tam metin İbn Hişâm'ın eserinde olmadığı için Muhammed Hamidullah'ın İbn Hişâm'ın eserinde yok diye tespit yaptığını düşünüyoruz.
[830] Muhammed Hamidullah bu ifadenin İbn Hişâm'ın eserinde olduğunu belirtse de biz bunu metinde bulamadık.
[831] İbn İshâk, **Sîre**, s. 275.
[832] İbn İshâk, **Sîre**, s. 275.
[833] İbn İshâk, **Sîre**, s. 28.

- Ağaçların, Hz. Peygamber'in def-i hâceti esnasında üzerini örtmesi, rukye, devenin şikâyet etmesiyle ilgili mû'cizelere dâir (araya bir başka rivâyet alınmıştır) bazı farklılıklarla birbirini tekrar eden iki ayrı rivâyet ve bu rivâyetlerden birinin sonunda yer alan kadının kocasına secde etmesiyle alakalı rivâyet[834] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Yukarıda yer verilen Yûnus b. Bükeyr'in metninin dört yüz otuz üçüncü paragrafında yer alan bu rivâyet, görüldüğü gibi İbn İshâk'ın rivâyeti değildir. Kezâ İbn Hişâm'ın metninde de yer almamıştır. Bu rivâyetin, kadın ve erkeği "zevc" kelimesiyle eşitleyen vahyin ve hayatının her döneminde birçok örnekte görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in sünnetinin ışığında kadını tahkir edici böyle bir beyânının olabileceği her türlü şüpheden uzaktır. Söz konusu rivâyet üzerinde, İbn İshâk'ın metninde ve bilindiği kadarıyla da hayatında bu tahkire benzer izler görülmediğinden de dolayı İbn İshâk'ın metni üzerinde kendisinden hemen sonraki dönemin ciddi bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Hz. Peygamber'in ağaçla ilgili bir mû'cizesi ve konuyla ilgili bir âyetin[835] yer aldığı rivâyet,[836]
- Hz. Peygamber'in yemekle ilgili mû'cizesine dâir rivâyet,[837]
- Su konulu bir mû'cizeye dâir rivâyet,[838]
- Lal (dilsiz) bir çocuğun Hz. Peygamber'in sorusuna cevap vermesiyle ilgili rivâyet,[839]
- Çoban ile kurt arasındaki Hz. Peygamber'in risâletine dâir konuşmalar ve Hz. Peygamber'in bu olay hakkında söylediklerine dâir iki ayrı rivâyet,[840]
- Birinin konusunun kurt, diğerinin sığır olduğu iki mû'cizeyle ilgili bazı farklılıklarla yer alan sonunda yine Hz. Peygamber'in "Ebû Bekir ve Ömer buna inanır."[841] demesine dâir iki ayrı rivâyet,[842]

---

[834] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 257-258. (431. paragraf) ve İbn İshâk, **Sîre**, ss. 258-259. (433. paragraf.)
[835] Zümer, 64-66.
[836] İbn İshâk, **Sîre**, s. 259.
[837] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 259-260.
[838] İbn İshâk, **Sîre**, s. 262.
[839] İbn İshâk, **Sîre**, s. 432.
[840] İbn İshâk, **Sîre**, s. 260. (436. paragraf) ve İbn İshâk, **Sîre**, ss. 260-261. (437. paragraf.)

- Kureyşlilerin, Hz. Peygamber'e Hz. Mûsa ve Hz. Îsâ Peygamberler'in mû'cizeleri gibi bize mû'cize göster demelerine ve bu sebeple gelen âyetlere[843] dâir rivâyet,[844]
- İnsanların Hz. Sâlih ve diğer peygamberlerin mû'cizeleri gibi bize mû'cize göster demelerine ve Hz. Peygamber'in bunlara cevabına dâir rivâyet,[845]
- Kureyşlilerin bize mû'cize göster demelerine ve bu sebeple gelen âyete[846] dâir rivâyet[847] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

Gayb Haberler

Hz. Peygamber'in;

- Eşlerinin, "Hangimiz sana önce kavuşacak." sorusuna verdiği cevaba dâir rivâyet,[848]
- "Ahir zamanda kardeşlerim beni görmeden bana inanacaklar." meâlindeki hadisine dâir rivâyet[849] ile yine Yûnus b. Bükeyr'in başka bir râviden naklettiği yukarıda verdiğimiz hadisin yer aldığı kısaltılmış bir rivâyet,[850]
- Kendisini görmeden inanacakların faziletine dâir rivâyet,[851]
- Kendisini görmeden inanacakların durumuna dâir rivâyet,[852]
- Kendisini görmeden inanacakların durumuna dâir bir soruya verdiği cevabın yer aldığı rivâyet,[853]
- Şunlar olmadıkça kıyamet kopmayacak şeklindeki hadisine dâir rivâyet,[854]

---

[841] Bkz. s. 134.
[842] İbn İshâk, **Sîre**, s. 262. (439. paragraf) ve İbn İshâk, **Sîre**, s. 262. (440. paragraf.)
[843] En'am, 6/109-111.
[844] İbn İshâk, **Sîre**, s. 255.
[845] İbn İshâk, **Sîre**, s. 255.
[846] Ra'd, 13/31.
[847] İbn İshâk, **Sîre**, s. 255.
[848] İbn İshâk, **Sîre**, s. 241.
[849] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 262-263.
[850] İbn İshâk, **Sîre**, s. 264.
[851] İbn İshâk, **Sîre**, s. 263.
[852] İbn İshâk, **Sîre**, s. 263.
[853] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 263-264.
[854] İbn İshâk, **Sîre**, s. 268.

- Meşhur yetmişinci ümmet hadisinin yer aldığı rivâyet,[855]
- Bir başka râviden naklen İbn İshâk'ın metninin yüz seksen birinci paragrafında yer alan yetmişinci ümmet hadisinin yer aldığı rivâyet [856] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.
- Kısa bir rivâyet şeklinde yer alan "Kisrâ'nın memleketi fethedilecektir." meâlindeki hadisinin yer aldığı rivâyet İbn Hişâm'ın metninde "Kisrâ'nın hazinelerini vadediyordu." şeklinde lafzen farklı fakat manen aynı olan bir rivâyet[857] olarak yer almıştır.

4.14. BEDİR[858]

- Bedir savaşının Ramazan ayının on yedisi Cuma günü gerçekleştiğine dâir rivâyet[859] İbn İshâk'ın metninde yüz kırk dokuzuncu paragrafı içinde başka bir senedle yer almakla beraber tekrar bir rivâyet olarak dolaylı yoldan İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.
- Bedir gününün kıymetine dâir rivâyet[860] ise[861] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

4.15. MUHTELİF[862]

- Devs'li Ümmü Şerik'le ilgili uzun bir rivâyet,[863]
- Ebû Hüreyre'nin Devs'li olduğunu öğrenen Hz. Peygamber'in söylediklerine dâir rivâyet,[864]

---

[855] İbn İshâk, **Sîre**, s. 122.
[856] İbn İshâk, **Sîre**, s. 123.
[857] İbn İshâk, **Sîre**, s. 271.
[858] Bu konu ile ilgili rivâyetler İbn İshâk'ın metninin 149 ve 150. paragraflarında yer almıştır.
[859] İbn İshâk, **Sîre**, s. 110, İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 2, s. 279.
[860] İbn İshâk, **Sîre**, s. 110.
[861] İbn İshâk'ın metninde isnâd zincirinde yer alan bir kelime okunamamıştır. Muhammed Hamidullah.
[862] Muhtelif konular başlığı altında yer alan rivâyetler İbn İshâk'ın metninin; 2, 49, 69, 70, 71, 145, 146, 151, 152, 193, 243, 249, 251, 252, 261, 262, 273, 280, 294, 295, 428, 447, 448, 451, 463, 468. paragraflarında yer almıştır.
[863] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 264-265.

- Abbas'ın torununun bazı kavimlerle ilgili övgüsüne dâir kısa rivâyet,[865]
- İbn Abbas'ın kibirle ilgili bir âyeti[866] tefsirine dâir rivâyet,[867]
- Medine dışından gelen bir Müslümanın, kavminin fakirliğinden şikâyet etmesi üzerine Hz. Peygamber'in ona bir Yahudiden ödünç aldığı parayla mali yardımda bulunmasına ve sonrasında bu Yahudiyle ilgili gelişen olaylara dâir uzunca rivâyet,[868]
- Ebû'l Âliye ve Enes b. Mâlik'in rü'yalarına dâir rivâyet,[869]
- Bazı sahabelerin bazı peygamberler ve Cebrail'e benzediğine dâir rivâyet,[870]
- Cebrail'in sahabeden Dihye-i Kelbî kılığında görülmesine dâir rivâyet,[871]
- Dânyâl Peygamber'den bahseden rivâyet,[872]
- Hz. Mûsa ve Hz. Îsâ Peygamber'in tavsifine dâir hadis,[873]
- Hz. Mûsa Peygamber'in Karun'un bir hilesiyle karşı karşıya gelmesine dâir[874] rivâyet,[875]
- Çobanların atışmaları üzerine Hz. Peygamber'in çobanlık ve peygamberlikle ilgili Hz. Mûsa ve Hz. Dâvud Peygamber'den bahsetmesine ve onlardan üstün olduğunu belirten ifâdesine dâir rivâyet,[876]

Hz. Peygamber'in sâir hadislerinde ve âyeti kerimede[877] vurgulanan peygamberlerin birbirine rüchâniyetinin olmadığına dâir ifâdelerle çelişen bu rivâyet İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

- Kıyamet günü herkesin ameline göre hesabının görüleceğine dâir hadis,[878]

---

[864] İbn İshâk, **Sîre**, s. 266.
[865] İbn İshâk, **Sîre**, s. 266.
[866] Necm, 53/61.
[867] İbn İshâk, **Sîre**, s. 193.
[868] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 272-273.
[869] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 275-276.
[870] İbn İshâk, **Sîre**, s. 276.
[871] İbn İshâk, **Sîre**, s. 276.
[872] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 43-44.
[873] İbn İshâk, **Sîre**, s. 277.
[874] Muhammed Hamidullah cetvelinde İbn Hişâm'ın eserinde var demesine rağmen biz metinde bu rivâyeti bulamadık.
[875] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 190-191.
[876] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 104-105.
[877] Bakara, 2/285.
[878] İbn İshâk, **Sîre**, s. 128.

- Halid b. Velid'in putları ret ve tahkirine dâir rivâyet,[879]
- Hz. Peygamber'in yatağının niteliğinden bahseden rivâyet,[880]
- Hz. Peygamber'in üzerinde yattığı ve namaz kıldığı hasırdan bahseden rivâyet,[881]
- Hz. Peygamber'in yattığı hasırdan dolayı yapılan tavsiye üzerine söylediği hadisin yer aldığı rivâyet,[882]
- Abdullah b. Ömer'in istekte bulunulmasına dâir söylediği sözlerin yer aldığı rivâyet,[883]
- Hz. Âişe'den nakledilen, çokça istekte bulunmaya dâir tavsiyenin yer aldığı rivâyet,[884]
- Hz. Peygamber'e kendisine kimin vâsi olacağına dâir sorulan soruya verdiği cevabın yer aldığı rivâyet,[885]

İbn İshâk sonrası siyasi ortamın ihtiyaç duyduğu bu gibi ifâdeler İbn İshâk'ın rivâyeti olmadığı gibi İbn Hişâm'ın metninde de yer almamıştır.

- Pazartesi orucuna dâir rivâyet,[886]
- Hz. Ömer ile Abdullah b. Abbas arasında geçen Kadir Gecesi'nin zamanı, "yedi sayısı" ve "eb" kelimesinin açıklanmasına dâir ve konu ile ilgili Abese Sûresi'nden âyetlerin[887] yer aldığı rivâyet,[888]
- Zülkarneyn'in (ذو القرنين) kimliği hakkında ki bir soruya Hz. Ali'nin verdiği cevaba dâir rivâyet,[889]
- Zülkarneyn'in seyahati hakkındaki bir soruya Hz. Ali'nin verdiği cevaba dâir rivâyet,[890]

[879] İbn İshâk, **Sîre**, s. 173.
[880] İbn İshâk, **Sîre**, s. 175.
[881] İbn İshâk, **Sîre**, s. 175.
[882] İbn İshâk, **Sîre**, s. 176.
[883] İbn İshâk, **Sîre**, s. 201.
[884] İbn İshâk, **Sîre**, s. 202.
[885] İbn İshâk, **Sîre**, s. 105.
[886] İbn İshâk, **Sîre**, s. 110.
[887] Abese, 80/26-31.
[888] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 110-111.
[889] İbn İshâk, **Sîre**, s. 185.
[890] İbn İshâk, **Sîre**, s. 185.

- Abdullah b. Abbas'ın Zutlu bir takım insanları görmesi üzerine söylediklerine dâir rivâyet[891] İbn Hişâm'ın metninde yer almamıştır.

[891] İbn İshâk, **Sîre**, s. 256.

SONUÇ

İbn İshâk'ın metnini İbn Hişâm'ın metniyle mukâyese edildiği bu araştırmada iki eser arasındaki muhtevâ farkları ortaya koymaya çalışılmıştır. Bilindiği üzere iç ve dış sâiklerin yazarlar üzerinde önemli etkenleri söz konusu olmuştur. İster istemez birçok neden, ortaya konan eseri etkilemiştir. İşte bu etki doğal olarak İslâm Tarihinin ilk kaynak eserlerinde de fark edilmiştir. İbn İshâk'ın çalışması, siyerle ilgili yazılanların günümüze ulaşanlarının ilklerinden denilebilecek bir eser olma vasfıyla ilim insanlarının, müverrihlerin, tarih okuyucularının ve Hz. Peygamber'in hayatını ilk elden yani ona en yakın zaman diliminden öğrenmek isteyenlerin başucu kaynağı olmuştur. Ancak pek tabîidir ki, insan ürünü hiçbir ürün hatadan âri olamamıştır. Hata ve yanlışları sorgulanarak ve eleştirilerek, bunlardan arındırılmış olan eserler ise gelecek kuşaklara daha sağlam referans kaynakları olarak ulaşabilecektir. Binâenaleyh nedenleri açıklanabildikten sonra bu eserlerin içinde bulunan bazı haberlerin ta'dil edilebilmesi veya tahricinin yapılabilmesi oldukça önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır.

İki müellifin dönemleri ve bu dönemler içindeki şartları birbirinden oldukça farklıdır. Pek tabîidir ki bu şartların müellifler üzerinde etkileri eserlerine yansımıştır. Gerek eserlerin yazımındaki yöntemleri gerekse ele aldıkları muhtevâlar eserleri bâriz bir şekilde birbirinden ayırmıştır. Durum böyle olunca, İbn İshâk rivâyetlerine, İbn Hişâm'ın eserlerinde yer alan rivâyetler ve Yûnus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka kimselerden naklettiği rivâyetlerin de eklenmesinden dolayı eserlerin tahlilinde İbn İshâk ve Yûnus b. Bükeyr'in rivâyetleri ile Ziyâd b. Abdullah el-Bekkaî'nin yöntemi ve son olarak ta İbn Hişâm'ın tasarrufları bu çalışmanın amacı olan mukâyesede göz önüne alınmıştır. Bu etkenler de öncelikle rivâyetleri birbirinden ayırmaya yöneltmiştir. Daha sonra aradaki anlayış farkları üzerinde durulmuştur. Metin aralarından yapılan yorum ve tahlillerle de metinlerindeki anlayış farklarını ortaya koymuştur.

Yûnus b. Bükeyr'in ilâve rivâyetlerle müdâhalelerini eserden ayırmak öncelikle İbn İshâk'ın anlayışını ortaya çıkarmayı kolaylaştırmıştır. İbn İshâk'ın nakilde daha özgür bir anlayışa sahip olduğunu görülmüştür. İbn Hişâm ise zaten kendisinin de yöntemini anlatırken ortaya koyduğu anlayışını metodunun sınırlarının ötesine taşımıştır.

O, İbn İshâk'ın metnini, kendi döneminde karşılaşacağı olumsuz tenkitlerden ve baskılardan korunmak için daha kısıtlı hale getirmiştir.

İbn İshâk, rivâyetlerinde tenâkuz oluşturacak rivâyetleri çekinmeden yer vermiştir. Bundan dolayı metninde oldukça fazla mükerrer rivâyet söz konusu olmuştur. Yûnus b. Bükeyr'in da bu tür rivâyetleri çoğaltması aynı anlayışta olduklarını göstermektedir. Şu kadarı var ki; Yûnus b. Bükeyr'in aynen İbn Hişâm'ın yaptığı gibi İbn İshâk'ın rivâyetlerine, rivâyetin anlayışını değiştirecek kadar müdâhale etmekten çekinmemiştir. İbn İshâk'ın rivâyetlerine yapılan bu müdâhaleler sayesinde, İbn İshâk'a atfedilen bu söz konusu metnin ciddi bir kısmının aslında ona ait olmadığı izlenimini uyandırmıştır. İbn İshâk'ın eseri sonraki müellifler tarafından aslında yeniden inşâ edilmiştir. Bu durumun mefhumun muhâlifine şu verilebilir. Zührî'nin rivâyetleri daha az müdâhale ile Abdürrezzâk 'ın eserinde yer almasına rağmen, eserin sahibinin öne çıkması gibi İbn Hişâm'da eser sahibi olarak yine ön plandadır. Fakat İbn İshâk'ın eseri olarak müsemmâ olan Sîre, Yûnus b. Bükeyr'in eseri olarak isimlendirilmesi gerekirken, İbn İshâk'ın eseri olarak tanımlanarak günümüze ulaşmıştır. Bu durum İbn İshâk'ı kaynak gösteren araştırmacılar açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Mâmafih bu sorunun incelenen çalışmaların genelinde görüldüğü kadarıyla araştırmacılar tarafından çoğunlukla fark edilmemiştir.

İbn İshâk'ın rivâyetlerinin İbn Hişâm'ın metniyle mukâyesesinde karakteristik olarak belirgin farklılıklar müşâhede edilmiştir. Bunlar;

Hz. Peygamber'in İslâm'dan önceki din anlayışı, ilk vahiy esnasındaki intihar etmek istemesi, eşlerini boşaması, akrabaları hakkındaki olumsuz rivâyetler, garanik gibi sorunlu rivâyetler ilk göze çarpan rivâyetler olmuştur. Bununla beraber, dönemin Abbasi siyaseti açısından sorunlu kabul edilen Emevilerin atası Harb b. Ümeyye hakkındaki olumlu rivâyetler, Varaka b. Nevfel'in Müslümanlığı ile kadınların da askerlik yaptıkları ve onlar hakkındaki başkaca rivâyetler gibi kadına bakış açısındaki İslâm'ın ruhuna daha uygun rivâyetler, sonraki dönemlerin itikadî anlayışından farklı olarak kelime-i tevhid, İsrâ, Mi'râc, İfk, mû'cize gibi önemli meseleler hakkındaki rivâyetler, Tevrat kaynaklı haberlerdeki tasarruflar, onun metnini İbn Hişâm'ın metninden ayırıcı özellikleridir. Bu rivâyetler hakkında ki detaylı bilgiler ve tespitler çalışmada yer almıştır.

Hülâsa İbn Hişâm, her ne kadar da İbn İshâk'ın rivâyetlerine büyük oranda sâdık kalsa da yukarıda bahsedilen meselelerde onun İbn İshâk kadar özgür davranamadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Algül, Hüseyin. "Has'am", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:16, İstanbul, 2012.

Altan, İbrahim. İbn İshâk Tercümesi Üzerine, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:1.

Ataş, Hacı. "Medine Sözleşmesi Örnekleminde Hadis ve Siyer Rivâyetleri İle İlgili Metodolojik Bir Değerlendirme", **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 13, 2018.

Ateş, Ali Osman. **İslâm'a Göre Cahiliyye ve Ehl- Kitap Örf ve Adetleri**, 2. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014.

Ateş, Süleyman. **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Cilt:5, Yeni Ufuklar Neşriyatı, İstanbul, 1990.

Avcı, Casim. "Hilafet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:17, İstanbul, 1998.

Avcı, Casim. "Kinâne", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:26, İstanbul, 2002.

Aycan, İrfan. "Ebû Süfyan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:10, İstanbul, 1994.

Aycan, İrfan. "Nadr b. Haris", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:32, İstanbul, 2006.

Bağdadî, Hatîb. **Tarihü'l Bağdad ev Medinetü's-Selâm**, Cilt:1, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1945.

Batchaev, Magomet. Sîret-i İshâk'ın metninde Tefsir Rivâyetleri, **https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp,** (18.03.2019).

Belâzuri, Ahmed b. Yahya el-Ma'rufi, **Ensâbu'l-Eşrâf**, thk. Muhammed Hamidullah, Cilt: 1, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1959.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil. "Salât", **es-Sahîh,** Cilt 1, Riyad, 1999.

Cerrahoğlu, İsmâil. "Garanik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:13, İstanbul, 1996.

Demirci, Abdurrahman. İbn Heyyebân'ın Vasiyeti Ekseninde Arap Yarımadası'nda Son Peygamber Beklentisi, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:9, Nisan-2016.

Devellioğlu, Ferit. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2012.

Efendioğlu, Mehmet. "Rivâyet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:35, İstanbul, 2008.

Erul, Bünyamin. "Varaka b. Nevfel", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:42, İstanbul, 2012.

Eser, Mithat. Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İshâk'ın Güvenirliliği, **İstem**, Yıl:7, Sayı:13, 2009.

Fayda, Mustafa. “Bahîrâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:4, İstanbul, 1991 (güncelleme:2019).

Fayda, Mustafa. “Bedir Gazvesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:5, İstanbul, 1992.

Fayda, Mustafa. “Câhiliye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:7, İstanbul, 1993, ss. 17-19.

Fayda, Mustafa. “Fil Vak’ası”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:13, İstanbul, 1996.

Fayda, Mustafa. “İbn İshâk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:20, İstanbul, 2013.

Fayda, Mustafa. “Muhammed”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:30, İstanbul, 2005.

Fayda, Mustafa. “Nesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:32, İstanbul, 2006.

Fayda, Mustafa. “Siyer ve Megâzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:37, İstanbul, 2009.

Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Ebû Tâlib”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:10, İstanbul, 1994.

Fück, Johann. **Muhammad Ibn Ishāq**, Frankfurt, 1925.

Güç, Ahmet. “Kıble”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:25, İstanbul, 2002.

Hamidullah, Muhammed. **İslâm Peygamberi**, çev. Mehmet Yazgan, Beyan, İstanbul, 2013.

Hamidullah Muhammed ve Casim Avcı. “Uhud Gazvesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:42, İstanbul 2012.

Harman, Ömer Faruk. “Hac”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:14, İstanbul, 1996.

Harman, Ömer Faruk. “Tübba”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:41, İstanbul, 2012.

Hatipoğlu, İbrahim. “Selman-ı Farisi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:36, İstanbul, 2009.

İbn Esîr, İzzuddin Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el-Cezerî. **Üsdü’l-ğabe fi Marifeti’s-Sahabe**, Cilt:1, Dâru’l-Maarif, Kahire, 1970.

İbn Hişâm. Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafiz Şalbî, Daru’l Marife yayınları, Beyrut, 2009.

İbn İshâk, Muhammed. **es-Sîretü’n-Nebeviyye li-İbn İshâk**, thk. Ahmed Ferid Mizyedî, Cilt:1-2, Daru’l Kütübü’l İlmiyye, Beyrut, 2009,

İbn İshâk, Muhammed. **Kitabu’s-Siyer ve’l-Megâzî**, thk. Süheyl Zekkâr, Daru’l Fikir Yayınevi, Dimaşk, 1978.

İbn İshâk, Muhammed. **Siret-ü İbn İshâk Kitabi'l Mübtedei ve'l Meb'asi ve'l-Megâzî,** thk. Muhammed Hamidullah, Rabat, 1977.

İbn Manzur. **Lisânu'l-Arab**, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Cilt: 1-4, Dâru'l-Maarif, Kahire.

İbn Kelbî, Ebû'l Munzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib, **Kitabü'l Esnâm**, thk. Ahmed Zeki Paşa, Darü'l-Kütübü'l Müdiriyye, Kahire, 1995.

İbn Nedîm, Ebû'l Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshâk el-Ma'rufi bi'l Varakı, **el-Fihrist**, Dâru'l-Maarif, Kahire 1348.

İsfahânî, Râgıb. **el-Müfredatü elfazü'l Kur'an**, tah. Safvan Adnan Davûdî, Darü'ş-Şamiye, Beyrut, 2009.

Jones, J. M. B. İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkıdî'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi. çev. Kasım Şulul, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İzmir, 2002, Sayı:16.

Kapar, Mehmet Ali. "Ehabiş", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:10, İstanbul, 1994.

Kapar, Mehmet Ali. "Ka'b b. Eşref", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:24, İstanbul, 2001.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Hüzeyl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:19, İstanbul, 1999.

Karadeniz, Osman. **İlim ve Din Açısından Mu'cize**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Bi’set”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:6, İstanbul, 1992.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Ebrehe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:10, İstanbul, 1994.

Kolkıran, Gönül. Tarih Ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshâk ve Vâkıdî Örneği, **https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp,** (18.03.2019).

Kuzgun, Şaban. “Hanif’”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:16, İstanbul, 1997.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. “Kinde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:26, İstanbul, 2002.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. “Zemzem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:44, İstanbul, 2013.

Miras, Kâmil. **Tecrid-i Sarih Tercümesi**, 4. Baskı, Cilt:1, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1976.

Öğüt, Salim. “Hacerülesved”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:14, İstanbul, 1996.

Öz, Şaban. **İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri**, İslâm Tarih ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınevi, Ankara, 2006.

Özel, Ahmet. “Kıble”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:25, İstanbul, 2002.

Özkan, Halit. “Zeyd b. Amr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:44, İstanbul, 2013.

Özkuyumcu, Nadir. “Kelb”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:25, İstanbul, 2002.

Öztürk, Levent. “Necâşî Ashame”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:32, İstanbul, 2006.

Öztürk, Levent. **İlk Habeşistan Hicreti**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2015.

Robson, James. İshâk’ın İsnâd Kullanışı, Cilt:10, çev. Talât Koçyiğit, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1962.

Savaş, Rıza. “Hz. Âişe“nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, İzmir, 1995.

Savaş, Rıza. **İslâm’ın İlk Asrında Kadın**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2017.

Suheyli, Abdurrahman b. Abdulla **er-Ravd’ul-Unf fi Tefsir’il Sîretü’n-Nebeviyye li-İbn Hişâm**, thk. Taha Abdurrauf Said, Cilt: 2, Abbas Abdüsselam Matbaası, Beyrut, 1971.

Şakir, Fidan. İbn İshâk ve es-Sira’sındaki Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi, **https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp,** (18.03.2019).

Tarabişî, Muta’. **Ruvatu Muhammed b. İshâk b. Yesar fi’l-Meğazî ve’s-Siyer ve Sairi’l-Merviyyât,** Dımaşk, 1994.

Tuğ, Salih ve M. Kamil Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:30, İstanbul, 2005.

Ünalan, Abdulla İbn İshâk ve Hadis Rivâyetindeki Yeri, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı:2, Kasım 2009.

Üzüm, İlyas. "Kevser Sûresi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:25, İstanbul, 2002.

Yardım, Ali. "Adî b. Hâtim et-Tâî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul, 1988.

Yılmaz, Yasin. Bir Siyer Müellifi Olan İshâk'ın metnindeki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt:11, sayı: 22, Kahramanmaraş, 2013.

Zehebi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. **Mizanü'l-İtidal**, Daru'l-Marife yayınları, Beyrut, Lübnan.

Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh b. Şihâb. **el-Megâzî**, çev. Mehmet Nur Akdoğan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.

Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh b. Şihâb. **el-Megâzî**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.

EKLER

EK1: Habeşistan'a Göç Eden Müslümanlar:

Habeşistan'a hicret eden Müslümanların isimleri verip, yanlarına İbn Hişâm'ın metnindeki durumunu vereceğiz. Biz soy kütüğün bilgisi için esere müracaat edilebileceğinden ve çalışmamızın amacına da uygun olan isimlerin ve sıralamanın farklılığını vurgulamak olduğundan sadece isimleri çalışmamıza alacağız. Bu duruma göre liste aşağıda ki gibi şekillenmektedir:

Habeşistan'a yapılan hicretleri gerçekleştiren Muhacirlerinin listesi

- Osman b. Affan ve Rukayye bint Resulullah: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce ve daha sonra Câfer'den sonra bir daha adları geçtiğine göre ikinci bir hicretleri daha var olduğunu sanıyoruz),
- Huzeyfe b. Utbe ve eşi Sehle b Süheyl: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce),
- AbduIlah b. Cahş: (İbn Hişâm'ın metnine göre de Câfer'den sonra),
- Utbe b. Gazvan: (İbn Hişâm'ın metnine göre de Câfer'den sonra),
- Aylan, Zübeyr b. el-Avvam: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce ve daha sonrasında Câfer'den sonra bir daha adı geçtiğine göre ikinci bir hicreti daha var olduğunu sanıyoruz.),
- Mus'ab b. Umeyr: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce ve daha sonra Câfer'den sonra bir daha adı geçtiğine göre ikinci bir hicreti daha var olduğunu sanıyoruz.),
- Tuleyb b. Zübeyr,
- Abdurrahman b. Avf: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce ve daha sonra Câfer'den sonra bir daha adı geçtiğine göre ikinci bir hicreti daha var olduğunu sanıyoruz.),
- Abdu'llah b. Mes'ud: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den sonra),
- Mikdad, Ebû Seleme b. Abdiülesed ve eşi Ümmü Seleme bint Ebû Ümeyye: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce ve daha sonra Câfer'den sonra bir daha adları geçtiğine göre ikinci bir hicretleri daha var olduğunu sanıyoruz). Ayrıca yine İbn Hişâm'ın metnine göre Habeş topraklarında Zeyneb bint Ebû Seleme'yi doğurdu. Ebû Seleme'nin ismi Abdullah'dır. Ümmü Seleme'nin ismi de Hind bint Ebû Ümeyye'dir. Seleme b. Hişâm b.

el-Mugire (Bu zat, Mekke'de hapsedildi. Ancak Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarından sonra serbest bırakıldı. Olay şu şekilde oldu: Seleme b. Hişâm, Iyaş b. Ebi Rabiâ b. el-Muğira ile Medine'ye hicret etmek için yola çıktı. Kendisine aynı anadan doğma iki erkek kardeşi de katılmıştı. Fakat Ebû Cehil b. Hişâm ve el-Haris b. Hişâm, onu Mekke'ye geri çevirdiler. Orada Bedir, Uhud, Hendek savaşları olup bitene kadar hapsettiler.),

- Ammar b. Yâsir (Habeşistan'a gidip gitmediği şüphelidir.),
- Muattıb b. Avf, Amr b. Rabiâ ve Leyla bint Ebû Hasme: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce ve daha sonra Câfer'den sonra bir daha adları geçtiğine göre ikinci bir hicretleri daha var olduğunu sanıyoruz)
- Osman b. Maz'un: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce ve daha sonra Câfer'den sonra bir daha adı geçtiğine göre ikinci bir hicreti daha var olduğunu sanıyoruz.),
- Saib b. Osman b. Maz'un: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den sonra),
- Kudame lbn Maz'un: (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den sonra),
- Huneys b. Huzafe, Hişâm b. As, Hatıb b. Amr b. Abdüşşems: "Söylendiğine göre ilk hicret eden sahabe budur' ifâdesi İbn Hişâm'ın metninde de yer almıştır.) İbn Hişâm'ın metninde bu kişi yerine ikinci bir isim rivâyeti ise Ebû Sebre b. Ebû Rühm'dir. (Yine İbn Hişâm'ın metnine göre de Câfer'den önce) Eğer bu kişinin adı Ebû Sebre ise Câfer'den sonra olarak ikinci listede de bu sefer eşi ile birlikte adı geçmektedir. Bu duruma göre (İbn Hişâm'ın metnine göre de Câfer'den önce ve daha sonra, Câfer'den sonra bir daha adı geçtiğine göre ikinci bir hicreti daha var olduğunu sanıyoruz.),
- Selit b. Amr ve eşi Ümmü Yakaza bint Alkama, Sekran b. Amr ve eşi Sevde bint Kays, Sa'd b. Havle (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den sonra),
- Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Sehl b. Beyda' (İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce)

Buraya kadar yanında "İbn Hişâm'ın metnine göre de Câfer'den önce" ibâresini yazdığımız isimler, İbn Hişâm'ın metninde; "Habeşistan'a çıkan on kişidir' denilerek nakledilmiştir. Başlarında Osman b. Maz'un'un olduğu belirtilir. Bu ibâreden sonra İbn Hişâm, "İbn İshâk dedi" diyerek bu isimlerden sonra Câfer Habeşistan'a çıktı demiştir. Yanına "İbn Hişâm'ın metninde göre de Câfer'den önce"

ibâresini eklemediğimiz isimlerden başka şu isimler Câfer'den sonra Habeşistan'a göç edenler olarak İbn Hişâm metninde yer almıştır.

- Câfer ve eşi Esma bint Umeys,
- Amr b. Said ve eşi Fâtıma b. Safvân,
- Ümeyye b. Said ve kardeşi Hâlid ve eşi Halid'in eşi Ümeyne bint Halefe. Bu isme bir açıklama olarak İbn Hişâm şöyle der: Denilir ki: O Hümeyne b. Halef'dir. Ayrıca İbn İshâk şöyle dedi der: O kadın Habeş topraklarında ondan Said b. Hâlid'i ve Emete bint Hâlid'i doğurdu. Bundan sonra Emete ile Zübeyr b. el-Avvâm evlendi. Ondan Amr b. Zübeyr ile Hâlid b. Zübeyr'i doğurdu.
- Ubeydullah b. Cahş ve eşi Ümmü Habibe bint Ebû Süfyân,
- Kays b. Abdullah ve eşi Bereke bint Yesâr,
- Muaykib b. Ebi Fâtıma,
- Ebû Huzeyfe b. Utbe,
- Ebû Mûsâ el-Eşari (Abdullah b. Kays),
- Esved b. Nevfel,
- Yezid b. Zemee,
- Amr b. Ümeyye,
- Tuleyb b. Umeyr,
- Süveybit b. Sa'd,
- Cehm b. Kays ve eşi Ümmü Hermele bint Abdülesved ve iki oğlu Amr ve Huzeyme,
- Ebû'rrum b. Umeyr,
- Firâs b. Nadr,
- Âmir b. Ebû Vakkâs,
- Ebû Vakkâs,
- Mâlik b. Üheyb,
- Muttalib b. Ezher ve eşi Remle bint Ebi Avf: Bu kadın Habeş yurdunda Abdullah b. el-Muttalib'i doğurdu.
- Utbe b. Mesûd,
- Mikdâd b. Amr,

- İbn Hişâm ilâve olarak: Denilir ki,
- Hezel b. Fâs diye bir isim daha vardı. İbn Hişâm ayrıca "İbn İshâk dedi" ki diyerek: Ona Mikdâd b. el-Esved denilir. Çünkü Esved, Câhiliye Dönemide onu oğul edinmişti ve müttefik yaptı.
- Hâris b. Hâlid ve eşi Rayta bint Hâris. Rayta ondan Habeş topraklarında Musâ, Âişe, Zeyneb, Fâtıma ve Amr b. Osman'ı doğurdu.
- Şemmâs b. Osman ismini verdikten sonra asıl adının Osman olduğu neden Şemmas isminin daha sonra verildiğine dâir bir hikâyeyi ilâve etmiştir.
- Hebbâr b. Süfyân ve kardeşi Abdullah b. Süfyân,
- Hişâm b. Ebû Huzeyfe b. Muğira,
- Seleme b. Hişâm b. Muğira,
- Ayyâş b. Ebi Rebia b. Muğira,
- Muattib b. Avf: Kendisine Ayhâme denilir. İbn Hişâm ilâve ederek dedi: denilir ki: O Hubşiye b. Selûl'dur. Bu kendisine Muattib b. Hamrâ denilen kimsedir.
- Osman b Maz'un'un bir diğer oğlu olan Abdullah b. Mazûn,
- Hâtıb b. Hâris ve eşi Fâtıma bint Mücellil ve oğulları Muhammed ve Hâris (Fatma'dan) ve onun kardeşi Hattâb b. Hâris ve eşi Fükeyhe bint Yesâr,
- Süfyân b. Mamer ve eşi Hasene iki oğlu Câbir ve Cünâde ve o ikisinin ana bir kardeşi Şurahbil b. Hasene. İbn Hişâm ilâve olarak dedi: Şurahbil b. Abdullah, Gavs b. Mürr den birisidir. Temim b. Mürr'ün kardeşidir.
- Osman b. Rabia,
- Huneys b. Huzâfe,
- Abdullah b. Hâris,
- Hişâm b. As: İbn Hişâm dedi ki: As b. Vâil b. Haşim b. Sa'd b. Sehm'dir.
- Kays b. Huzâfe b. Kays b. Adiyy b. Sa'd b. Sehm ve kardeşi Abdullah ve kuzeni Ebû Kays b. Hâris b. Kays,
- Haris b. el-Hâris ve kardeşleri Ma'mer, Said, Salib, Bişr ve ana bir kardeşi Benî Temim den kendisine Said b. Amr denilen bir kardeşi,
- Umeyr b. Riâb,
- Mahmiye b. Cezâ,

- Mamer b. Abdullah,
- Urve b. Abduluzzâ,
- Adiyy b. Nadla ve oğlu Numân,
- Ebû Sebre b. Ebi Rühm ve eşi Ümm-i Külsûm bint Süheyl,
- Abdullah b. Mahreme,
- Abdullah b. Süheyl b. Amr,
- Salit b. Amr ve kardeşi Sekrân b. Amr onun eşi Şevde bint Zeme b. Kays ve bu kadının kardeşi Mâlik b. Zeme ve eşi Amre bint Sa'di,
- Hâtıb b. Amr,
- Sa'd b. Havle İbn-i Hişâm dedi ki: Sa'd b. Havle: Yemen'lidir.
- Ebû Ubeyde b. Cerrah (Âmir b. Abdullah),
- Süheyl b. Beyzâ ki bu Süheyl b. Vehb. Fakat onun anası onun nesebi üzerine gâlib oldu. (De'd bint-i Cehdem - Beyzâ),
- Amr b. Ebû Serh,
- İyâz b. Züheyr: Denilir ki; Bilâkis Rebia b. Hilâl,
- Amr b. el-Hâris Osman b. Abd-i Ganm,
- Sa'd b. Abd-i Kays: Bunlar sekiz kişidir.[892]

[892] İbn İshâk, **Sîre**, ss. 205-208; İbn Hişâm, **es-Sîre,** Cilt: 1, ss. 344-353.

EK2: Muhammed Hamidullah'ın tahkîkinin sonunda ek olarak yer alan, iki eseri karşılaştırdığı listesinine dâir düzeltme cetveli:

Muhammed Hamidullah, İbn İshâk'ın Sîre'sinin tahkîkinin sonunda bir cetvel düzenleyerek, eseri İbn Hişâm'ın eseriyle karşılaştırmıştır. İbn İshâk'ın eserindeki paragrafların hangilerinin İbn Hişâm'ın eserinde var olduğunu, hangilerinin olmadığını tespit ettiği bu cetveli kitabın sonuna eklemiştir. Merhum hocanın cetvelinde bazı eksiklerin olduğunu tespit ettik. Aşağıda bir düzeltme cetveli hazırladık. Cetveli aynen çalışmamıza almak yerine sadece düzeltmeleri ayrı bir cetvel olarak hazırlamayı uygun bulduk. Muhammed Hamidullah, İbn İshâk'ın Sîre'sindeki rivâyetlerin İbn Hişâm'ın metninde yer aldığı sayfa sayılarını da bu cetvelinde vermiştir. Fakat biz araştırmamızda her paragrafı ayrı ayrı değerlendirip paragraflarda yer alan konuların durumu hakkında açıklamalar yaptığımız ve var olanların İbn Hişâm'ın metnindeki yerlerini de tespit edip, çalışmamız içinde verdiğimiz için ayrıca tekrar burada yazmaya gerek görmedik. Son olarak, düzeltme cetvelini oluştururken kullandığımız kelimelere yüklediğimiz anlamlar şunlardır:

- "Kısmen" ifâdesini kullandığımız paragraflar İbn Hişâm'ın eserinde rivâyetin sadece bir kısmının yer aldığı anlamına gelmektedir.
- "Kısmen farklı" ifâdesi ise paragrafın İbn Hişâm'ın metninde değişikliğe uğramış olduğunu anlamına gelmektedir.
- İbn İshâk'ın Sîres'si oluşturulurken aynı konu hakkında, ya İbn İshâk'ın konu hakkında başka bir rivâyetini aktarmasına ya da başka bir râvinin söz konusu konu hakkında başka rivâyetini tekrar ederek metne almasına rağmen İbn Hişâm'ın eserinde bu rivâyetlerden sadece birini tercih etmiştir.[893] Bu durum cetvelde sanki konuyu tekrar eden paragrafın İbn Hişâm'ın eserinde yokmuş gibi bir anlam çıkaracak şekilde "yok" denilmiştir. Biz muhtevâyı merkeze alarak, "mükerreren" diyerek düzeltme metninde yer verdik.
- Cetvelin sonuna râvilerin ismini ekleyerek İbn Hişâm'ın eserindeki durumu hakkında fikir vermesini istedik. Kezâ İbn Hişâm'ın metninde genel olarak Sîre'de yer alan, İbn İshâk'ın rivâyetleri haricinde ki râvilerin rivâyetleri yer almamıştır.

[893] Bu durumun iki metin arasındaki usûl farkından kaynaklandığı açıktır.

Cetvelin sadece altmış dört paragrafında düzeltme yapılma ihtiyacı görülmüştür. Diğer paragraflar Muhammed Hamidullah tarafından İbn Hişâm'ın metninde ki yerleri gösterilerek verilmiştir. Cetveli tahkîkte bulabileceğinizden ayrıca çalışmamıza almadık.

Düzeltme Cetveli

Sıra	**Paragraf**	**M.Hamidullah**	**Yeni Tespit**	**İlk Râvi**
1	35	Yok	Kısmen farklı	İbn İshâk
2	52	Yok	Kısmen farklı	İbn İshâk
3	61	Var	Yok	İbn İshâk
4	63	Yok	Var	İbn İshâk
5	70	Yok	Mükerreren	İbn İshâk
6	89	Yok	Kısmen farklı	Hişâm
7	90	Yok	Kısmen farklı	Ebû'l Ma'şere
8	91	Yok	Kısmen farklı	Urve
9	95	Yok	Kısmen farklı	Yusuf
10	101	Yok	Kısmen farklı	Zekeriya
11	115	Yok	Kısmen	İbn İshâk
12	121	Yok	Mükerreren	Cerir
13	136	Yok	Kısmen	İbn İshâk
14	138	Yok	Kısmen farklı	İbn İshâk
15	148	Yok	Kısmen	İbn İshâk
16	149	Yok	Kısmen	İbn İshâk
17	157	Yok	Kısmen	Yûnus b. Bükeyr
18	160	Yok	Var	İbn İshâk
19	168	Yok	Var	Amr
20	169	Var	Kısmen farklı	İbn İshâk
21	173	Var	Kısmen farklı	İbn İshâk
22	174	Yok	Var	İbn İshâk
23	177	Var	Kısmen farklı	İbn İshâk
24	178	Yok	Var	İbn İshâk
25	188	Yok	Kısmen farklı	İbn İshâk
26	197	Yok	Var	Ebû'l Ma'şere
27	206	Yok	Kısmen farklı	Îsâ
28	221	Yok	Var	İbn İshâk
29	230	Yok	Var	İbn İshâk
30	257	Yok	Var	İbn İshâk
31	258	Yok	Var	İbn İshâk

32	273	Var	Yok	Abdülcebbar
33	274	Yok	Var	Hişâm
34	290	Yok	Var	İbn İshâk
35	303	Yok	Kısmen farklı	İbn İshâk
36	321	Yok	Var	Zekeriya
37	329	Var	Yok	Sinan
38	330	Var	Yok	Yûnus b. Bükeyr
39	333	Yok	Var	İbn İshâk
40	334	Yok	Var	Faid
41	335	Yok	Mükerreren	Hişâm
42	340	Yok	Mükerreren	İbn İshâk
43	341	Yok	Var	İbrahim
44	342	Yok	Var	Ebû abdullah
45	343	Yok	Kısmen	İbn İshâk
46	344	Yok	Kısmen	İbn İshâk
47	363	Yok	Var	İbn İshâk
48	401	Yok	Var	İbn İshâk
49	417	Yok	Var	İbn İshâk
50	418	Yok	Var	İbn İshâk
51	419	Var	Yok	Îsâ
52	423	Yok	Var	Ukkaşe
52	449	Var	Yok	İbn İshâk
54	452	Yok	Kısmen farklı	Abdi'l Ala
54	453	Yok	Kısmen farklı	Said
55	466	Yok	Kısmen	İbn İshâk
56	467	Yok	Kısmen	İbrahim
57	473	Yok	Kısmen	Abdurrahman
58	475	Yok	Var	İbn İshâk
59	476	Yok	Var	İbn İshâk
60	491	Yok	Kısmen	İbn İshâk
61	492	Yok	Var	İbn İshâk
62	494	Yok	Var	İbn İshâk
63	495	Var	Yok	İbn İshâk
64	498	Var	Yok	İbn İshâk